

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

ZEYDİYYE MEZHEBİNİN USUL -Ü FİKİH KAYNAKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. İsmail KÖKSAL

HAZIRLAYAN
Abdullah KAVALCI OĞLU

ONAY SAYFASI

T.C.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

ZEYDİYYE MEZHEBİNİN USUL-Ü FİKİH KAYNAKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez / / tarihinde a) a) idaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman

Üye

Üye

Doç. Dr. İsmail KÖKSAL

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Erdal AÇIKSES

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Zeydiyye Mezhebinin Usul -ü Fıkıh Kaynakları****Abdullah KAVALCIO LU****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı****İslam Hukuku Bilim Dalı****2008; Sayfa: VIII + 106**

Zeydiyye mezhebi Zeyd b. Ali'nin Emevi halifesi Hişam'a isyanıyla başlayıp günümüze kadar devam eden bir mezheptir. Zeydiyye kelâmî mevzuların bir kısmında Mutezileye benzerken, bazı noktalarda Sünnîlere benzer. Zeydiyye Kur'ân, sünnet, icmâ ve kıyası İslam hukukunun bir kaynağı olarak kabul eder. Bu dört ana delile ek olarak cumhurun delil olarak kullandığı diğer delilleri de kullanımlardır. Çtihad metodunu kullanarak mezheplerini geliştirmişlerdir. Fıkıh açısından cumhurdan ayrı bazı görüşleri olduğunu görüyoruz. Zeydiyye mezhebi mensupları genelde Yemen'de yaşarlar.

Anahtar Kelimeler: Zeydiyye, İslam Hukuku, İslam Hukukunun Kaynakları, Fıkıh.

SUMMARY

Masters Thesis

The Methodic Sources of Zeydiyya in Islamic Law

Abdullah KAVALCIO LU

University of Firat**The Institute of Social Sciences****The Department of Basic Islamic Sciences****Islamic Law Sciences****2008, Page: VIII+106**

Zeydiyya religious sect Zeyd descends the Emevi caliph has started with Hi am rebellion until our day a continuation religious sect . Zeydiyya is similar to the Sunni about some points while it is familiar with the Mut'azila about other points in terms of Islamic theology. Zeydiyya accept the Qur'an, the Sunna, the Idjma and Analogy as a source of Islamic law in terms of method. They also used the things Djumhur used as guide in addition to these four main guides. They developed their sects by using interpretation method. We see that they have some ideas Djumhur does not have in terms of fiqh. Zeydiyya religious sect members general live in Yemen.

Key Words: Zeydiyya, Islamic jurisprudence, source of Islamic law, fiqh.

Ç NDEK LER

OZET	II
SUMMARY	III
Ç NDEK LER	IV
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	VIII
G R	
1. Ara tırmanın Konusu	1
2. Ara tırmanın Amacı.....	1
3. Ara tırmada Yöntem.....	1

B R NC B ÖLÜM

I. ZEYD YYE MEZHEB N N KURULU U VE ZEYD B N AL	2
A. Zeydiyye Mezhebi ve Mezhep Ha kkındaki Genel Görü ler.....	2
1. Zeyd b. Ali ve Hayatı.....	4
2. syanı ve Vefatı.....	6
B. Zeydiyye Mezhebinin Tali Fırkaları.....	12
1. Carudiyye.....	13
2. Süleymaniyye veya Ceririyye.....	14
3. Butriyye.....	15
2.3. Zeydi Kaynaklar	16
1. mam Zeyd'in Eserleri.....	16
2. Di er Zeydi Kaynaklar.....	17

3. Zeydiyye ile ilgili Ülkemizdeki Çalışmalar...	19
--	----

K NC BÖLÜM

II. ASL DELİLLER.....	21
-----------------------	----

A. Kitap.....	23
---------------	----

1. Emir ve Nehiy.....	24
-----------------------	----

2. Amm ve Hass.....	28
---------------------	----

3. Mutlak Mukayyet.....	30
-------------------------	----

4. Mücmel, Mübeyyen.....	31
--------------------------	----

5. Nass, Zahir, Müevvel.....	32
------------------------------	----

6. Nesh.....	33
--------------	----

B. Sünnet.....	35
----------------	----

1. Sünnetin Tanımı.....	35
-------------------------	----

2. Haberin Tanımı.....	36
------------------------	----

3. Haberin Çe itleri.....	37
---------------------------	----

4. Nebi (s.a.v) den Gelen Haberin Kısımları.....	39
--	----

5. Haber Verende Bulunması Gereken şartlar	46
--	----

6. Cerh ve Tadil.....	51
-----------------------	----

7. Sahabe ve Sahabe ile ilgili Konular.....	54
---	----

8. Haberin Lâfzen Rivayet Edilmesi Meselesi.....	55
--	----

9. Haberin Muhtevası ile ilgili şartlar	56
---	----

10. Hz. Peygamberin Fiilleri	56
------------------------------------	----

11. Tercih.....	58
-----------------	----

12. De erlendirme.....	60
------------------------	----

C. cma.....	61
-------------	----

1. Tanımı.....	61
----------------	----

2. cmanın Mümkün Olu u.....	62
-----------------------------	----

3. cmanın Delilli i.....	64
--------------------------	----

4. Kat'i ve Zanni cma.....	66
----------------------------	----

5. cmanın Çe itleri.....	67
--------------------------	----

6. İmanın Dayana ı Olması Meselesi.....	69
7. İmanın Mertebeleri.....	70
8. İmanın artları.....	71
9. Ehli Bet'in İması.....	72
10. Bir veya ki Ki inin İmaya Muhalif Olu u.....	73
11. Kâfir ve Fası ın İması.....	74
12. İhtilaftan Sonraki İmanın Delaleti.....	74
13. Sahabenin İması.....	74
14. Tabiin'nin İması.....	75
D. Kıyas.....	76
1. Tanımı.....	76
2. Kıyasın Kısımları.....	77
3. Kıyasın Rükünleri.....	79
4. Kıyasın Hüccet De eri.....	85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. ZEYD USULÜNDEKİ FER' DEL LER

A. İstihsan.....	89
B. İstishab.....	90
C. Mesalihi Mürsele.....	91
D. İer'ü Men Kablena.....	91
E. Sahabe Kavli.....	93
F. İctihad.....	93
SONUÇ	97
B BL YOGRAFYA.....	100
ÖZGEÇM	106

ÖNSÖZ

Zeydiyye mezhebi Hz Hüseyin'in torunu Zeyd b.Ali'nin Emevi Halifesi Hi am'a isyanıyla ba layan ve günümüze kadar devam eden bir mezheptir.

Akademik alanda Zeydiyye mezhebiyle alakalı birçok tez bulunmaktadır. Bu tezler genellikle Zeydiyye Mezhebinin tikadi yönüyle alakalı tezlerdir . Mezhebin fıkhî yönüyle ilgili tek çalı ma Ankara Üniversitesi'nde yapılan doktora çalı masıdır. Tezin adında ki usûl-ü fıkıh kaynakları tabirinden kastımız mezhebin fıkıh usûlünde kullandı ı delillerdir. Bu çalı ma üç ana bölüm altında ele alınmı tır.

Çalı mamızın birinci bölümünde Zeydiyye mezhebinin kurulu u ve mezhep hakkında genel bilgi vermeye çalı tık. Yine bu bölümde mezhebin tali fırkaları ve mezhebe kaynak te kil eden kitaplar hakkında bilgi vermeye çalı tık Çalı mamızın ikinci bölümünde ise tezimiz in asıl konusu olan mezhebin usûl-ü fıkıh kaynakları hakkında bilgi vermeye çalı tık. Bu bölümde mezhebin kitap, sünnet, icma ve kıyas konusunda ki görü lerini inceledik.

Çalı mamızın üçüncü bölümünde ise Zeydiyye mezh ebinin delil olarak kullandı ı istishab, istihsan, mesalihi mürsele, er'ü men kablena, sahabe kavli konularını incelemeye çalı tık. Yine bu bölümde Zeydiyye mezhebi için önemli olan ictihad meselesini kısaca incelemeye çalı tık.

Zeydiyye mezhebinin müntesipleri, Yemen gibi, ülkemize uzak yerlerde ya adıkları için mezhebin usul-ü fıkıh kaynaklarıyla alakalı kitaplar ülkemizde çok fazla bulunmamaktadır. Bu sebeple konuyla alakalı kaynak temini noktasında bazı sıkıntılar ya adık. Fakat bulabildi imiz kaynaklarla mezhebin fıkıh usulüne yakla ımını incelemeye çalı tık.

Bu çalı mada bana rehberlik yapan ba ta hocam Doç. Dr. smail Köksal'a ve aynı konuda doktora çalı ması yapan, gönderdi i kaynaklar ve konu hakkındaki tavsiyelerinden dolayı, Fatih Yücel beye ükran borçlu oldu umu ifade etmeliyim.

KISALTMALAR

A.Ü. .F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
a.s.	: aleyhisselam
a.g.y.	: adı geçen yer
b.	: bin (o ul)
Bkz.	: bakınız
C.	: cilt
c.c.	: celle celalühü
Çev.	: Çeviren
D. .B.Y.	: Diyanet İleri Başkanlığı
Enst.	: Enstitüsü
h.	: hicrî
H.z.	: Hazreti
.	: bni
SAM	: İslami Araştırmalar Merkezi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ü. .F.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
N r	: Ne reden
O.M.Ü. .F	: On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
ö.	: ölümü
r.a.	: radıyallahü anh veya rahmetullahi aleyh
r.	: rakam
s.	: sayfa
s.a.v	: sallallahü aleyhi ve sellem
tah.	: tahkik
yay	: yayınları

G R

1. ARA TIRMANIN KONUSU

Ara tırmamızın konusu, ii mezhep olarak bilinen fakat ehlişünet mezheplerine yakınlı ıyla bilinen Zediyye mezhebini genel anlamda tanıtmak ve özellikle mezhebin usul-ü fıkıh anlayı mı ana hatlarıyla tespite çalı maktır.

2. ARA TIRMANIN AMACI

Zeydiyye mezhebi ehli beyti öne çıkarmaları yanında a ırı fikirlerden uzak durmaya çalı mı ve genel olarak sahabeyi tekfir gibi bi r dü ünçe içerisine girmemi tir. Günümüzde ço unlukla ya adıkları yer olan Yemen'in stratejik önemi de dikkate alınacak olursa mezhep slam ümmeti içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Usul-ü fıkıh konusunda cumhurla olan yakınlı ı mezhebi b izim için daha ilgi çekici kılmı tır. Zeydiyye mezhebiyle alakalı ülkemizde birçok akademik çalı ma bulunmasına ra men mezhebin usul-ü fıkıh konusunda ki görü lerini inceleyen bir eser yoktur.

3. ARA TIRMADA YÖNTEM

Zeydiyye mezhebinin ortaya çıkı ı mam Zeyd'in isyanıyla ba ladı ı için bizde öncelikle mam Zeyd'in hayatı ve isyanını kı saca anlatmaya çalı tık. Daha sonra mezhebin usul-ü fıkıh kaynaklarını bulabildi imiz kaynaklardan incelemeye çalı tık. Bu ara tırma da kullandı ımız ana kaynaklar Zeydi usulcülerin yazdıkları usul-ü fıkıh kitaplarıdır.

B R NC BÖLÜM

I. ZEYD İYE MEZHEB İ N İ N KURULU Ş U VE ZEYD İ B İ N İ AL

A. Zeydiyye Mezhebi ve Mezhep Hakkındaki Genel Görü Ő ler

Zeydilik mamiyye Ő ia'sının dördüncü imamı Ali Bin Hüseyin Zeynel Abidin (ö.94/712)'in o lu Zeyd'e ondan sonra da o lu Yahya (ö.125/743)'ya uyarak onların imametini ileri sürenlerin mezhebidir.¹Onlar Fatma Evladından seçilecek bir imamın, bilgin, zahit, civanmert, bahadır olmasını kendine imam olarak biat'e ça ırmasını ve zuhurunu art ko arlar.²

Zeydiyye Mezhebi Ehli Sünnet Vel-Cemaat'e özellikle Ebu Hanife'ye en yakın bir mezheptir.³ Bu sebeple bazı bakımlardan en yumu ak ve ho görü sahibi bir Ő ia fırkası olarak tanınır. Di er Ő ii fırkaların aksine Zeydi'ler saklı imam akidesine ba lanmamı lardır.⁴

Bu fırka, imamları peygamberlik derecesine yükseltmemi , onların da di e r insanlar gibi olduklarını, ancak Resulullah (s .a.v) dı ında bütün insanlardan üstün olduklarını kabul etmi lerdir.⁵

Mezhepler tarihçileri, Zeydiyye gibi fırkaları tasnifte Zeydi'li in temel esası olarak ũ nu gösterirler: mamet, Fatıma o ullarına inhisar ettirilir. Fakat ayet ilim ve ahsiyet bakımından zaruri vasıfları ta ıyan herhangi bir ahsıs imam oldu ũ nu iddia eder ve iddiasını desteklemek üzere kılıca sarılırsa onu takip etmek mecburiyeti vardır.⁶

Zeydiyye mezhebinin ortaya çıktığı devirde ehliũ nnet'e yakınlı ından dolayı dört Sünni Fıkıh mezhebinin yanında be inci mezhep olarak kabul edilmi tir.⁷

¹ Fı lalı, E Ruhi, Ça ımızda tikadi ũ lam Mezhepleri, ato lahiyat, stanbul, 1999, s.138

² bni Haldun, Mukaddime, Çev. Zahir Kadiri Ugan, MEB Yay, stanbul 1997, I/49

³ mrani Muhammet Bin ũ mail, Ez Zeydiy yetü bil-Yemen, Kahire, 1950, 1/39

⁴ Hitti, Philip K, Siyasi ve Kültürel ũ lam Tarihi, Çev. Salih Tu . stanbul 1999, 1/693

⁵ Ebu Zehra, Muhammet, ũ lam'da Siyasi tikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi, Çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay, stanbul, Tarih Yok, s.52

⁶ Watt, Montgomery, ũ lam Dü ũ ncesinin Te ekkül Devri, Çev. Ethem Ruhi Fı lalı, Umran Yay, Ankara, 1981, s.204

⁷ Öz, Mustafa, Zeyd Bin Zeynel Abidi n ve Zeydiyye, M.Ü. .F. Der. stanbul, 2000, 19/51

Zeydiyye Mezhebi Furû alanında, mam Zeyd'in Ebu Hanife ile olan ili kisinden dolayı, Hanefi Mezhebine olan yakınlı ıyla bilinir.⁸ Bu konuyu Zeydiyye Mezhebinin usûl-ü fıkıh kaynaklarından bahsedece imiz II. Bölümünde daha geni ele alaca ız.

Yine ilk Zeydiyye'yi Zeyd bin Ali'nin Hi am bin Abdulmelik (ö.122/740)'e kar ı ayaklanmasından itibaren Hasan ve Hüseyin o ulları etrafında toplanan ve iktidara kar ı direni yolunu seçen ia kolu olarak da tanımlanmı tır.⁹

Abdulkadir El Ba dadi ise Zeydiyye Mezhebini delalete dü mü fırkalar arasında saymı tır.¹⁰

Fırkaların Birbirlerinden uzakla ıp birbirlerini tekfir etmelerinin sebebi onların birbirlerinin görü lerini iyi ve do ru olarak bilmemeleridir. Umumiyetle siyasi yönden çıkan yanlı ve uydurma iftiralarla , mezheplerin görü leri yanlı tanıtılmı tır. ftiralardan arındırılmı gerçek görü ler ortaya çıktı ı zaman belki fırkaların birbirleriyle olan dü manlı ı azalacak, aralarında aynı fikrin verdi i muhabbet olu acak ve sonuçta slam birli i sa lanmı olacaktır.¹¹

Zeydiyye mezhebinden olmayanlar bu mezhebi kendi algılamalarına dayanarak 'itikadda mutezile fıkihta ise Hanefi' ekinde tanımlamı fakat zeydiler bu tanımlamanın kendi özgünlüklerini ortadan kaldıracamı dü ünerek bu görü e kar ı çıkarlar.¹²

Zeydiyye mezhebi mensupları günümüzde genelde Yemen ve çevresinde ya arlar. Yemen ilk dönemlerden beri birçok mezhebin sı ındı ı ve bir arada ya adı ı bir bölge olmu tur.¹³

⁸ Rastogi, Tarahoran, Müslim World slam Breaks Frash Graund Ashish Publishing House, Yeni Delhi, Tarih Yok, s.127

⁹ Ümit, Mehmet, Zeydiyye Mutezile Etkile imi ve Kasım er Rassi, Basılmamı Doktora Tezi, Ankara Üni. Ankara, 2003, s.31

¹⁰ El-Ba dadi, Abdulkadir, Mezhepler Arasındaki Farklar, Çev. Ethem Ruhi Fı lalı, T.D.V.Y. Ankara, 2005, s.27

¹¹ Do an, sa, Zeydiyye'nin Do u u ve Görü leri, Karde Matbaası, Samsun, 1996, s.4

¹² El- Mahatvari, Murtaza, Adale'r-Ruvat ve' - uhud, Mektebetü Bedr, San'a, 1997, s.546

¹³ Hansu, Hüseyin, Mutezile ve Hadis, Kitabiyat, Ankara, 2004, s.74

1. Zeyd Bin Ali ve Hayatı

Zeydiyye Mezhebinin kurucusu Zeyd B. Ali B. Hüseyin B. Ali. Ebi Talip Hicri 80(699) yılında Medine’de dünyaya geldi. Zeyd’in 81 veya 79 yılında doğdu u yönünde rivayetler olsa da genel kabul onun 80 yılında doğdu du r. Annesi Muhtar Es-Sekafi’nin babası Ali Bin Hüseyin’e hediye ettiği Hida veya Hidan adlı bir cariye dir. Babası ise Keysaniye dı ındaki iilerin dördüncü imam kabul ettikleri Hz. Hüseyin’in o lu Ali Zeyne ’l-Abidin’dir.¹⁴ Atalarının siyasetteki ba arısızlı ı Emevi iktidarının iddete ve baskıya dayalı idaresi Zeyne’l-Abidin’i bir kö eye çekilmeye mecbur etmiştir. Kendisini ilme verip fitneden uzak durma yolunu seçmiştir. Zeynel Abidin’in ilmi ahsiyeti ve ahlak-ı ile herkesin saygısını kazanmıştır.¹⁵

Zeyd ö renim ça ı geldi inde ba ta babası Ali bin Hüseyin olmak üzere büyük karde i Muhammet Bakır, Cabir Bin Abdullah el-Ensâri ve Muhammed bin Usame bin Zeyd gibi âlimlerden ilim tahsil etti. am, Kûfe ve Hicaz gibi ilim merkezleri olmak üzere slam co rafyasının çe itli bölgelerine yaptığı seyahatlerde tefsir, hadis, fıkıh gibi temel dini ilimleri kayna ından öğrenme fırsatını buldu.¹⁶ Bu seyahatler esnasında Vasıl bin Ata ve Ebu Hanife gibi ilim adamlarıyla irtibat kurarak onlarla çe itli konularda fikir alı veri inde bulunmu tur.¹⁷ Bu seyahatleri esnasında çevresindeki fikir hareketlerini, çe itli mezhep ve fırkaların görüşlerini de erlendirme fırsatı buldu ve Emevi idaresi altındaki insanların siyasi beklentilerini gözleme imkânı buldu.¹⁸

Zeyd b. Ali’nin hayatındaki dönüm noktalarından biri Vasıl b. Ata (ö. 131/748) ile kar ıla ması ile olmu tur. ehristani (ö. 548/1153) Zeyd’in Vasıl b. Ata’ya ö rencilik yaptı nı ve ondan Mutezile’nin prensiplerini aldı nı u ekilde belirtmiştir. “Zeyd ilimle tam olarak bezenmesi için usul ve fûru

¹⁴ sfahani Ali b. Hüseyin b. Muhammet Ebu’l-Ferec, Makalatut-Talibiyyin, thk: es-Seyyid Ahmet Abbas Sahr, Beyrut, 1946, s.217

¹⁵ Erdo an, Aydın, Zeydiyye’nin Do u u ve nanç Sistemi, stanbul, 2002, Basılmamı Yüksek Lisans Tezi, s.7

¹⁶ Ta , Yasin, Zeydiyye’de mamet dü ünçesi; Do u u ve Geli mesi, stanbul 2005, Basılmamı Yüksek Lisans Tezi, s.12

¹⁷ Ebu Zehra, Muhammet, Ebu Hanife, Çev. Osman Keskiolu, D. .B.Y. Ankara, 1999, s.37

¹⁸ Ta , 13

hakkında neler varsa hepsini tahsil etmek istedi ve Mutezile'nin ba ı Vasıl b Ata'ya ö rencilik yaptı".¹⁹

Yine dönemin büyük fıkıh âlimi mam-ı Azam Ebû Hanife ile görüşü mü , onunla fikir teatisinde bulunmu tur. Hatta Ebu Hanife Zey d'in şyanı sırasında para yardımında bulunmu tur. Ebu Hanife'nin "halkın babasını orta yerde bıraktıkları gibi onu da bırakmayacaklarını bilseydim onunla birlikte cihat ederdim. Çünkü o bir gerçek imamdır. Lakin ona malımla yardımda bulunuyorum." Dedi i rivayet olunmaktadır.²⁰

Zeyd b. Ali di er Ali evlatlarından farklı olarak ilmen ve sosyal yönden oldukça hareketli bir hayat ya amı tır. Birçok defa Kûfe'ye gidip gelerek Kûfe'lilerle fikir alı veri inde bulunmu tur. Onun bir seferinde karde i Muhammet el Bakır'a "sen memet'e herkesten daha layıksın. Hakkını dava et" dedi i rivayet edilmektedir.²¹

mam Zeyd Emevi'lerin Ehli Beyt'e olan tavrı seyahatlerinden edindi i izlenimler ve Kûfe'lilerin yanına gelip onu hilafet'e davet etmeleri mam Zeyd'in isyanına zemin hazırlamı tır.²²

mam Zeyd'in çok yönlü ki ili i ve hareketli hayatı mam Zeyd'in fikirleri, itikadı ve usulu'd-dinde mezhebi konusundaki hüküm ve görüş ler bir tenakuz halindedir. Ehli Sünnetten bni-i Habban, Zehebi, bni-i Teymiyye, bni-i Hacer gibi tarihçi, muhaddis ve usulcülerin görüş lerine baktı ımızda mam Zeyd'in adaletine ve güvenilirli ine hükmediyorlar ve onu di er selef -i salihin akidesinde olan Ehli Beyt imamlarından sayıyorlar. mam Zeyd'i ii, Mutezile ve di er slamı zedeleyici bidat sahipleri arasında saymıyorlar. Buna kar ılıklı ehristani gibi mezhep tarihçileri yazarları mam Zeyd'in Vasıl bin Ata'nın talebesi oldu unu ve ehlisünnete muhalif olan imamet konusundaki görüş ünü ondan

¹⁹ Akdoğan, Murat, Zeydiyye'de man Amel li kisi, İstanbul, 2004, Basılmamı Yüksek Lisans Tezi, s.2

²⁰ Erdoğan, 8

²¹ Ahmet Cevdet Pa a, Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa, İstanbul, 1996, 1/720

²² Et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir, Tarihi Taberi, Sa lam Y ayınevi, İstanbul, Tarih Yok, 4/371

aldı nı iddia ediyorlar. Kadı Abdulcebbar ve bni Murtaza gibi Mutezile imamları mam Zeyd'i Mutezile'den sayıyorlar. Belhi ise mam Zeyd'in Medine ehlinden bir Mutezile oldu unu savunuyor.²³

2. şyanı ve Vefatı

Hız. Hüseyin'den sonra Ehli Beyt'ten Emevi iktidarına karşı isyan eden ilk şahıs Zeyd bin Ali dir.²⁴ mam Zeyd Emevi'lere karşı isyan etme hususunda fitneye yol açmamak için ayaklanmaya karşı çıkan ve Emevi'lerle zahiren de olsa iyi geçinmeye çalış an babası Ali bin Hüseyin (Zeynel Abidin) den farklı dü ünüyordu. O, Kerbela'da dedesini öldüren, Harre vakasında Medine'yi yağmalayan ve Kâbe'yi mancınıkla taa tutan Emevi'lere karşı isyan edilmesi gerekti ine inanıyordu.²⁵

Yine mam Zeyd'in Emevi'lere karşı isyanını hazırlayan sebepler vardır ki, onlar;

- Kendisini ölüme götürecekt de olsa, hakkı hâkim kılma arzusu ve takvası onun zulüm karşısında sessiz kalmasını engelliyordu.
- Ehli Beyt'in öldürülmeleri, kovulmaları, haklarının telef edilmesi, ihanete uğramaları ve dedesi Hüseyin bin Ali'nin katledilmesi mam Zeyd'in siyasi duru sergilemesi isyanını hazırlayan sebeplerdendir.²⁶
- Kûfe'liler iktidara karşı devamlı muhalefetlerini ehli beyt mensuplarından birinin liderli inde sürdürmek istediler. Zeyd bin Ali Kûfe'liler için aksiyoner kişiliği ve siyasi görüşleri dolayısıyla söz konusu liderlik için en doğru kişi olarak görülyordu. Kûfe'lilerin kendisine biat ettiklerini açıklamaları da mam Zeyd'in isyanını kolayla tıran etkenlerdendir.²⁷

²³ el-Hatip, Salih Ahmet, Zeyd bin Ali ve'l-Müftera Aleyh, Mekke 1986, Faysaliyye Yay, s.11

²⁴ Ta , 16

²⁵ Ba dadi, Mezhepler Arası Farklar, 29

²⁶ el-Hatip Zeyd bin Ali Salih Ahmet, Zeyd bin Ali ve'l Müftera Aleyh, Mekke 1986, Faysaliyye Yay, s.17

²⁷ Söylemez, M Mahfuz, Bedevilikten Hadarili e Kûfe, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2001, 23–24

- mam Zeyd’in emri bil maruf nehyi ani ’l-münker prensibine ba lı olması ve hilafetin Beni Ha ime ait oldu u inancına sahip bulunması ve bu aileden birisi ortaya çıkıp halktan biat almaması dolayısıyla kendisini bu hususta sorumlu tuttu u da isyanını hazırlayan sebeplerdendir.²⁸
- Muhammed Ebu Zehra ise onun böyle bir harekete kalkı masını biraz daha farklı bir açıdan de erlendirerek uzun süre devam eden sulh döneminde bazı insanların ortaya çıkıp sapık fikirleri yaydıklarını ve hareketlerini Ehli Bey t’e dayandırdıklarını bu sebeple Zeyd’in de bu duruma bir son vermek amacıyla böyle bir mücadeleye giri ti ini savunmaktadır.²⁹

mam Zeyd’in isyanını tetikleyen olay ise mam Zeyd’in Emevi Halifesi Hi am bin Abdumelik’le tartı masıdır. Abdullah bin Hasan (Ö.145/762) ile Zeyd bin Ali, Hz. Ali’nin vakıflarının idaresi hususunda Halit bin Zeyd’in huzurunda münaka a etmi ler, Halit bin Zeyd de tartı mayı alevlendirerek bundan faydalanmak istemi tir. Bunun üzerine Zeyd’in Hi am bin Abdumelik’in yanına giderek onunla tartı ması Zeyd ile Hi am arasındaki anla mazlı a sebep te kil etmi tir.³⁰

mam Zeyd’in Halife Hi am Bin Abdumelik’le tartı ması ise kıs aca öyle anlatılmaktadır:

Tartı manın sebebi Hz. Ali’nin vakıflarının idaresinden do an sorunların çözümü için mam Zeyd’in Hi am’a ba vurması ile ilgilidir.³¹ Vakıfların idaresi hususundaki olayların uzaması üzerine Zeyd Hi am’a müracaat eder. am’a gele n mam Zeyd’i kabul etmek istemeyen Halife Hi am ısrarcı davranan Zeyd’i huzuruna alır. Fakat çeri girdi inde oturaca ı bir yer göstermez. Zeyd salonun en solunda buldu u bir yere oturdu ve öyle dedi: “Ey Müminlerin Emir’i hiç

²⁸ Do an, sa, İlk Fikir Hareketleri Üzerine Bir De erlendirme , O.M.U. .F.D. Samsun, 1992, 6/169

²⁹ Varol, Mehmet Bahaüddin, Ehlibeyt ve Siyasi Faaliyetleri, Basılmamı Doktora Tezi, Selçuk Üniv. Konya, 1999, s.320

³⁰ bnül-Esir, El-Kamil Fit-Tarih, Beyrut, 1979, 5/229

³¹ Wellhausen, J, slamiyet’in İlk Devrinde Dini Siyasi Muhalefet Partileri, Çev. Fikret I ıltan, Ankara, 1963, s.57

kimse kendisini Allaha korkmaktan büyük sayamaz ve ondan korkmadan ba ka herhangi bir ey için kendisini küçültemez”. Bunun üzerine Halife Hi am u cevabı verdi: “Sus, ey anası ölesi! Sen içinden halife olmak istiyorsun. Hâlbuki sen cariyeye çocu usun.”³²

mam Zeyd ise cevap olarak “Nebi (s.a.v) den ba ka hiç kimse Allaha daha evla de ildir. O (s.a.v), brahim’in o lu smail’in soyundandır. smail’in anası da cariyedir” deyince Hi am kızdı ve “bu haini valisine götürün” dedi. mam Zeyd ise “Vallahi sen beni oraya gönderirsen sen ve b en diri olarak bir daha bir araya gelemeyiz” dediyse de on ki ilik bir grup onu am hududuna kadar götürdüler. Ancak onların ayrılmasından sonra Zeyd geri dönüp Kûfe’ye gitti.³³

Kûfe’de bir müddet gizlice ikamet etti i sırada bazı sempatizanları yanına gelerek onu isyana te vik ettiler ve “Biz senin muzaffer olaca ını ümit ediyoruz. Bu zaman Ümeyyeo ulları’nın helak olaca ı zamandır” dediler. Tüm bunlara ahit olan Muhammed bin Ömer bin Ali bin Ebu Talip , Zeyd’e “Allah’ın adını anarak söylüyorum sen kendi ehlinin yanına git. Kûfe ehlinin yanına gelme. Çünkü onlar sana vefa göstermezler” dedi.

mam Zeyd ise bunu kabul etmeyerek suçsuz oldu u halde esirlere yapıldı ı gibi kendisi ile alay edilerek Hicaz’dan am’a, Ce zire’ye, Irak’a çıkarıldığını belirtti. “Beni ölümle korkutmaya çalı ıyorlar. Ölüm bir su kayna ıdır. Elbette ki ben o kaynaktan kasemi doldurup içece im ve bil ki, öldürülmesem bile ben zaten ölece im.” diyerek bir manada bundan sonra takip edece i metot ve Emevi iktidarına kar ı tutumu konusunda ı ık tutmu oluyordu.³⁴

³² Ebu Zehra, Muhammed, slam’da Siyasi tikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi, Çev . Hasan Karakaya, Kerim AYTEKİN, Hisar Yay. Tarih Yok, stanbul, s.52

³³ Yakubi, Ahmet bin Ebi Yakup b. Cafer b. Vehb (Ö.292/905), Tarihü'l -Yakubi, Neced, 1358(hicri), II/65

³⁴ Ta , 25

Kûfe'lilerin Zeyd'e olan teveccühlerini gören vali Yusuf bin Ömer, mam Zeyd'in Kûfe'den çıkması hususunda ısrar etti. Bu ısrar üzerine imam Zeyd Kûfe'den ayrılarak Kadisiye'ye gitti.

Kûfe'deki Ali taraftarları mam Zeyd'in pe inden ge ldiler. Birkaç kabile bile olsalar Emevilere kar ı üstünlük sa layacaklarını oysa kendisine yüz bin kadar ki inin destek verdi ini mam Zeyd'e belirterek ondan Kûfe'den ayrılmamasını istediler. Zeyd bin Ali Kûfe halkından on be bin ki inin kendisine biat etti ini mü ahede edince Kûfe'ye dönerek onlarla birlikte kalmaya ba ladı.³⁵

Bu durumu gören Davut bin Ali, mam Zeyd'i uyararak Kûfe'lilerin onu aldatmak istediklerini, onların Ali'ye Hasan'a ve Hüseyin'e ihanet ettiklerini kendisine de ihanet edeceklerini söyledi. Fakat Kûfe'liler manevi baskı yaparak Davut bin Ali'nin onu kıskandı nını, ortaya çıkıp hâkimiyet kurmasını istemedi ini ve imamete kendisinin daha layık oldu u dü üncesinde oldu unu belirttiler.³⁶

Kendisine yapılan bu tavsiyelerin hiçbirine kulak asmayan mam Zeyd halini de i tirmeden, isyan hazırlıkları için halktan biat almaya devam etti. Kendisine tabi olanları; Allah'ın kitabına, resulünün sünnetine, zalimlerle cihada, zayıfları müdafaaya ve mahrumlara yardıma, devlet imkânlarının vatanda lar arasında e it da ıtılmasına ve Ehli Beyt'e yardım etmeye ça ırıyordu.³⁷

Bunlar üzerine biat alınca da ellerini onların ellerinin üzerine koyarak "Allah'ın akdi, misakı, zimmeti ve Resulullah'ın zimmeti sizin üzerinize olsun ki, bana yaptı nınız biati mutlaka yerine getireceksiniz. Dü manlarımla sava acak , benim için do ru yolu gizli ve a ikâr göstereceksiniz. Biat edenler evet diyince o da ellerini açarak "Ey Rabbim ahit ol" derdi. Bu ilkeler üzerine kendisine on be bin hatta kırk bin ki inin biat etti i bel irtilmektedir.³⁸

³⁵ Akdo an, 5

³⁶ bnül Esir, 5/234

³⁷ Ta , 27

³⁸ bnül Esir, 5/192

Bu esnada iki ay kadar Basra'da kalan mam Zeyd, Musul'a ve civarındaki köy ve kasabalara elçiler gönderdi. Ayrıca Medain, Vasıt, Horasan, Rey ve Cüzcan'la irtibat kurarak insanlardan biat aldı.³⁹

mam Zeyd kendisine tabi olan Küfe'lilerin biatını aldıktan sonra 122/739 senesinin başında ayaklanmaya karar verdi. Ayaklanmayı öneren Süleyman bin Süreka el-Bariki, vali Yusuf Bin Ömer'e giderek durumu ona haber verdi. Durumun ciddiyetini fark eden vali bir ihtiyat tedbiri olarak Zeyd'i yakalatma k istediysede sürekli de i ik evlerde ikamet etti inden dolayı onu yakalayamadı. Bir taraftan e er bu hareket devam ederse Halife Hi am'ın Küfe halkının bütün mallarına el koyacağı söylentilerini yayarken di er taraftan da Zeyd bin Ali'den Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer hakkındaki görüşünü sormasını istediler.⁴⁰

Emevi casusunun tahrikiyle mam Zeyd'e gelen taraftarı “Sen Ebubekir ve Ömer hakkında ne dersin” diye sordular. mam Zeyd de “Allah'tan korkun. Onların hakkında kötü söz söylemeyin ve ben de onların hakkı nda kötü söz söyleyemem. Atalarımın da onların hakkında asla iyilikten başka bir ey duymadım.” dedi. Bu sözler o ki ilere iyi gelmedi.⁴¹

mam Zeyd muhataplarının ‘ eyhayn’ den teberrî etmesi konusundaki ısrarları ve aksi halde kendisini terk edecekleri e klindeki tehditleriyle kar ı kar ıya kaldı. mam Zeyd'in inandı ı dü üncede ısrar etmesi üzerine ona yaptıkları biati bozup onu terk ettiler ve terk edenler anlamında ‘ Rafızî’ ismi ile anıldılar. mam Zeyd'in isyanı öncesinde ayrılan bu taraftarları, daha sonra mam Zeyd'in büyük karde i Muhammed Bakır'a biat etmek istemi ler fakat o hayatta olmadı ı için o lu Cafer Sadık'a tabi olmu lardır.⁴²

A ır ı iiler ile ehlişünnet dedi imiz ana bünyeyi uzla tırma çabasıyla yola çıkan mam Zeyd, Ebu Hanife'nin açık deste i ve Küfe'den birkaç âlim dı ında fazla taraftar bulamamı tır. Yukarıda anlatılan olay ile birlikte a ır ı iilerin deste ini de kaybeden mam Zeyd'in etrafında sadece mutedil olanlar veya

³⁹ Do an, 34

⁴⁰ Ta , 28

⁴¹ Taberi, 4/374

⁴² Öz, 46

gerçek iiler kaldı ki, bunlar da sayıca çok az idi. Bu gelişmeler mam Zeyd'in taraftarlarını azaltırken, mezhebini de a ırı fikirlerden korumu oldu. ⁴³

mam Zeyd yanında kalan arkadaşları ile birlikte ayaklanmaya karar verdi. Vali Yusuf bin Ömer mam Zeyd'in huruca hazırlandığından haberdar oldu. Yusuf bin Ömer Küfe'deki vekili Hakem bin Salt'a elçi göndererek ona Küfe ehlini Mescidi Azâm'a toplamasını ve onları orada mahsur bırakmasını emretti. O da insanları mam Zeyd'in hurucundan bir gün önce mescide sokarak ehlin giriş kapılarını ve mescidin kapısını kilitledi. ⁴⁴

mam Zeyd Çaramba gecesini, iddetli sükutların sürdüğü bir anda harekete geçti. Adamları ateş yakarak alevleri yükselttiler ve "Ya Mansur! Ya Mansur!" diye seslenmeye başladılar. Fecir doğduğunda mam Zeyd'le birlikte iki yüz on sekiz adam toplanmıştı.

mam Zeyd "Subhanallah! Hani insanlar nerede?" demeye başladı. Etrafındakiler de "nsanlar mescitte kutsal atma altındadırlar" diye cevap verdiler. Küfe kaymakamı Hakem bin Salt, Vali Yusuf'a mektup yazarak mam Zeyd'in ayaklandığını bildirdi. Vali Yusuf'ta Küfe'ye bir müfreze gönderdi. Küfe kaymakamı Hakem'de harekete geçti. Yusuf bin Ömer'in kendisi de büyük bir kalabalıkla oraya gitmek üzere yola çıktı ve oraya vardı. ⁴⁵

Savaşın başlangıcında yanında bulunan az sayıda kuvvete rağmen Emevi ordusunun bir kanadını bozguna uğratarak galip gelen ve mensuplarını kurtarmak için mescide kadar ulaşan mam Zeyd, mescittekilere "zilletten izzete çıkınız. Dine ve dünyaya beraber yöneliniz. Siz şu anda din ve dünya dâhilinde de ilsiniz" diyerek, onları sözlerine ve vaatlerine sadık kalmaya çağırırsa da onlardan olumlu bir cevap alamadı. ⁴⁶

⁴³ Yıldız, Dursun Hakkı, Doğru Tan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Red. Dursun Hakkı Yıldız, Çağ Yay. İstanbul, 1993, 2/461

⁴⁴ İbnül Esir, 4/246

⁴⁵ İbni Kesir, İmâdüddin Ebu'l-fida İsmail b. Ömer, Büyük İslam Tarihi, Çev. Mehmet Keskin, Çağ Yay. İstanbul, 1995, 11/540

⁴⁶ Taberi, 7/182

Yanında olan çok az taraftarıyla sava a devam eden mam Zeyd isyanının ilk gününde ba arılı olduysa da ikinci gün takviye gelen Suriyeli askerler kar ısında direnemedi ve alnına isabet eden bir ok nedeniyle hayatını kaybetti. Babasının cesedini yerinin bilinmesini istemeyen Yahya bin Zeyd'in, cesedi bir su kanalına gömdü ü fakat bir kölenin ihbarı üzerine cesedin Hakem bin Salt tarafından çıkartılarak vali Yusuf bin Ömer'e gönderildi i ve onun em riyle Kunase'de asıldı ı rivayet edilmektedir.⁴⁷

Böylece isyan sona erdi. mam Zeyd öldü ünde 42 ya ında bulunuyordu.⁴⁸

B. Zeydiyye Mezhebinin Tali Fırkaları

Zeyd bin Ali'nin 122/740 yılındaki isyanıyla tarih sahnesine çıkan ve III. yy. ba larına kadar te ekkül süresini devam ettiren Zeydiyye Mezhebinin slam tarihine bir hareketlilik getirdi i görülmektedir. Zeydi dü ünçeyi benimseyenler kendi hakları oldu una inandıkları imameti ele geçirebilmek için çe itli isyanlar gerçekleştirirler ve bu arada ortaya ko ydukları farklı uygulamalarla mezhebin fikri temellerini olu turmu lardır. Genellikle imamet konusundaki farklı fikirlerden dolayı çe itli Zeydi fırkalar ortaya çıkmı tır.⁴⁹

Mezhepler tarihi kitapları ve di er tarihi kaynaklar da Zeydi fırkaların sayıları üzerinde bir ittifak söz konusu de ildir. Ba dadi (ö. 429/1037) Carudiyye, Süleymaniyye ve Butriyye olmak üzere Zeydiyyeyi üç fırka olarak sıralamı tır.⁵⁰

ehristani (ö.548/1152) ise yine Carudiyye, Süleymaniyye ve Butriyye fırkalarının ismini vermektedir.⁵¹ Na i el-Ekber (ö. 293/905) Zeydiyye'yi Carudiyye, Butriyye ve Süleymaniyye⁵² olarak üç fırkaya, Nevbahti (ö.300/912)

⁴⁷ Gökalp, Yusuf, Zeydilik ve Taberistan'da Yayılması, Basılmamı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999, s.23

⁴⁸ bni Kesir, 9/541

⁴⁹ Gurabi, Ali Mustafa, Tarihü'l-Fraki'l- slamiyye, Mısır, 1948, s.302,303

⁵⁰ Ba dadi, 26-27

⁵¹ E - ehristani, Ebu'l-Feth, Muhammed bin Abdülkerim, el-Milel ve'n-Nihal,1-2, Ne r. M. Geylani, Kahire, 1961, 1/183-187

⁵² Na i el-Ekber, Mesailü'l mame ve Muktetefat mine'l-Kitabi'l,-Evsaf fi'l-Makalat, thk. Josef Van Ess, Beyrut,1971, s.45

ise Akviyye, Hüseyniye, Acliyye⁵³ olarak üçe ayırımı tır. Malati (ö.377/987) ise isim vermeksizin Zeydiyye yi dört fırkaya ayırımı tır⁵⁴.

Mesudi (ö.346/957) biraz farklı olarak Zeydiyye'yi Carudiyye, Meriyye, Ebraiyye, Yakubiyye, Ahbiyye, Ebteriyeye ve Muhammed bin El Yeman'ın arkadaşlarından oluşan bir diğer fırkayla birlikte sekiz fırka olarak sayar.⁵⁵ bni Nedim ise Zeydiyye'nin Kasımiyye ve Nasırıyye adlı iki fırkasından bahseder⁵⁶.

Biz bu fırkalardan sadece Carudiyye, Süleymaniyye ve Butriyye fırkaları üzerinde kısaca durmakla yetinelim.

1. Carudiyye

Bu fırka Ebi Carud Ziyad bin Ebi Ziyad taraftarlarının fırkasıdır. Bunlar Nebi (s.a.v.)'in isim tayin etmeksizin, sadece Ali'de bulunup baskalarında bulunmayan vasıflarına iaret ederek Hz. Ali'nin imametini belirtti ini iddia ederler.⁵⁷ İi kaynaklara göre mam olacak ki inin ortaya çıkması gerekti ini savunan Ebu Carud, Muhammed Bakır'ın imamlı ını kabul etmedi i için Muhammed Bakır ona denizde ya adı ı dü ünülen gözleri yan kör eytan anlamına gelen 'serhüb' dedi i için bu lakapla anılmı tır⁵⁸.

mam Yahya bin Hamza (ö.749) bu fırkayı öyle tarif ediyor: Bu fırkayı di er fırkalardan ayıran özellik , sahabeyi hata ve fasıklıkla suçlamalarıdır.⁵⁹ Bu a ırı görü lerinden dolayı küfürle suçlanmı lardır.⁶⁰

Bu fırka mensupları Ali'den sonra imam olarak o lu Hasan'ı ondan sonra da Hasan'ın karde i Hüseyin'i imam olarak kabul etmi lerdir. mam seçimi konusundaki tutumlarıyla Carudiyye iki gruba ayrılmı tır. Bir grup, Ali imam olarak kendisinden sonra o lu Hasan'ı o da kendisinden sonra karde i Hüseyin'i

⁵³ En-Nevbahti, Ebu Muhammed el-Hasan b.M usa, Fıraku' - ia, Necef,1936, s.51-52

⁵⁴ El-Malati, Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmet b.Abdurrahman, et -Tenbih ve'r-Red ala Ehli'l-Ehva ve'l-Bida, Beyrut, 1968, s.33-34

⁵⁵ Mesudi, Ebu'l-Hasan Ali bin Hüseyin bin Ali, Murucu 'z-Zeheb ve Medainü'l-Cevher, Ne r M. Muhyiddin Abdulhamid, Mısır, 1964, III/208

⁵⁶ bni Nedim, Muhammed b. shak b. Ebi Yakup, el -Fihrist, Ne r. Mustafa uveymi, Tunus, 1985, s.193

⁵⁷ Zagzug, Mahmut Hamdi, Mevsuatü'l slamiyetü'l -Amme, Kahire 2001, s.741

⁵⁸ Kummi, Said b. Abdullah, Kitabu'l-Makalat ve'l-Firak, N r. Muhammed Cevad Me kûr, tahrân, 1963, s.18

⁵⁹ El-ekva, Kadı smail bin Ali, Ezzeydiyyetü Ne etuha ve Mü'tegidatuha, San'a , 1996, s.24

⁶⁰ Kutluay, Ya ar, slam ve Yahudi mezhepleri, Ankara, 1965, s.102

seçmi tir derken, di erleri ise Ali'den sonra Hasan'ı sonra da Hüseyin'i bizzat Peygamberin kendisi tayin etmi tir iddiasını savunmu lardır.⁶¹

Yine Carudiyye'nin bazılarına göre Hasan ve Hüseyin'in ilmi Nebi (s.a.v)'in ilmi gibidir. Onların ilmide fitraten ve zarureten talim olmaksızın hâsıl olur.⁶²

Carudi'lerin bir kısmı (145/762) yılında öldürülen Muhammed bin Abdullah'ın ölmedi ine tekrar geri dönece ine inanırken di er bir grup i se 219/834 yılında ölen ve Talekan sahibi olarak bilinene Muhammed bin Kasım'ın ölmedi ine inanmaktadır⁶³. Carudi'lerden ba ka bir grup ise Kufe'de ayaklanan ve 250/864 yılında ölen Yahya bin Ömer'i beklemekte ve onun ölmedi ine inanmaktadırlar. Bu a ırı görü lerinden ve sahabeyi tekfir etmelerinden dolayı Ba dadi bu fırkanın küfürle suçlanmalarının vacip oldu unu söyler.⁶⁴

2. Süleymaniyye veya Ceririyye

Zeydiyye'nin ilk fırkalarından olan bir fırkada Süleyman bin Cerir'e tabi olan Süleymaniyye veya Ceririyye fırkasıdır. Ceririyye'ye göre Allah ve Peygamber bir kimseyi insanların imam kabul etmeleri için ahsen ve ismen tayin etmi tir. Ümmetin hayırlı ve faziletli ki ilerini aralarında ura suretiyle seçecekleri en uygun ki i imam olabilece i gibi, iki uygun ki inin farklı beldelerde imam olması ve efdal varken mefdulun imamlı ı da sahih olur. Ümmet Ebubekir'i imam seçmekle hata etmi ancak bu konuda içtihat ettikleri için kâfir olmamı lardır. Çünkü Süleyman bin Cerir'e göre kulların nass olmayan bir konda içtihat etmeleri ibadettir ve imamet konusunda her hangi bir nass mevcut de ildir.⁶⁵

Süleyman bin Cerir, tikadi konularda genellikle mutezile ile aynı görü tedir. Bazı tarihçiler, Hz. Peygamber'in Zatü's-Selasil gazvesinde Ensar ve Muhacirlerin üstün ki ilerini Amr bin As'ın komutasında gazveye gönderdi ini delil kabul ederek, efdal varken mefdulun imametini kabul ettikleri için Ba dat

⁶¹ A. Triton, İslam Kelamı, çev. Mehmed Dağ, Ankara, 1983, s.34

⁶² El-Ekva, Ez-Zeydiyyetü Ne etüha ve Mütegidatüha, 26

⁶³ En-Ne'ar, Ali Sami, Ne'etül Fikri'l-Felsefi fi'l-İslam, Kahire, 1977, 2/145

⁶⁴ Ba dadi, Mezhepler Arasındaki Farklar, 27

⁶⁵ E'ari, Ebul-Hasan bin Ebu Bîr Ali bin Smail (324/935) Makalatü'l-İslamiyyin ve Htilafu'l-Musallin, n r. Helmut Ritter, Wiabaden, 1963, s.68

Mutezilesini Zeydiyye'den saymaktadırlar. Ba datlıların ço unlu u ile Basralıların bir kısmı bu görü tedirler.⁶⁶

Ba dadi ise Süleyman bin Cerir'in Osman'ı (r.a) küfürle itham etti i için Ehli Sünnetin de Süleyman bin Cerir'i küfürle itham etti ini söyler.⁶⁷

3. Butriyye

Bunlar Hasan bin Salih bin Hayy'a (ö.169/875) nisbetle Salihyye, el-Ebter lakabıyla me hur Kasirun'n -Neva'ya nispetle de Butriyye denilmektedir.⁶⁸Bu fırka mensuplarının görü leri Süleymaniye fırkasının görü lerine yakındır. Hatta biraz daha ılımlıdır. Bunlar Hz. Osman'ı küfürle suçlamayıp onun hakkında çekimser davranmaktadırlar. Bunların, Osman'ın halife olmadan önceki ya antısının kendisini cennet ehli yaptı ını, Peygamberin cennetle müjdeledi i ki ilerden oldu unu ancak halife olunca Emevilerden zalim kimselere görev verdi ini söyleyerek kendilerin i a ırttı ını dolayısıyla onun mümin mi yoksa kâfir mi oldu u konusunda kararsız kaldıkları rivayet edilmektedir.⁶⁹

Butriyye fırkasına göre Hz. Ali, Resulullah'dan (s.a.v.) sonra en faz iletli ve imamete en layık olanıdır. Ebubekir ve Ömer'e biat hata de il dir. Çünkü Ali imameti onlara terk etmi tir ve itaatkâr bir ekilde imameti onlara tevdi etmi tir. Biz onlardan razıyız. Bize bundan ba k a bir ey söylemek helal olmaz.⁷⁰

Emri bil-Maruf ve ve'n-Nehy ani'l-Münker bu fırkanın temel görü üdür. Butriyye bu prensiple mamiyye ia'sının önemli görü ü olan takiyye anlayı ını ortadan kaldırarak imamı gerek fikren ve gerekse bedenen aktif birisi olarak kabul etmi lerdir. Bu nedenle mamiyye ia'sının ve Carudiyye'nin beklenen mehdi ve ölülerin ric'ati fikrine kar ı çıkmı tır.⁷¹

⁶⁶ Erdo an, 36

⁶⁷ Ba dadi, Mezhepler Arasındaki Farklar, 28

⁶⁸ ehristani, El-Milel-ve'n-Nihal, 187

⁶⁹ Gökalp, 48-49

⁷⁰ El-Ekva, 28

⁷¹ Erdo an, 34-35

C. Zeydi Kaynaklar

1. mam Zeyd'in Eserleri

mam Zeyd siyasi ki ili i yanda ilmi yönüyle de temayüz etmi ve bugüne bıraktı ı eserleri yol gösterici olmu tur. O ilimde de hakikat arayı ı içerisinde bir ahıs olmu tur. Cafer'i Sadık onun için; “Kitabullah'ı en iyi okuyanımız ve fıkhı en iyi bilenimiz demi tir”. Yine mam Zeyd'in ça da larından Ebu Hanife ise onun hakkında ise, “ mam Zeyd'i ve ailesini tanıdım, zamanında fıkhı ondan iyi bilen birini görmedim” demi tir.⁷²

mam Zeyd'e nispet edilen iki eserden söz edilmektedir. Zeydiyye bu iki eserin imam Zeyd'e aidiyeti hususunda bir üphe duymamaktadır. Bu eserlerden biri imam Zeyd'in hadis rivayetlerini ve fıkhı görü lerini içerirken di eri mam Zeyd'in çe itli vesilelerle yazdı ı risaleleri ihtiva etmektedir.⁷³

- El-Mecmuü'l-Hadisi ve'l-fıkhı

Bu kitapta mam Zeyd'in merfu hadislere dayalı fıkhı görü leri vardır. Eser Zeydi hukukuna ait ilk hukuk eseri olma özelli i de ta ımaktadır.⁷⁴

- mam Zeyd'in Di er Kitapları ve Risaleleri

mam Zeyd bin Ali vel'Muftara Aleyh kitabının yazarı el-Mecmu dâhil mam Zeyd'e isnat edilen on kitap ismi zikretmi tir. Mecmu kitabına yukarda de indi imiz için burada kısaca di er kitaplardan bahsedece iz.

- Ba dadi de mam Zeyd'in Kaderiyye'yi red için yazdı ı Kitabur'red Ale'l-Kaderiyye Minel Kur'an kitabından bahseder,⁷⁵
- Ata bin es-Saib'in ondan rivayet etti i Tefsirü'l-Kur'an,
- Abdullah bin Ali'nin rivayet etti i Kıtātün fit -Tefsir,
- Halid bin Muhammed'in rivayet etti i Risaletün fi sbatü 'l-Vasiyyeti,

⁷² El-Hatib, 80

⁷³ Demirci, Kadir, Zeydiyye'nin Hadis Anlayı ı, Basılmamı Doktora Tezi, Ankara,2005, s.10

⁷⁴ Hamidüd-Din Abdullah bin Muhammed bin smail, Ez -Zeydiyyetü Kıraatün Fi'l-Me ru ve Behsün fil-Mükevvinat, Merkezür-Raid, San'a, 2004, s.145

⁷⁵ Ba dadi, 289

- Halid bin Safvan'ın rivayet ettiği i Kitabu Medhül Gılleti ve Zemmül Kesreti,
- Ahmed bin Siya i'nin zikrettiği i En -Nirül Celi fi-Kıraati Zeyd bin Ali,
- Berlin Kütüphanesinde 10265 numarasıyla bulunan Risalatül fil -Cedeli Me'al Muracceati,
- Berlin Kütüphanesinde 10236 numarasıyla bulunan Tesbitü't- mametü,
- Berlin Kütüphanesinde 10360 numarasıyla bulunan Menasikü'l Hac ve Ehkamühü.⁷⁶

2. Diğer Zeydi kaynaklar

— Ahmet bin İsa'nın (ö.242/856) Emali'si; Zeydi mamlardan Ahmet bin İsa, Ahmet bin Hanbel'in çağdaşıdır. Çok unlukla Ehli Beyt tarikiyle pek çok hadis rivayet etmiştir. Hadis eseri Emali Zeydiyye nezdinde Sahih Buhari gibi kabul görmüştür. Fıkıh kitabı tertibinde düzenlendiği ve zaman zaman Ahmet bin İsa'nın görüşlerini de içerdiği için Zeydiyye'nin ilk fıkıh kitapları arasında zikredilmiştir.⁷⁷

— Kasım er-Rassi'nin (ö.246/860) Mecmu'u; Usul ve fıkıh da Zeydiyye'nin önemli âlimlerinden ve Carudiyye ekolüne mensup olan Kasım er-Rassi usulde Mutezileye fıkhıta Hanefilere daha yakın bir yol izlemiştir.⁷⁸

Kasım er Rassi'nin pek çok eseri var ise de sadece risaleleri basılmıştır. Çok unlukla kelim konularının ele alındığı bu eserlerde haberin çeşitleri ve sünnet konusundaki görüşleri yer almaktadır.⁷⁹

— Abdullah bin Muhammed bin İsmail Hamidüd-Din'in Kitabı; Kitabın adı ez-Zeydiyyetü Kıraatün fil-Merû ve Bahsün fil-Mükevvinat San'a da 2004 yılında yayımlanan bu kitapta Zeydiyye'nin genel özelliklerinden ve konumuzla ilgili Zeydiyye'nin içtihat anlayışından bahsedilmektedir.

— Kadı İsmail bin Ali el-Ekva'nın kitabı; Ez-Zeydiyyetü Ne etüha ve Mü'tegidatuha adlı bu kitapta Zeyd bin Ali'den Zeydiyye Mezhebi ve Zeydi

⁷⁶ El-Hatip, 83-89

⁷⁷ Demirci, 10-11

⁷⁸ Erdoğan, 23

⁷⁹ Demirci, 11

firkalardan bahsedilmektedir. Bu kitapta da Zeydiyye'nin çtihat anlayı ına de inilmektedir.

— erif e - eyh erif Ahmet el-Hatib'in kitabı; mam Zeyd bin Ali ve'l Müftera Aleyh adlı eserde Zeyd bin Ali'nin eserlerinden ve Zeydiyye Mezhebinin ortaya çıkı ından bahsedilmektedir.

—Abdullah bin Hamza'nın (ö.614/1217) Safvetü'l htiyari; Safvetül htiyar VII. hicri asırda Zeydi âlimlerin usul-i fıkıh alanında yazdı ı en me hur eserlerin ba ında gelir. Safvetül htiyar Yahya ed.Dersi el -Hamzi ve Hadib-Hasan el-Hemzi tarafından tahkik edilmi tir.⁸⁰

— bnul Murtaza'nın (ö.840/1436) Minhacul Vusul'ü ;

Kitabın tam adı Minhacul Vusul ila Mi'yarü'l-Ukul fi lmi'l-Usul'dür. Toplam 960 sayfa olan bu kitap Zeydiyye'nin en önemli 'usul-u fıkıh' kitaplarındandır. Kitap 1992 de San'a da yayımlanmı tır. Doktor Ahmed Ali Me'huzi tarafından tahkik edilmi tir.

—Sarimuddin brahim bin Muhammed el-Vezir'in (ö.914/1508) Eserleri.

el Fusul'l-Luluiyye fi Usuli Fıkhi'l trati'z Zekiyye ve A'lamil-Ummeti'l Muhammediye Zeydiyye âlimleri arasında önem verilen kaynak olarak sıkça kullanılan oldukça me hur olan bir usul-u fıkıh kitabıdır. Müellif eserinde kendinden önceki âlimlerin görü lerine ve di er slam mezheplerinin usul kitaplarında yer alan âlimlerin görü lerine yer vermi tir. Bu kitabı birçok âlim tahkik ve erh etmi tir. Elim izde bu kitabın Abdulmecid Abdulhamid ed-Deybani tarafından tahkik edileni ve Muhammed Yahya Salim azzen tarafından tahkik edileni vardır.

—Muhammed bin Yahya Behran'ın (ö.957/1550) el Kefil'i; Behran Zeydiyye'nin me hur âlim, fakih ve muhaddislerindendir. El-Kefil zeydi âlimler tarafından oldukça önem verilen bir usul-u fıkıh kitabıdır. Elli dört sayfalık bir kitapçık olan bu eser 2004' te San'a da yayımlanmı tır.

⁸⁰ Demirci, 15

—Kasım bin Muhammed'in (ö.1029/1619) Mirkatu'l-Vusul'u; Eserin tam adı Mirgatu'l Vusul ila İmi'l-Usul'dur. San'a da yayımlanan eser Muhammed Yahya Salim Azzan tarafından tahkik edilmiştir. Eser 67 sayfadan ibaret olup usul-u fıkıh konularından bahsedilmektedir.

— smail el-Vezir'in Mede'l-Ahz bi Haberi'l Vahid nde''z Zeydiyye'si ; Sana Üniversitesi Hukuk Fakültesinde ö retim üyesi olan smail el-Vezir'in hazırladığı bu eser 4 bölümden oluşmaktadır. Eserde kitap, sünnet, icma ve kıyastan söz edilmektedir. Eserin en önemli özelliği ise çağdaş bir eser olmasıdır.

3. Zeydiyye ile İlgili Ülkemizdeki Çalışmalar

Ülkemize Zeydiyye Mezhebiyle ilgili yeterince akademik çalışmaları yapılmamıştır. Ancak son yıllarda Zeydiyye'ye yönelik çalışmalar artmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı bitmiş bir kısmı da devam etmektedir. Yüksek lisans ve doktora seviyesindeki bu çalışmalar şunlardır :

- Zeydiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri

Şa Doğan'ın 1987'de yaptığı bir doktora tezidir. Şa Doğan'ın bu çalışması "Zeydiyye'nin Doğuşu ve İtikadi Görüşleri" adı ile Samsun'da 1996 tarihinde basılmıştır.

- Taberistan Zeydileri;

Mezhepler tarihi ile alakalı bu tez 1999 yılında Ankara'da Yusuf Gökalg tarafından yapılmıştır. Henüz basılmamıştır.

- Zeydiyye'nin Doğuşu ve İnanç Sistemi

Aydın Erdoğan İslam mezhepleri bilim dalında hazırladığı yüksek lisans tezidir. Marmara Üniversitesinde 2002 yılında yapılan bir çalışmadır.

- Zeydiyye Mutezile Etkileşimi ve Kasım İbni Rasi

Çorum İlahiyat Fakültesinde Mezhepler tarihi anabilim dalında ara tırma görevlisi olan Mehmet Ümit tarafından Ankara Üniversitesinde Sosyal Bilimler Enstitüsüne baş lı olarak yapılan doktora tezidir.

- Zeydiyye'de İmam Amel li kisi

Murat Aydın tarafından Marmara Üniversitesi'nde 2004 yılında yapılan bir yüksek lisans tezidir.

- Zeydiyye'nin Hadis Anlayışı

Kadir Demirci tarafından Ankara Üniversitesi'nde yapılan doktora tezidir. Zeydiyye'nin hadis anlayışıyla ilgili yapılan ilk çalışmadır.

- Zeydiyye'nin İmamet Anlayışı

Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Mezhepler Tarihi Bölümünde Prof. Dr. Mustafa Öz'ün danışmanlığıyla yapılan bir doktora tezidir.

- Zeydi Usulcülerin Delil Anlayışı

Fatih Yücel tarafından Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak İslam Hukuku Anabilim Dalında Prof. Dr. Sami Dağcı'nın danışmanlığıyla yapılmakta olan doktora çalışmasıdır.

K NC BÖLÜM

II. ASL DEL LLER

mam-ı Azam Ebu Hanifeye göre fıkıh mükellefin lehine ve aleyhine olan eyleri bilmesidir.⁸¹ Kasani ise fıkıhı helal ve haram ilmi olarak isimlendirir.⁸² Usulü Fıkıh ise ki iyi tafsili delillerden er'i hükümlere ula tıran ilimdir.⁸³

üphesiz mam Zeyd müçtehit bir imamdır. Bütün ça da ları ve daha sonra gelenler onun müçtehit bir imam oldu u konusunda i cma etmi lerdir. Yine o, Ebu Hanife'nin birlikte ya adı ı asırda kendisi gibisini göremedi i bir fakihtir. Mademki o böyle bir müçtehitir, öyleyse içtihatlarını gerçekle tirirken ve hükümler istinbat ederken üzerinde yürüdü ü bir metodunun bulunması zorunludur. Her ne kadar böyle bir metodu açıkça belirtmemi ise de böyle bir metodun varlı ı onun fıkıh usul-ünü te kil etmektedir. Bu usulde Zeydiyye usul-ünün temelini olu turur.⁸⁴

mam Zeyd bin Ali'nin telif etti i bir fıkıh usul-ü kitabı yoktur. Hadis fıkıh toplamı bir eser olan el- Mecmu'u di er rivayetleri kendi görü lerine ekleyerek mezhep müçtehitlerinin ortaya koydukları kaideler vardır. Ve zaman içinde kitapla tırdıkları fıkıh usul-ünün muhtevasına ve metoduna bakıldı ında bu mezhep de Sünni fıkıhtaki kelamcılar (veya afiyye) mesle i gibi bir yolun tutuldu u, furu'dan usule de il, önceden tespit edilmi bulunan usul kaidelerinden furu'a giden bir yol takip edildi i anla ılmaktadır.⁸⁵

Fıkıh ilmi fıkıh usul-ünden önce ortaya çıkmı tır. Önceleri fıkıh; istinbat, fetvalar ve içtihatla yapılmaktaydı. mam afii, mam Muhammed'in Hanefi mezhebinin temelini olu turan kitaplarına dayanarak bir usul geli tirmi tir. Sonra ise bu meslekler ortaya çıkmı tır. Daima maddenin ölçüden önce gelmesi gibi,

⁸¹ Zuhayli, Vehbe, el-Fıkhu'l- slami ve Edilletühü, Daru'l-Fikr, am, 1984, 1/15

⁸² Kasani, Ebu Bekir b. Mes'ud, Bedaiü's -Sanai, Daru'l-Kütübü'l- lmiyye, Beyrut, 1986, s.2

⁸³ Hanbeli, akir, Usulu'l-Fikhu'l- slami, Mektebetü'l-Mekkiyye, Mekke, 2002, s.34

⁸⁴ Ebu Zehra, Muhammed, mam Zeyd, Hayatı, Fikirleri ve Ça ı, Çev. Salih Parlak, Ahmet Karababa, stanbul, 1993, s.299

⁸⁵ Karaman, Hayrettin, iada Fıkıh Usul-ü ve eri Deliller, Tarihte ve Günümüzde iil ik Sempozyumunda Sunulan Tebli , s.329

fıkıhta da bir ölçü olan usul, fıkıhtan bir süre sonra zuhur etmi tir. Zeydiyye usul-ü de böyle ortaya çıkmı tır.⁸⁶

Zeydiyye fıkhı tümüyle mam Zeyd'in fıkhı olmayıp, Hadi, Nasır ve kendisinden sonra gelen büyük bir Ehli Beyt taifesinin fıkhıdır. Dolayısıyla Zeydi'lerin kaleme aldıkları temel ilkelerin yalnız mam Zeyd'in temel ilkeleri oldu unu söyleyemeyiz. mam Zeyd'den sonra gelen Ali Beyt imamları kendileri mam Zeyd'in usulleriyle sınırlı tutmuyor.⁸⁷

Zeydi fıkıh âlimlerinin sıkça kaynak gösterdi i ve güvendikleri Fusulu'l - Lü'lü'yye yazarı er'i delileri yani usul-ü fıkıh kaynaklarını u ekilde sıralıyor; Kitap, sünnet, icma, kıyas, içtihat ve di er deliller.⁸⁸

Di er Zeydi usul kitaplarında da sıralama farkı olsa da bu deliller anlatılmaktadır. Bu deliller dı ında fer'î deliller vardır ki bunlara 3. Bölümde ele almaya çalışacağız.

⁸⁶ Köksal, smail, Fıkıhı Mezhepler Arasındaki Usul Farkları, H.Ü. .F.D, anlıurfa, 2000, s.643

⁸⁷ Ebu Zehra, mam Zeydi, 304

⁸⁸ El-Vezir, Serimüddin brahim b. Muhammed b. Abdu llah b. el-Hadi, el-Fusulul Lü''lüyye Fi Usuli Fıdehi'l tretiz-Zekiyye ve A'lamü'l Ümmeti'l Muhammediyye, Tak, Muhammed, Yahya Salim Azzan, Daru'l Menahil, Lübnan, 2001, s.119

A. K TAP

slam hukuku temelinde kitap, sünnet-i seniyye ve icmay-ı ümmete dayanır.⁸⁹

Kitap, Muhammed (s.a.v.)'e en küçük bir sure siyle yahut birçok mütevatir ayetlerle kendisine kar ı koyanları aciz bırakmak için indirilen Kur'an dır . O Kur'an, âlimlerinin icması ile kendisine hiçbir ey eklenmeden son Arz'daki (Nebi (s.a.v.)'in Cibril'i emine son defa Kur'an -ı ba tan sona okunması) ve kendisinden hiçbir ey çıkarılmadan ümmetin elinde bulunan kitaptır. Zeydiyye'ye göre Kur'an da biç bir fazlalık ta yoktur. Berae suresinin haric inde her surenin ba ında besmeleler, Kuran'ın aslındandır.⁹⁰

Zeydiyye'ye göre Mütevatir olması da Kuran'ın artlarındandır. Haberi vahidle nakledilen Kuran'dan de ildir. Yedi kıraat haricindeki az kıraatlerle Kuran'ı okumak haramdır.⁹¹

Zeydiyye'nin Kuran'ın Mütevatir olu u ve az kıraatlerle alakalı görü ü Ehli Sünnet'in bu konulardaki görü leriyle uyumludur. Ömer Nasuhi Bilmen bu konuları öyle açıklıyor:

Kuran'ı Kerim yalan üzere ittifakları zamanımıza kadar tevatüren nakledile gelmi tir. Kuran'ı Kerim'e mensup az kıraatler, me hur ve gayri me hur kısımlarına ayrılır. Gayri me hur kıraatler, bütün imamlarca muteber de ildir. Bunlar ile hiçbir er'î hüküm sabit olmaz. Me hur azlar ise, mama Malik ile mam-ı afi'ye göre yine hiçbir hükmü er'i de muteber de ilse de Hanefi mamlarına göre yalnız ibadet ve muamelat hususunda muteberdir. Bunlar Kuran'dan olma sada hadisi erifler cümlesinde bulunmu olurlar. Bu cihetle kendileriyle zanni mesellerde amel olunabilir⁹²

Zeydi âlimler kıraat ekillerinin de i iklik arz etmesini öyle açıklamaktadırlar:

Kıraat ekillerinin de i iklik arz etmesi ya asıl gerçek olanı ortaya çıkarmak ve sapmaları önlemek yahut üzerinde icma edilen hükmü yakalamak

⁸⁹ Köksal, smail, slam Hukuku, I ık Akademi Yayınları, zmir, 2008, s.35

⁹⁰ Ebu Zehra, mam Zeyd, 320

⁹¹ Behran es-Sa'di, Muhammed b. Yahya Behran, Metnü'l-Kafil, Thk: Murtaza b.Zeyd el-Mahadvvari el-Hasani, Mektebetü'l-Bedr, San'a,2004, s.6-7

⁹² Bilmen Ömer Nasuhi, Hukuku slamıyye ve Istılahtı Fıkhıyye Kamusu, Bilmen Yayınevi, sta nbul, 1988, I/45

veya ayrılı a dü mü iki hükmün arasını birle tirmek, belki de hiç biline meyecek olanları yoruma kavu turmak içindir.⁹³

1. Emir ve Nehiy

a. Emir

Emir kendisine mahsus kalıpla hakiki lafızla yükseklik ve gereklilik cihetinden in ai sözle fiilin talep edilmesidir. Emir kalıbı kullanılarak yapılır. fiili vucub, Mendub, Müstehab, tehdit, ir ad, ikram, sihir, icaz, te'dib, ihane, tavsiye (e itleme), dua, temenni, ihtikâr, izhar, tekvin, manalarında kullanılır. Bu manalar ilk be i haricinde mecazdır. Nedb ile ir ad arasındaki fark ise nedb ahiret sevabı için, ir adın ise dünya menfaati için olması gösteriliyor.⁹⁴

Bazı afiler ve Hanbeliler sı ası dı ında da emrin bilinebice ini söylerler. Buna *فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ* “Onun emrine aykırı davrananlar, ba larına bir bela gelmesinden sa kınınsınlar.”⁹⁵ ayeti delil gösterirler.⁹⁶

Zeydiyye'ye göre emir vucubiyeti iktiza eder. Bunu u ekilde örneklendirerek açıklarlar.

- Biz biliriz ki bir ki inin di erine söyledi i yap sözü; fiili zorunlu olarak yapmasını talep etmektir. Zorun luluktan maksat E er emredilen kimse itaatkâr ise yapmama hakkı yoktur . Bu sebeple kat'i olarak emir vucubiyeti gerektirir.
- Biz biliriz ki Lügat ehli; Efendisinin emrine muhalefet eden kulu (köleyi) asi diye sıfatlandırır. Bu sebeple de emir vucubiyet iktiza eder.
- Akıl sahibi kimse ba ka bir kimseyi bir fiili terk etti i için ele tirmez ancak o fiil vacip olursa ele tirir. Bilselerdi ki emr vucub gerektirmiyor ele tirmezlerdi.

Bu da emrin eriatta vucub iktiza etti inin delilidir.

Bu görü te u ayetler misal verilere k açıklanıyor.

⁹³ Ebu Zehra, mam Zeyd, 323

⁹⁴ El-Vezir, el-Fusulu'l-Lu'luiyye, 132–133

⁹⁵ Nur suresi, 63

⁹⁶ Serahsi, emsüddin, Usulu's-Serahsi, Eda Ne riyat, 1990, 1/11

- blis’e hitaben Allah (c.c) in u sözü إِذْ أَمَرْتُكَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ “Emretti im vakit seni secde etmekten menden nedir”⁹⁷. Kavli ilahisinin muradı “Âdem’e secde edin”⁹⁸ e er bu ayet vucub ifade etmeseydi Allah (Emretti im vakit) demezdi.
- قِيلَ لَهُمْ ارْكَعُوا لِمَا يَرْكَعُونَ “Onlara ruku edin denildi inde ruku etmezler”⁹⁹. Bu ayetle de emre itaati terk ettikleri için zemmedilirler.
- Musa Aleyhisselam’ın kıssası anlatılırken “Sana ne mani oldu ki bunları dalalete dü tüklerini gördü ün vakit benim ardımca yürümedin. Yoksa emrime isyan mı etti.”¹⁰⁰
- فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ “Peygamberin emrine aykırı hareket edenler sakınsınlar.”¹⁰¹ Bu ayetteki tehdit ve vaid de vucubiyetin delillerindedir.¹⁰²

Akli bir mahzurdan sonra da emri vucubiyet iktiza eder. er’i bir yasaktan sonra da Zeydiyye’ye göre emir vucubiyet gerektirir. Alahu Tealanın فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ “Mü rikleri öldürün.”¹⁰³ Emrinde oldu u gibi katlen öldürme aklen mazurludur. Allah’ın emri o mahzurdan sonra gelir ve vucubiyet ifade eder.¹⁰⁴

Emrin vukuunun mükellefin emrin içeri ini ö renmesine imkân verecek ekilde önceden olması meselesine gelince Zeydiyye’ye göre emr in vucubiyeti için mükellefin emrin içeri ini ö renmesi için emrin vukusunun bu ö renme süresine yetecek kadar önceden olması gerekir.¹⁰⁵

Zeydiyye’ye göre Kâfirler Furu’u man meselelerinin muhatabı ve mükellefidirler. Zayıf bir görü e göre de, sadece nehiy lerle mükellefler. Kâfir küfür halindeyken nefyedilen fiile terk edilebilir. Fakat emri yerine getiremez.

⁹⁷ Araf suresi, 7/12

⁹⁸ Bakara suresi, 2/34

⁹⁹ Mürselat suresi, 77/48

¹⁰⁰ Taha suresi, 20/ 92–93

¹⁰¹ Nur suresi, 24/ 63

¹⁰² bnü’l-Murtaza, el-Mehdi Lidinillah, Ahmed b. Yahya, Minhacul Vusul ila Mi’yaril Ukul Fi lmi’l Usul, Thk; Ahmet Ali el-Me’huzi, Darul Hikmetü’l Yemeniyye, Sana, 1996, s.251–254

¹⁰³ Tevbe suresi, 9/5

¹⁰⁴ El Vezir, 135

¹⁰⁵ bnü’l-Murtaza, 250

Çünkü niyet emrin yerine getirilmesi için geçerlidir. Kâfirin niyeti muteber de ildir.

Di er bir mesele de vacip olan emrin tek veya fazla olması hususudur. Bu ya tek bir fiilin düzensiz olarak verilen seçeneklerden birisi içerisinde seçilmesidir. Buna u ayeti misal verirle **فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ** “Mümin bir köleyi azat etmesi ve ölenin miraslılarına teslim edilecek bir diyet vermesi lazım gelir”¹⁰⁶ veya birkaç fiilin yapılması emridir ki buna misal ise **فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ** “Yüzlerinizi ve ellerinizi yıkayın”¹⁰⁷ veya da iki fiil emredilerek bunlardan birinin seçilerek yapılmasının istenmesidir. Buna misal ise **قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ اذْفَعُوا** “Sava ın veya müdafaada bulunun.”¹⁰⁸

Üçüncü kısım olan tercihli fiiller de (kefaret gibi) Zeydiyye'nin görüşü vücutbiyyet yönündedir.¹⁰⁹

Zeydiyye'ye göre bir konuda bir emir verildi inde bu o fiilin zıddının yasaklandığı anlamına gelmez. Örne in, bir ki i di er bir ki iye aya a kalk dese bu emrin zıddı olan oturmak fiilin nehyedildi i anlamına gelmez.¹¹⁰

Emrin mutlak veya mukayyet olu u meselesine gelince; Zeydiyye'ye göre mutlak olan emir bir arta ba lı bulunmayan bir emirdir. Bu emrin tekrarı gerekmez. Emrin tekrarı isi fiilin derhal yapılması içindir. Bu durumda yapılması emredilen i i geciktiren günahkâr olur.¹¹¹

Mukayyete gelince emrin sadece bir fiil için olmasıdır. Oruç gibi Allah orucu Ramazan ayında vacip kıldı. Bila hilaf bütün ramazan da orucu vacip kıldı. Ramazan orucu dı ında bu ayda ba ka oruç tutulamaz.¹¹²

Kendisiyle aynı cinsten bir ibadetin daha yapabilece i bir vakit vardır ki bu da vakti muvassadır. Namaz vakitleri buna örnektir. Namaz ibadetinde vaktin bütününde kılmak gibi geni lik vardır. Fakat vaktin evvelinde geni bir zaman varken vaktin sonunda sınırlı bir zaman vardır. kindi namazını örnek verirsek

¹⁰⁶ Nisa suresi,4/ 92

¹⁰⁷ Maide suresi, 5/6

¹⁰⁸ Ali mran suresi, 3/167

¹⁰⁹ El-Vezir, 134–135

¹¹⁰ bnü'l-Murtaza, 260

¹¹¹ El Vezir, 135–137

¹¹² bnü'l-Murtaza, 278

vaktin girdi i ilk andan itibaren ikinci namazı vacip olur. Vaktin evveli nde zaman geni iken ak am namazı vakti yakla tıkça zaman daralır.¹¹³

- Vacip olan bir fiil tamam olmak için, art olarak varit olmasa da ba ka bir fiile ihtiyaç duyuyorsa o fiilde emredilen fiil gibi vacip olur. Buna misal olarak u ayet gösterilir. وَأَقِيمُ “Namazı kılın”¹¹⁴ Biz biliriz ki namaz ancak abdestle tamam olur. Bu nedenle abdest bize vacip olur. Bunun gibi ‘Setru’l Avret’siz namaz tamam olmadı ı için bize örtünmek vacip olur.¹¹⁵
- Ebedilikle mukayyet olanda devam gereklili i vardır. Zamanla mukayyet olanlarda ise tekrar gereklili i vardır. Örne in اكرمه كلما قام “Kalktı nda ona ikram et.” Bir vasfa veya arta ba lı ise ve tekrar imkânı yoksa tekrarı gerekmez. Örne in قاتل عمر درهما “Ömer’in katiline bir dirhem ver” Çünkü Ömer’in öldürülmesinin tekrarı olmaz.

E er tekrar imkânı varsa bir vasıf ve art manasında illet olur. Emredilen fiilin yapılması da vacip olur. الزَّانِيَةَ “Zina eden erkek ve kadına de nek vurun”¹¹⁶ emrinde oldu u gibi yapılması da vacip olur.¹¹⁷

b. Nehiy

Kendisiyle kesin ve yukarıdan gelen bir ekilde bir fiilin terk edilmesi istenilen söz bu yolla terk edilmesi istenilen eylere ‘menhüyyün anh’ denir. Ço ulunda ise menhiyat, memnuat tabirleri kullanılır.¹¹⁸ Nehiy bir fiili yapmaktan menetmektir.¹¹⁹

Nehiy i cazime ile yapılır. gibi muhatabı için لا gaib için kullanılır. Nehiy si ası birkaç manada kullanılır. Tahrim, Kerahat, Tehdid,

¹¹³ El-Vezir, 139

¹¹⁴ Bakara suresi, 2/43

¹¹⁵ bnü’l-Murtaza, 288

¹¹⁶ Nur suresi, 24/2

¹¹⁷ El-Vezir, 141

¹¹⁸ Erdo an, Mehmet, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlü ü, Ra bet Yay. stanbul, 1998, s.366

¹¹⁹ asi, Ebu Ali, Usulu’ - asi, Daru’l-Kitabi’l-Arabi, Beyrut, 1982, s.166

Tahkir, Dua, Akibetin Beyanı, r ad ve Ye's manalarında kullanılır. Tahrim ve Kerahat haricindekiler mecazdır.¹²⁰

Bunlardan tahrim 'haramlı a' misal ise u ayeti kerimedir. **وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ** ولَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ “Allah’ın haram ettiği i nefsi öldürmeyin.”¹²¹

Duaya örnek se u ayeti kerimedir. **رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا** “Ey rabbimiz kalplerimizi saptırma.”¹²²

Ye'se örnek ise u ayeti kerimedir. **لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ** “Ey küfredenler bugün bo una özür dilemeyin.”¹²³

Beyana örnek ise u ayeti kerimedir. **تَحْسِبَنَّ اللَّهُ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ** “Sakın Allah’ı zalimlerin yaptıklarından gafil sanma.”¹²⁴

Nehiy haramlı a delalet eder. Fakat e er bir kerine varsa mekruhlu a delalet eder. Yine nehy tekrarı ve fevri iktiza eder.¹²⁵

Zeydiyye’ye göre bir eyi nehy etmek onun zıddının emredildi i anlamına gelmez.¹²⁶

2. Amm ve Hass

a.Amm:

Tek vaz’ ile tek bir manayı göstermek üzere konmu bulunan fakat muayyen bir miktarla sınırlı olmaksızın bu mananın kendisinde gerçekleştiği bütün fertleri kapsayan lafıza amm lafız denmektedir.¹²⁷

Umumu ifade eden lafızlar **مجمع عَلَيْهِ** (kendisinde toplanılan) ve **مختلف فيه** (kendisinden ayrılan) olmak üzere iki kısımdır. Birinci kısım **مجمع عَلَيْهِ** u kelimelerdir. Akıllılar için **مَنْ** (kim) ve art ve sualde di erleri için **ارتا** örnek (Evime kim gelirse ona ikram ederim) Sualde örnek **من جاءك** (sana kim geldi). Burada **مَنْ** kelimesi umum içindir. Çünkü. Sözü söyleyen evime

¹²⁰ El-Vezir, 147

¹²¹ En'am suresi, 6/151

¹²² Âli İmran suresi, 3/8

¹²³ Tahrim suresi, 66/7

¹²⁴ İbrahim suresi, 14/42

¹²⁵ İbnü'l-Murtaza, 301–302

¹²⁶ el-Vezir, 151

¹²⁷ Köksal, İsmail, Fıkıh Usul-ü, İkinci Akademi Yayınları, İstanbul, 2008, s.302

falan, filan gelse dahi bütün insanlar gelse burada art belirtir. Yani kim gelirse gelsin.

ya örnek ise *ما فعلت* (Ne yaptın) Bu soru bütün fiiller içeren sorudur.¹²⁸

Bu kısımdaki di er lafızlar *مهما* unlardır. akıllılar dı indakiler için art olarak *انى اين اينما* Akıllı ve akılsızlar için art ve istifham olarak *مختلف فيه* art olarak *ايان* Zaman için *متى* kinci kısımda olanlar yani *مختلف فيه* olanlara örnekler ise *الذى* unlardır. Cins isimler adam, su gibi. Tayin olmaksızın *تى* Ve Kelimeleridir. Zeydiyye'ye göre Resulullah (s.a.v.)' e has emirler umumilik ifade etmez.¹²⁹

Umumilik belirten nassın kıyasla tahsis edilmiş hususunda ihtilaf edilmiştir. Zeydiyye, dört mezhep imamı ile cumhur bu konuyu mutlak anlamda caiz görmüşlerdir. Di er bir görüşe göre ise umumilik belirten lafzın daha önce kendisine bitmiş veya ayrı kesin bir delil ile tahsis edilmesi durumunda kıyasın tahsisinin de caiz olacağı söylenmiştir. İbni Süreyh'e göre ise kıyas 'celi' olması durumunda tahsisi caiz olur.¹³⁰

b.Hass:

Ba kasını kapsamayacak şekilde belli bir manayı ifade etmek için konulmuş olan lafızdır. Örneğin, insan gibi cins, kadın gibi türe, Ahmet gibi özel isim olmasında fark yoktur.¹³¹

Tahsis umumi lafzın kavradığı bir kısım ferdi olayları kapsamına çıkarmaktadır. Mahsus ise bir bölümü kapsamına çıkarılmış umumi lafızdır. Buna 'hass' da denir. Muhassas bu kapsamına çıkarılması yapıldıktan sonra geriye kalan bölüme verilen addır. Muhassas kapsamına çıkaran lafızdır.¹³²

Tahsis lafzî ve manevî olmak üzere iki kısımdır. Lafzî Tahsis ise muttasıl ve munfasıl olmak üzere yine ikiye ayrılır. Muttasıl olanlar unlardır. art,

¹²⁸ İbnü'l-Murtaza, 309

¹²⁹ el-Vezir, 160-168

¹³⁰ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 333

¹³¹ Erdoğan, 142

¹³² el-Vezir, 173

stisna, Sıfat (vasıf) , Gaye ve bazı'l-ba'z, Munfasıl olanları ise Kitabın kitapla tahsisi, Sünnetin sünnetle tahsisi.

Manevi tahsis ise akıl, icma, kıyas, fiil ve takrirle olur. Zeydiyye'ye göre en kuvvetli tahsis akılla olur. Di erleri arasında ise kuvvetlilik bakımından bir tercih yapılmaz. Zeydiyye'ye göre kitap ve sünnetin umumu akılla tahsis edilebilir. badetlerde sabi ve mecnunun umumi hitaba dâhil olmaması buna örnektir. Buradaki tahsis akıl delaleti ile olur.¹³³

Umumilik belirten lafzın kıyasla tahsisi konusunda ihtilaf edilmiştir. Zeydiyye, dört mezhep imamı ile cumhur'a göre bu tahsis mutlak anlamda caizdir. Bazı âlimlere göre ise sadece kesin delilin ondan ayrı olması durumunda kıyasın tahsisi caiz olur.

Mütevâtir haberin umumilik belirten lafızlarının ahad haberle tahsis edilmesi konusunda fikir ayrılığına dü ölmü tür. Dört mezhep fakihleri ve di erleri böyle bir tahsisi mutlak anlamda menetmişlerdir. Zeydiyye ve Mutezile'ye göre ise, metni ilmi konularda de il de, ameli konularda caiz olacağını söylemişlerdir. Buna göre tahsis ancak kesin sonuç veren bir delilin varlığıyla ortadan kaldırılabilir.¹³⁴

Nesih ve tahsis benzer eylemlerdir. Fakat aralarında fark vardır. Zeydiyye'ye göre nesih ve tahsisi ayıran en önemli özellik nesih'in tahsis olu u fakat her tahsisin nesih olmayı ıdır.¹³⁵

3. Mutlak, Mukayyet

a.Mutlak:

Vakitle, mekânla veya halle sınırlandırılmayan lafızdır.¹³⁶Di er bir ifadeyle mana ve medlulü ayı olup herhangi bir kayıtla kapsamı sınırlanmamı , cüzleri tayin edilmemiş olan sözcüktür.¹³⁷ Mesela adam veya adamlar, ö renci veya ö renciler ku veya ku lar dedi imizde hep birer mutlak lafız söylemişlerdir.

¹³³ bnü'l-Murtaza, 330–331

¹³⁴ Ebu Zehra, mam Zeyd, 333–338

¹³⁵ el-Vezir, 173

¹³⁶ Muhammed mam Kasım, Mirkatul Vusul la İmi'l Usul, Tahk: Muhammed Yahya Salim Azzan, Daru't-Türasi'l-Yemeni, Sana, 1992, s.36

¹³⁷ Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlü ü, 355

oluruz. Zira bunlar gayri muayyen fert veya fertleri ifade etmektedir. Bunların herhangi bir sıfatla takyit edildi ini gösteren ba ka bir lafız bulunmamaktadır.138

b.Mukayyet:

Gayri muayyen fert veya fertleri göstermekle beraber, çevresine giren fertlerden bazıları kayıtlanarak kendisinden ayrılması olan has lafızdır.139Mukayyet lafızlar zamanla, mekânla ve halle sınırlandırılan lafızlardır. Zamanla mukayyete örnek الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ “Hac, malum aylardır.” 140

Mekânla mukayyete örnek ise; hram noktaları, Arafat’ta vakfe yapmaktır. Halle mukayyete örnek, مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا “Güç yetiren her kimse için (hacetme) insanlar üzerinde Allah’ın bir hakkıdır.” 141ayetidir142

4. Mücmel, Mübeyyen

a.Mücmel:

Mücmelin sözlük anlamı bitik olan demektir. Fıkıh ıstılahında ise delaleti açık olmayan lafız olarak tarif edilir. 143

Zeydi usul-ü fıkıh kitapları اصلاة kelimesini mücmel kelimelere örnek olarak gösterili. Zira اصلاة kelimesini Araplar dua olarak biliyorlardı. Daha sonra mücmel olan bu lafız Alla Resulünün صَلَّى كَمَا رَأَيْتُمُونِي اَصَالِي “Namazı benim kıldım gibi kılın.” 144 Hadisiyle açıklanmış oldu.145

b. Mübeyyen:

Beyan edilmiş , açıklanmış , izah edilmiş . Konunun kastının ne olduğu kendiliğinden anlaşılan söz demektir. 146

¹³⁸ aban, 316

¹³⁹ Köksal, Fıkıh Usulu, 291

¹⁴⁰ Bakara suresi, 2/197

¹⁴¹ Âli İmran suresi, 3/ 97

¹⁴² Muhammed, 36

¹⁴³ el-Vezir, 197

¹⁴⁴ Buhari, Muhammed bin İsmail (ö.256/897), el-Camiu’s-Sahih, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, Ezan 18 (1/155)

¹⁴⁵ İbnü’l-Murtaza, 373

¹⁴⁶ Erdoğan, 311

Mübeyyen mücmel'in karıtıdır. Mufassal ve müfesser ise mübeyyen'in müradifleridir. "بَقْرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا" "O sı ırın görenleri memnun edecek sapsarı bir sı ır oldu u"¹⁴⁷ ayeti kerimesi "إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقْرَةً" "Allah size inek kesmenizi emrediyor."¹⁴⁸ ayetindeki بَقْرَةٌ kelimesini beyan ediyor.¹⁴⁹

5. Nass, Zahir, Müevvel

a.Nass:

Zeydiler Nassı manasına delalet etmesi açısından ihtimal kabul etmeyen lafız olarak tanımlamışlardır. Bu nass aşikâr (celi) nass ve gizli (hafî) nass olmak üzere iki kısma ayrılır.

Celi nass, konulduğu lügat manasının yani kullanıldığı manasının dışında bir ihtimal taşımayan nasstır. "الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ" "Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüz değnek vurunuz"¹⁵⁰ ayeti buna misaldir. Buradaki yüz değnek ifadesi konulduğu lügat manasının kesinlik ifade etmesi nedeniyle delalet ettiği mananın dışında bir anlam taşımaz. Zira yüz kelimesi, asla kendisinden başka ihtimal taşımayan bir sayı için konulmuştur. Hafî (gizli) nass, aklın düşünerek bulduğu manasının kesinlik ifade etmesi nedeniyle kapsamında hiçbir ihtimal olmayan lafızdır. Bu husus daha çok icthadla ilgili naslarda meydana gelir.¹⁵¹

Fusul-ül-Lü'lüyye de bu konuda şöyle denilmektedir: Celi anlamındaki nass, konulduğu mananın kesinlik ifade etmesi nedeniyle başka manaya ihtimal olmadığını gösteren lafızdır. Hafî nass ise, düşünmek suretiyle başka manaya ihtimali olmadığını gösteren nasstır.¹⁵²

b. Zahir:

Bir lafzın iki veya daha fazla manası olur. Zahir ise bu manalardan ilk akla gelen manadır.¹⁵³ Zahir lafızların delaleti ameli meselelerde zannidir.¹⁵⁴

¹⁴⁷ Bakara suresi, 2/69

¹⁴⁸ Bakara suresi, 2/67

¹⁴⁹ el-Vezir, 205

¹⁵⁰ Nur suresi, 24/2

¹⁵¹ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 326,327

¹⁵² el-Vezir, 211

¹⁵³ Muhammed, 38

c. Müevvel

Zahir lafzın kati veya zanni bir delille ilk akla gel enden başka bir manada kullanılmasıdır. Bu mana tevil ile ortaya çıkar. Tevil ise; Lafzın bir delille tercih edilen manadan tercih edilmeyen diğer manaya çevrilmesidir.

Tevil'e şu ayeti kelimeler örnek gösterilir: *وَأَسْأَلُ الْقَرْيَةَ* "Köye sor."¹⁵⁵ Burada kastedilen köy halkıdır. *بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ* "Onun iki eli de açıktır." ¹⁵⁶ Bu ayette ise 'el' den maksat nimettir. ¹⁵⁷

6. Nesh

Zeydi usul-i fıkıh literatüründe sünnet ve kitapla ilgili konulardan biri de nesh meselesidir. İstılahta nesh şer'i bir hükmün daha sonra gelen bir delille kaldırılmasına denir. ¹⁵⁸ Delillerin birbirini nesh etmesinde birçok madde yer almakla beraber üzerinde en çok konuşulan ve tartışılan sünnetin Kur'an -ı nesh etmesidir. ¹⁵⁹

Bu konu Zeydiyye içerisinde de tartışmalıdır. Zeydi usul-ü fıkıhında delillerin birbirini nesh meselesi şu maddeleri içermektedir.

- Sünneti ma'lumenin sünneti ma'lumeyi nesh edeceği konusunda ittifak edilmiştir. Sünneti ma'lumeden maksat mütevatir sünnettir.
- Bazı ahad haberler bazı ahad haberleri nesh edebilir.
- Mütevatir sünnet Kur'an-ı nesh eder. Ancak bu görüşe ilk Zeydi İmamlar iştirak etmemişlerdir. ¹⁶⁰
- Şafiler sünnetin Kur'an-ı neshedeceği görüşüne katılmazlar. Fakat bazı Şafi alimler bunun aklen mümkün olduğunu söylerler. ¹⁶¹
- Hz. Peygamber'in sözleri fiillerini nesh edebilir. Fiilleri de sözlerini nesh edebilir. Fiilleri Kitabı nesh edebildiği gibi aynı şekilde Kitap fiillerini nesh edebilir.

¹⁵⁴ el-Vezir, 212

¹⁵⁵ Yusuf suresi, 12/82

¹⁵⁶ Maide suresi, 5/64

¹⁵⁷ el-Vezir, 213

¹⁵⁸ Köksal, Fıkıh Usulu, 353

¹⁵⁹ Demirci, 170

¹⁶⁰ el-Vezir, 234

¹⁶¹ Cessas, Ahmed b. Ali er-Razi, el-Fusul fi'l-Usul, takh: Acil Cesim en-Neşmi, Vezaretü'l-Evkaf ve 'ş-Şuunu'l-İslamiyye, Kuveyt, 1980, 2/343

- Hz. Peygamberin takriri ile nesh caizdir.
- Kitap Sünneti nesh edebilir.
- Ahad haber mütevatir Sünneti ve Kitabı nesh edemez.
- Mütevatir haber ahad haberi nesh edebilir.¹⁶²

¹⁶² el-Vezir, 234

B. SÜNNET

Bütün İslam mezhepleri Kitap (Kur'an) ve Sünnetin dinin temel kaynakları olduğunda hem fikirdirler. Ancak, Sünnet kavramının tanımının kaynağının, dindeki yerinin ve bağlayıcılığının ne olduğu hususun da aynı fikirde oldukları söylenemez.¹⁶³

Zeydiyye Sünnet'i dinin temel delilleri içerisinde zikretmekte ve ona büyük önem vermektedir. Ancak er-Rassi (ö.246/860) ve el-Hadi Yahya bin el-Hüseyin (ö.298/90) gibi ilk dönem Zeydi âlimler ile son dönem Zeydi âlimler arasında delillerin hiyerarşisinde bir ayrışma yaşandığı ve bu ayrıma noktasında son dönem Zeydi âlimlerin Sünni Literatürden etkilendiği açıkça söylenebilir. Son dönem Zeydi Literatüründe ilk dönem gibi akla vurgu yapılmamakta ve akıl gözden çıkarılmaktadır.¹⁶⁴ Zeydiyye Mezhebinin Şer'i bir delil olarak Sünnete nasıl baktıklarını öğrenmek için ilk olarak Sünnetin Zeydi usul-ü fıkıh kitaplarındaki tarifleriyle konuya başlayacağız.

1. Sünnetin Tanımı

Minhacu'l-Vusul yazarı İbnül-Murtaza (ö.840) Sünneti; Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirleridir diye tanımlamıştır.¹⁶⁵ Ali Haseballah da Sünneti, Nebi (s.a.v.)'in söz fiil ve takrirleri diye tanımlamıştır.¹⁶⁶

Geç dönem Zeydi usul-ü fıkıh literatüründe yer alan ve açıkça Sünni etki taşıyan Sünnet tanımı çağdaş usul-ü fıkıh eserlerinde de yer almıştır. Örneğin 2004 yılında vefat eden çağdaş usul-ü fıkıh âlim Ahmet b. Muhammed el-Vezir de sünneti Hz. Peygamber'in sözü fiili ve takriri şeklinde tanımlamıştır.¹⁶⁷

Sünnetin tanımdan sonra, Sünneti nasıl bileceğimiz meselesi o rtaya çıkar. Zeydi âlim Muhammed b. Yahya Beyran'ın (ö.957) ifade ettiği gibi Sünneti bilmenin yolu haberler olduğunu söyler.¹⁶⁸

¹⁶³ Demirci, 120

¹⁶⁴ Muhammed, Abdullah b. ez-Zeydiyye, Amman 2000, s.25

¹⁶⁵ İbnü'l-Murtaza, 237

¹⁶⁶ Haseballah, Ali, Usulü't-Teşri'il-İslami, Kahire, 1982, s.43

¹⁶⁷ Demirci, 130

¹⁶⁸ Es-Sadi, 8

2. Haberin Tanımı

Haber hakikati bilme yollarından biridir.¹⁶⁹ Bunun için usul-ü fıkıh âlimleri dinin hakikatlerini bilmek için ve haberi bilgi kaynaklarından biri olarak görür. Haberin konusunda farklı tanımlar ve bu tanımlar ile ilgili oldukça ayrıntılı tartışmalar bulunmakla birlikte Zeydi usul-ü fıkıh âlimlerinden İbnü'l-Murtaza haberi şöyle tanımlar:¹⁷⁰

Haber bir konuda bir şeye nispet edilerek hüküm bildiren lafızdır.¹⁷¹

Haberin bir nevi olmazsa olmaz şartı haber verenin söz konusu aidiyeti irade etmek olmasıdır.¹⁷² Haber başkasına izafe edilen sözdür. Görüldüğü gibi haber kelimesinin en bariz unsuru başkasına aidiyettir. Eğer haber veren bu aidiyeti bildirme noktasında bir irade göstermezse haber söz konusu olamaz. Belki kendi sözü olur veya geçmişin bir hikâyesi olur.¹⁷³

el-Mahkûm Fihi ve bi-Nisbeti ma' ifadeleri ile emir ve nehiy haber tanımının dışında bırakılmıştır. Çünkü emir ve nehiyde bir fiilin yapılması veya yapılmaması istenir. Emir ve nehiy bir ıstılahı hüküm ifade etmezler.¹⁷⁴

Buna göre Zeydi âlimler haberi şöyle tanımlamaktadırlar:

Herhangi bir konuda gerçeğe mutabık olsun veya olmasın her üç zamandan biri ile ilgili olarak bir başkasına nispet edilerek verilen hüküm lafzıdır.¹⁷⁵

Usûl-ü fıkıhçılar haber kelimesinden onun genel anlamını ifade etmemektedirler. Zira her haber usul-ü fıkıhçıları ilgilendirmez. Örneğin kıssalar usul-ü fıkıh âlimleri ilgi alanı dışındadır. Onlar haber terimi ile her sözü değil hüküm içeren sözü (el-kalemu'l-mahkûm) kast etmektedirler. Zira usul-ü fıkıhçıların amacı şer-i hükümleri tafsili delillerden çıkarmaktır. Onların amacı hem Şer'i hüküm hem de Şer'i delildir. Dolayısıyla haber onar için delile med ar

¹⁶⁹ İbnü'l-Murtaza, 463

¹⁷⁰ Demirci, 132

¹⁷¹ İbnü'l-Murtaza, 463

¹⁷² İbnü'l-Murtaza, 463

¹⁷³ Demirci, 132

¹⁷⁴ İbnü'l-Murtaza, 463

¹⁷⁵ el-Vezir, 281

olacak şeydir. Öyleyse usul-ü fıkıhçılara göre haber dini bir hüküm taşıyan ve dinen delil olabilecek bir otoriteye nispet edilen sözdür.¹⁷⁶

3. Haberin Çe itleri

Haber çeşitleri, Zeydi usulcülerine göre doğru ve yalan olmak üzere iki kısma ayrılır. Üçüncü bir kısmı yoktur. Doğru haber muktezasına mutabık olan haberdir. Örnek olarak; kişinin “Zeyd Ayaktadır” sözü , verilebilir. Bu sözün muktezası (gerektirdiği) Zeyd’in ayağa kalmasının meydana gelmesidir. Eğer Zeyd ayağa kalkmışsa haber muktezasıyla mutabakat halindedir ve haber doğrudur. Yalan ise bunun karşıtıdır. Örnek olarak; kişinin Zeyd ayağa kalktı sözüne rağmen Zeyd’in ayağa kalkmamasıdır. Çünkü sözün muktezası Zeyd’in ayağa kalkmasıdır. Mukteza hâsıl olmamıştır. Söz Muktezasıyla mutabık olmadığı için yalandır. Cumhuriyet görüşüne göre haber veren Zeyd’in kalkmadığını bilmesi de kalkıp kalkmadığı hususunda şüphelense ve Zeyd’in kalktı haberini verse yine yalandır.¹⁷⁷

Usul-ü fıkıh âlimleri haberin sadece doğru veya yalan şeklinde nitelenebileceğini ifade ettikten sonra haberin doğru veya yalan olduğunu bilmenin yollarının neler olduğu üzerinde yoğunlaşmışlar ve haberi üç kısma ayırmışlardır.¹⁷⁸

a.Do rulu u Kesin Olarak Bilinen Haber

Böyle haberlerin doğruluğu şu yollarla bilinir;

a.1. Zaruri Olarak: Bu yolla doğruluğu bilinen haberde zorunluluk bizatihi haberin kendisinden ve geliş şeklinden kaynaklanır. Doğruluğu zaruri olarak bilinen haber mütevatir haberdir.¹⁷⁹ Lafzı ve manevi mütevatir bu gruba girmektedir. Ya da zorunluluk haberin geliş şeklinden değil de içe riğinin zorunlu bilgiye uygun olmasından kaynaklanır. Bir kişinin at eşin sıcak olduğunu haber vermesi veya birin ikinin yarısı olduğunu haber vermesi gibi dir.¹⁸⁰

a.2. Karinelerle Bilinir: Haberi vahid, doğruluğuna delalet eden karinelerle dolu olduğu zaman doğruluğu kesin olarak bilinen haber grubuna

¹⁷⁶ Demirci, 133

¹⁷⁷ İbnü'l-Murtaza, 464-465

¹⁷⁸ Demirci, 136

¹⁷⁹ İbnü'l-Murtaza, 469

¹⁸⁰ el-Vezir, 283

girer. Karinelerle dolu haberde ravinin adaletine bakılmaz. Melikin oğlunun öldüğünün bilinmesi gibi ölüm ile ilgili bağırımlar, ağlaşmalar bu haberin kesin olduğuna dair bir karinedir ancak cumhur bunu kabul etmişir.¹⁸¹

a.3. Akli stidlal: Allah Teala'nın verdiği haber gibi. Çünkü onun doğru olduğu malumdur. Eksiklik yalan gibi bütün çirkin şeylerden Allah Tealanın münezzehe olduğunu herkes bilir. Resulullah (s.a.v.)'in haberleri de bu nevidendir. Çünkü Allah Resülü (s.a.v.) masumdur.¹⁸² Bu yüzden Zeydiyye Peygamber (s.a.v.)in haberini doğruluğu kesin olarak bilin en haber grubunda zikretmiştir.¹⁸³

a.4. er'î stidlal: Doğruluğunu şeriatin kati Şer'i delille bildirdiği haberdur. Çünkü bu haberin doğruluğu aklen bilinmez. Ehli Beyt'in haberleri buna misaldir.¹⁸⁴ Burada Zeydiyye'ye ait bir özellik ortaya çıkmaktadır. Zeydiyye'ye göre bir haberin kesin olarak doğru olduğunu belirtmede Ehli Beyt bir kıstas olarak zikredilmektedir. Buna göre Ehli Beyt'in verdiği bir haber ya da Ehli Beyt'in kabul ettiği bir haber doğruluğu kesin olan haber cümlesindedir.¹⁸⁵

b.Yalan Oldu u Kesin Olarak Bilinen Haber

Kati olan haberlere muhalif olan haberler bu zümredendir. Kati haber ise Allah Teâlâ'nın haberi ve Resulullah (s.a.v.)'in haberidir.¹⁸⁶ Aklın zaruri olarak kabul ettiği şeyler muhalif olan haber kesinlikle yalan haberdur. “Gökyüzünün altımızda olduğunun haber verilmesi gibi ve buna benzer aklın kabul edemeyeceği haberler bu gruba girer.¹⁸⁷

c. Do ru Ya da Yalan Olma htimali Olan Haber

Doğru veya yalan olduğu bilinmeyen ‘haber’i vahid’ bu grupta değerlendirilir. Bu haberin doğru olduğu zannedilir. Adil ravinin haberi gibi. Veya yalan olduğu zannedilir. Yalancının haberi gibi veya haber de tereddüt edilir. Meçhul birinin haberi gibi buna örnektir.¹⁸⁸

¹⁸¹ Demirci, 137

¹⁸² el-Vezir, 283

¹⁸³ İbnü'l-Murtaza, 469

¹⁸⁴ el-Vezir, 283

¹⁸⁵ Demirci, 138

¹⁸⁶ el-Vezir, 283

¹⁸⁷ Demirci, 138

¹⁸⁸ el-Vezir, 283

Zeydi usul-ü fıkıhçıların haberin tanımı ve çeşitlerinden sonra Resulullah (s.a.v.)’den gelen haberlerin kısımlarını açıklamışlardır.

4. Nebi (s.a.v)’den Gelen Haberin Kısımları

Zeydiyye’ye göre Resulullah (s.a.v)’den gelen haberler katî ve zanni diye ikiye ayrılır.

a.Katî (Kesin Bilgi fade Eden) Haberler

Dalaleti nass ve nakli mütevatir olan ve genel görüşe göre genel kabul gören haberlerdir.¹⁸⁹ Bu tür haberle kesin bilgi ifade eder.

Haberi vahitlerin bir araya gelmiş toplu haberin bilgi ifade etmeyeceğini çünkü bu toplu haberin de haberi vahidlerinden mürekkep olduğunu söylemişlerdir. İbnü’l-Murtaza ise burada kıstasın zorunlu bilgi olduğunu, haberi vahidin değil amma haberi vahitten mürekkep toplu haberden kesin bilgi elde edildiğini söylemektedir.¹⁹⁰

Şimdi kesin bilgi ifade eden mütevatir ve genel kabul görmüş haberin Zeydi usul-ü fıkıh kitaplarında nasıl ele alındığını görelim.

a.1. Mütevatir Haber

a.1.1. Tanımı

Öyle büyük ve güvenilir bir cemaatin haberidir ki, doğruluğundan dolayı tek başına bilgi ifade eder.¹⁹¹ Çağdaş Zeydi Âlim Ahmet b.Muhammed el-Vezir’in usul-ü fıkıh kitabı el-Mustasfa ise mütevatir biraz daha ayrıntılı tanımlanmıştır. Usul-ü fıkıh ve hadis âlimlerine göre mütevatir, yalan üzere birleşmeleri imkânsız olan bir topluluğun benzer bir topluluktan naklettiği haberdir. Bu şekilde her haberin halkaları muttasıl ve eşit seviyededir. Böylece haberin kendisinden nakledildiği asıl kişilere haberin senedi muttasıl bir şekilde bağlanmış olur.¹⁹²

¹⁸⁹ el-Vezir, 285

¹⁹⁰ İbnü’l-Murtaza, 469

¹⁹¹ Behran es-Sadi, 8

¹⁹² Demirci, 140–141

Kafil yazarı Behran es Sadi'ye göre haberi nakledenler fasık veya kâfir de olsa haber mütevatir olur.¹⁹³

Ravilerin çokluğu ile sıhhati biline n mütevatir hadise örnek olarak Gadir-i Hum, Menzile Hadisi, Ammar'ın öldürülmesiyle ilgili hadis, Hasan ve Hüseyin'in imametleri ile ilgili hadisler zikredilir. Bu hadislerin mütevatir olarak nitelendirilmesin izafidir. Mütevatirin tanımı ile uyuşmamaktadır. Zira mütevatirin tanımında yer alan husus onun zaruri bilgi ifade etmesidir. Ayrıca mütevatiri nakleden topluluğun her tabakada eşit olması gerekir.¹⁹⁴

a.1.2. Kabul artları

Mütevatir haberde tanımdakiler de dâhil bir takım şartlar ileri sürülmüş ve bu şartlardan bir eksik olduğunda haberin mütevatir olmayacağı belirtilmiştir.¹⁹⁵ Bu şartlar şunlardır;

•Kalabalık bir Toplulu un Nakletmesi

Haber verenlerin çokluğu yalan üzere uyuşmaları ve ittifak etmeleri mümkün olmayan bir sayıda olmasıdır. Minhacu 'l-Vusul yazarı bu çokluğu dört kişiden fazla olanlar olarak açıklar. Çünkü dört çokluk ifade etmez ve dört kişinin naklettiği haber mütevatir sayılmaz.¹⁹⁶

Ehli Sünnete göre ise beş veya on gibi belli bir sayı şartı aranmaz. Şayet aklen normalde bir raviler grubunun yalan üzere birleşmelerinin imkânsız olduğuna hükmediliyorsa belirli bir sayı şartı aranmaksızın o topluluğun rivayeti mütevatir sayılır. Bu hüküm şüphesiz olayın özelliğine, ravilerin içinde bulunduğu şartlara ve haberin kendilerinden nakledildiği kişilere göre değişebilir.¹⁹⁷

•Söz konusu Bu toplulu un Yalan Üzere Birle melerinin Mümkün Olmaması

¹⁹³ Behran es-Sadi, 8

¹⁹⁴ Demirci, 141

¹⁹⁵ İbnü'l-Murtaza, 470

¹⁹⁶ el-Vezir, 286

¹⁹⁷ Sa'ban, Zekiyyüddin, İslam Hukuk İlminin Esasları, Çev. İbrahim Kâfi Dönmez, TDVY, Ankara 2001, s.75

Bu topluluğun adeten yalan üzere birleşmeleri durumlarında ve çokluklarından dolayı, mümkün olmayan bir topluluk olması gerekir. Haberin mütevatir olması için yalnızca çokluk yeterli olmaz.¹⁹⁸

•**Haberin Her ki Tarafında Ravilerin Sayısının E it Olması**

Ravilerin âdetinin başta, sonda ve ortada haberlerinden ilim hâsıl olması için, gerekli sayıda olması gerekir. Bu şartını ileri sürülmesi haberin zorunlu bilgi ifade etmesini temin etmek içindir.¹⁹⁹

•**Söz Konusu Haberin Mü ahedeye Dayalı Olması**

Haber müşahedelere dayanmalıdır. Ülkelerden hükümdarlardan, seslerden ve yemeklerden haberler gibi. Eğer müşahedelere dayanmazsa, Allah kâfidir. Allah'ın cismi yoktur veya bunun gibi haberlerden kati olarak ilim hâsıl olmaz.²⁰⁰ Zira akli konuların kaynağı akıl değil nakildir. Bu şartlardan başka haberi nakledenlerin aynı beldeden olmaları, adil, Müslüman, olması, adalet sahibi olması, farklı dinlerden olması, ravilerin nesep, din ve şehir yönünden farklı olması ravilerin masum olması gibi şartlar da ileri sürülmüştür.²⁰¹

a.1.3. Çe itleri

•**Lâfzî Mütevatir**

Haberin lafzının mütevatir olmasıdır. Ancak manası ihtilaflıdır. Gadir Hum haberi gibidir.²⁰² Peygamber (s.a.v.)'in Hz Ali'ye "Sen benim, Musa'nın yardımcılık ve velayetini yapan Harun'un derecesinde vekilim ve yardımcım olmaktan hoşlanmıyor musun? Ancak Harun Peygamberdi, fakat benden sonra Peygamberlik yoktur."²⁰³ Hitabını da Zeydiyye lâfzî mütevatir olarak kabul eder.

Zeydi literatürde özellikle Hz. Ali'nin imameti ile ilgili haberlerin mütevatir kabul edilmesi o haber mütevatir hükmünü verenlerin meselesidir. Zira

¹⁹⁸ İbnü'l-Murtaza, 471

¹⁹⁹ el-Vezir, 286

²⁰⁰ İbnü'l-Murtaza, 471

²⁰¹ Demirci, 142-143

²⁰² el-Vezir, 289

²⁰³ Buhari, Fedailü's-Sahabe 9 (4/208)

son dönem Zeydi usul-ü fıkıh âlimi İsmail el Vezir imamet ile ilgili haberlerin hem sübut hem de delalet açısından kat'i olmadığını ifade etmiştir.²⁰⁴

•Manevi Mütevatir

Manası itibariyle mütevatir olan fakat lafız itibariyle farklılıklar arz edebilen haberlerdir. Hz. Ali'nin kahramanlığı ve Hate mit-Tai'nin cömertliği gibi.²⁰⁵

a.1.4. Bilgi De eri

Haberin bilgi değeri ile ilgili olarak usul-ü fıkıh âlimlerinin yaptıkları iki ayırım bilinmektedir. Zeydi usul-ü fıkıh âlimleri de bu ayırma katılmaktadırlar. Buna göre haber ya kesin ya da zanni bilgi ifade eder. Zeydiyye kesin bilgi ifade eden mütevatir haberin dışında genel kabul görmüş haber (telaki'l hadis bi'l kabul) şeklinde farklı bir kategori daha zikretmektedir. Usul-ü fıkıh âlimlerinin çoğunluğu tarafından kabul edilmese de, bu kategoriye katılan başka âlimler ve bazı hadisçiler bulunmaktadır.²⁰⁶

Zeydiyye mezhebine göre mütevatir haber kesin bilgi ifade eder. Zeydi imamlara göre mütevatirin ifade ettiği bu kesin bilgi istidlali değil zaruri bilgidir.

Bu görüş Zeydiyye'nin dışında ayrıca Mutezile'nin çoğu, Eş'ari Mezhebi, fakihler, muhaddisler tarafından da dillendirilmekte ve mütevatirin zaruri bilgi ifade ettiği yani haberin bizatihi kendisinden zaruri bilginin hâsıl olduğunu söylemektedir.²⁰⁷

Sonuçta Zeydiyye'ye göre mütevatir haber kendi kendine bir ilim ifade eder. Yani mütevatir haber dışarıdan gelen bir karineden değil kendi bünyesinden zaruri ve yakini bir ilim anlamını taşır.²⁰⁸

a.2. Genel Kabul Görmü Haber

a.2.1. Tanım:

²⁰⁴ Demirci, 144

²⁰⁵ Behran es-Sa'di, 9

²⁰⁶ Demirci, 145

²⁰⁷ el-Vezir, 285–286

²⁰⁸ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 345

Masumun sıhhatine hükmettiği haberdır. Ümmet'in verdiği haber gibidir. Bu haberin doğruluğu akılla bilinir.²⁰⁹ Masum genel olarak ümmettir ya da Ehli Beyt'tir. Çünkü ümmet hata üzere içtima etmez. Ehli Beyt hakkında ise ayeti kerimeler bulunakta ve onarı tezkiye etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetinde Ehli Beyt bilgi kaynağı olarak gösterilmektedir. Sakaleyn hadisi, nücüm hadisi gibi.²¹⁰

a.2.2. Bilgi De eri:

Zeydi imamların çoğu, bazı usul-ü fıkıhçılar, Ebu Haşim, Kadı Abdulcebbar, Gazzaliye ve bazı muhaddisler genel kabul görmüş haberin mütevatir gibi kesin bilgi ifade ettiğini söylemişlerdir. Cumhura göre ise zanni bilgi ifade eder. Ebu Talib ise hükmün başlangıcında kesin bilgi ifade eder bilinen bir nesh olmuşsa, o zaman kesin bilgi ifade etmez demiştir.²¹¹

b.Zan fade Eden Haber

b.1. Ahad Haber

b.1.1. Tanımı:

Ahad haber kendi başına ilim ifade etmeyen haberdır. Böyle bir haberi adil iki ravinin üstünde ravilerde rivayet etse mütevatir ve genel kabul görmüş olmayınca bu haber sadece meşhur (tevatür derecesine varmamakla birlikte ikiden fazla tariki bulunan haber)²¹² haber olmuş olur.²¹³

b.1.2. Kabul artları:

Ahad haber de bulunması gereken şartlar Zeydi usul -ü fıkıh kitaplarında genelde iki başlık altında incelenir. Bunlar, ravide bulunması gereken şartlar ve haberin muhtevasıyla ilgili şartlardır. Bu şartlarda ilgili a açıklama ilerde yapılacaktır.

b.1.3. Bilgi De eri:

²⁰⁹ el-Vezir, 289

²¹⁰ Demirci, 148

²¹¹ el-Vezir, 289

²¹² Uğur, Mücteba, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, TDVY, Ankara, 1992, s .220

²¹³ el-Vezir, 290

Zeydiyye'ye göre ahad haberler yakın ifade etmeyip, zan ifade ederler. Bu nedenle onlarla itikadi konularda değil, sadece ameli konularda hüküm verilir. Dolayısıyla ahad haberlerin kapsamına giren hususları inkâr eden kâfir sayılmaz. Bunun sebebi yalan ihtimalinin her an bulunabilmesidir. Şüphesiz ravideki adalet ve güvenilirlik, sıdk yönünden tercihe şayan olur. Akaid konuları ise içinde ihtimal cereyan eden delillerle kesinlik kazanmaz.²¹⁴

Zeydiyye içerisinde bir diğer grupta ahad haberin bilgi ifade ettiğini iddia ederler.²¹⁵ Ahad haberin bilgi ifade ettiğini söyleyenler bunun için belli bir sayı zikretmezler. Bir, iki veya beş kişinin haberi ile de ahad haber bilgi ifade edebilir. Aynı zamanda bu görüşü ileri sürenler her haberi vahidin bilgi ifade edeceğini genel olarak şart koşmazlar. Bir haberi vahid bilgi ifade ederken diğeri bilgi ifade etmeyebilir.²¹⁶

Karineli ahad haber konusunda da Zeydiyye içinde farklı görüşler vardır. Cumhur ve Zeydi İmamların çoğuna göre haberi vahid, karine ile birlikte veya karinesiz olsun, bilgi ifade etmez. İmam Ahmet b. Hanbel ve Zahiriyeye göre ise haber-i vahid karinesiz olsa da bilgi ifade eder.²¹⁷ Yine el-Muayyed Billâh Ahmet b. Hamza (ö.614) karineli olmasa da haberi vahidin bilgi ifade edeceğini söylemişlerdir.

Ahmet b. Yahya el-Murtaza (ö.840/...) el-Hüseyn b. el-Kasım'ın (ö.1050/1640) temsil ettiği görüşe göre ise haber -i vahid zan ifade eder.²¹⁸

Sonuç olarak Zeydiyye'ye göre dinin temel ilkeleri meselelerinde, fıkın kesin temel prensiplerinde ve şeriatın usul-ü konusunda ahad haberle hüküm verilmez. Bunun nedeni bahsedilen konularda yakın ilmin semere vermesi, ahad haberlerin ise zandan başka ürün ortaya koymamasıdır.²¹⁹

b.1.4. Çe itleri:

Ahad haberler senedi dikkate alınarak bir takım kısımlara ayrılmıştır.

²¹⁴ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 347

²¹⁵ İbnü'l-Murtaza, 575

²¹⁶ el-Vezir, İsmail, Mad'el-Ahz bi-haberi Ahad İnde'z-Zeydiyye, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.333

²¹⁷ el-Vezir, 290

²¹⁸ İbnü'l-Murtaza, 477

²¹⁹ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 347

Müsned: İsnadı muttasıl olan hiçbir şekilde kesintiye uğramayan haberdir.

Mürsel: Senesinde kesinti olan haberdir.

Mevkuf: Sahabeye isnat edilen haberdir.

Merfu: Hz. Peygamber (s.a.v.)' e isnat edilen haberdir.

Me hur ve Müstefiz: İkidenden fazla ravinin rivayet ettiği haberlerdir.

Aziz: İki ravin rivayet ettiği haberdir.

Garib: Bir ravinin rivayet ettiği haberdir.²²⁰

b.1.5. Ahad Haberle Amel:

Zeydiyye'ye göre fūrū meselelerde haber-i vahidle amel caizdir. Haber-i vahidle amel hususunda sahabenin icması vardır.²²¹

Zeydiyye'ye göre haber-i vahidle amel Şer'i olarak vaki olur, akli olarak değil. Sahabe Abdurrahman b. Avf'ın Mecusiler konusundaki haberiyle amel etmiştir.²²²

Zeydiyye ahad haberi hadlerde kabul eder, aynı şekilde Mutezile'de n Kadı Abdulcebbar, Ebul Hüseyin el-Basri, İmam Şafii, Ebu Yusuf, Ebubekir el-Cassas (ö.370/980) ahad haberin hadlerde delil olarak kullanılacağını ileri sürmüşlerdir. Hadlerin dışında zekât ve kefaretlere miktarları konusunda da Zeydiyye ahad haberleri kabul etmiştir.²²³

Umumi belvası bulunan şeylerde ahad haberle amel edilmez. Çünkü umumi belvanın anlamı herkese aşikâr olması ve uygulama alnına koymaları için halkın birbirine nakletmeleri açısından bütün mükelleflerin elde etmek istedikleri şeydir. Böylesi bir haberin ahad olarak değil de mütevatir olarak nakledilmesi gerekir. Buna İmamiyye'nin Oniki İmam'ın nass ile sabit olduğu iddiası örnektir. Zira eğer böyle bir nass sahih olsaydı bütün ümmeti ilgilendiren bir durum olduğu için Sahabenin tamamı tarafından bilinecekti. Ayrıca Hz. Ebubekir'in

²²⁰ Demirci, 152

²²¹ Behran es-Sa'di, 9

²²² İbnü'l-Murtaza, 481

²²³ Demirci, 152–153

imametinin nass ile sabit olduğunu iddia eden Bek riyye'nin haberi de böyledir ve kabul edilmez.²²⁴

5. Haber Verende Bulunması Gereken artlar

a.Zeydiyye'de snat

Resulullah (s.a.v) Efendimizden rivayet edilen bir sünnet i seniyye, bir hadisi şerif, ya müsned veya mürsel bulunur. Şöyle ki bir sünneti nebeviye bizlerden ta zat -ı risalet penahiye kadar bir raviler silsilesi ile gelirse Müsned, muttasıl namını alır. Bu raviler silsilesine senet ve anane de denilir. Bu ravilerin sırasıyla adlarını zikretmeye de isnat adı verilir. Bu isnat, İslam âleminde ta zamanı nebeviden beri caridir ve Müslümanların pek yüksek adetlerinden sayılır.²²⁵

Zeydi âlimler isnada önem vermişlerdir. Zeydiyye'nin önde gelen imamlarının isnadın önemi hakkındaki sözleri onların isnada verdikleri değeri göstermektedir. Nasr el-Utruş (ö.304/916) isnat hakkında şöyle demektedir. İsnatlar müminin silahıdır. Senedi olmayan her hadis boş ve değersizdir. Zeydiyye'ye göre isnat konusunda muhtar olan şudur. Zeydi İmamlara göre Müsned ve mürsel olarak Ehli Beyt imamları rivayetiyle sabit olan hadis takdim edilir. Sahabe içerisinde Ehli Beyt'e yakınlığı olan akraba olanın rivayeti diğer sahabelere takdim edilir.²²⁶

Zeydiyye'ye göre senet zincirinin Resulullah (s.a.v.)'e kadar varması şart değildir. Onlar müçtehit tabinin rivayetini, sahabenin rivayetini takip eder duruma getirmişler, yani mürsel hadisler tabiinde olan ravi müctehid olsa da olmasa da sika şahsiyet olduğu takdirde, her ne kadar müçtehit olan olmayanında n öne alınır sa da Zeydiyye'ye göre makbuldür.²²⁷

²²⁴ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 348

²²⁵ Bilmen, 138

²²⁶ Demirci, 154

²²⁷ Ebu Zehra, 349

Ravide Bulunması gereken Şartlar :

• **Teklif**

Bilindiği gibi ilahi hitabın muhatabı olabilmesi için kişinin mükellef olması gerekir. Namaz oruç gibidir. Ancak ravinin rivayet alma ve nakletme esnasında mükellef olması gerekli midir? Zeydiyye'ye göre ravinin rivayeti eda ettiği anda mükellef olması gerekir. Ancak mükellef olmayan ancak temyiz yaşında olan ravinin haberi konusunda ise ihtilaf etmişlerdir. el-Müeyyed Billah'a göre mümeyyiz ravinin haberi kabul edilir. Ebu Abdullah Gazali ise mümeyyizin haberinin kabul edilemeyeceğini söylemişlerdir.²²⁸

• **slam**

Eğer ravi haberi Müslüman olmadan önce işitmişse haber kabul edilir. Kâfir olduğu açıkça bilinen kimsenin haberi kabul edilmez. Bu konuda icma vardır.²²⁹

Tevil yolu ile kâfir olanların rivayetlerinin kabul edilip edilmeyeceği ise ihtilaflıdır. Tevil yolu ile kâfir olan, kible ehlinden olup kasit etmeksizin küfür gerektiren bir inanca sahip olan kimselerdir. Mü şebbihe gibi bazı Zeydi İmamlar, Ebu'l-Hüseyin el-Basri. Razi ve fakihlerin çoğunluğu tevil yoluyla kâfir olanların rivayeti kabul edilir demişlerdir. Zeydi imamların çoğu, mutezile hadisçiler, Gazeli, Bakıllani'ye göre ise bu rivayetler kabul edilmez. el-Mueyyet Billah'ın bu konuda iki görüşü bulunmaktadır. Bu görüşlerin en açığı kâfir olanın tevil yoluyla rivayetinin kabul edileceğidir.²³⁰

• **Adalet**

Hadis rivayetleriyle ilgili en önemli konulardan biri de ravinin adaleti konusudur. Bu konu ile ilgili olarak bağımsız bir bilim dalı olan cerh ve tadil ilmi ortaya çıkmıştır. Hadisi bize ulaştıran ravinin genel olarak iki önel vasfı taşınması gerektiği söylenmiştir. Bu iki vasıftan biri adalet diğer de ravinin zabtıdır.²³¹

²²⁸ el-Vezir, 155

²²⁹ Demirci, 155

²³⁰ el-Vezir, 292

²³¹ Demirci, 155–156

Hadis usul-ü ilminde adalet hadisleri nakleden ravilerin rivayetlerinin kabul edilebilmesi için taşımaları şart olan özelliklerden biri ve en önemli sidir. Sünni literatürde adalet; genel manada, insanı kebaire denilen büyük günahları işlemekten alıkoyan bir melekedir. Bazılarına göre de, insana şahitliğinin ve rivayetinin kabul edilmesini gerektirecek şekilde taat ve mürüvvetin görülenlerin rivayetinde makbuldür.²³²

Zeydiyye'ye göre adalet ise “kişiyi büyük günahlardan ve rezil duruma dürecektir çirkin şeylerden alıkoyan meleke” diye tarif edilmiştir. Yine Zeydiyye'den Ahmet b. Yahya el-Murtaza'ya göre ise adalet; “Bid-atten kaçınmayı, takva ve mürüvvetten ayrılmamayı ifade eden bir melekedir. Bu meleke büyük günahlardan kaçınarak ve bazı küçük günah ve mubahalara da ısrarla devam etmeyi terk etmekle gerçekleşir.”²³³

Şimdi adalet tanımını içerisinde yer alan konuları Zeydiyye'ye göre inceleyelim:

Zeydi imamların çoğuna göre adil kimsenin tek başına naklettiği haber kabul edilir. İsterse hadisi başkası rivayet etmesin.

Ebu Ali el-Cübbai'ye göre kabul edilemez. Bilakis iki âdil ravi veya daha fazla ravinin rivayet etmesi gerekir. Bu isnat Resulullah (s.a.v.)'e gelinceye kadar en az iki raviyle olmalıdır ve şahadeti buna göre gösterirler. Bir kişinin rivayetinin kabul edilmeyeceğini söylerler. Yine zina haberinin de dört kişi olmadan kabul edilmeyeceğini delil olarak getirirler. Âdil bir kişinin rivayetinin kabul edileceğini savunanların delili ise; Sahabenin haber-i vahidin kabul edilmesindeki icmasıdır. Abdurrahman b. Avf'ın Mecusiler hakkındaki haberi ve Hz. Ebubekir'in Peygamber (s.a.v.)'in vefat edince defnedilmeleri gerektiği haberi gibi. Ebu Ali'de adil bir kişinin haberinin kabul edilmeyeceğini şu misalle açıklar: Peygamber (s.a.v.) namazı kılmayı unuttu kendisine bu durumu hatırlatan Harban b. Amr'ın haberiyle amel etmeyip bu konuyu Ebubekir ve Ömer'e sorup ona göre amel etti.²³⁴

²³² Uğur, 9–10

²³³ Demirci, 156

²³⁴ İbnü'l-Murtaza, 487–488

Adalet tanımı içerisinde yer alan büyük günah meselesinde önemli olarak zikrettiği veya büyük günah olmakla vassettiği günahlardır.²³⁵ Bir başka görüşe göre dünya da haddi gerektiren veya Allah'ın büyüklüğünü nassla bildirdiği günahlardır.

Şirk, kasten adam öldürme, namuslu kadına iftira etmek, zina, cihattan kaçma, yetim malı yeme, faiz yeme, livata, içki içme ve hırsızlık büyük günahlardır. İmam Hadi bu günahlara Allah'ın yarattıklarına benzetilmesini ve Allah ve Resulünden (s.a.v.) ve büyük imam lardan kasten yalan haber bildirmeyi nakletmiştir ve yapana cehennem vaat edilen bütün günahlar büyük günahtır demiştir. Yine Zeydi İmamları namazı terk etmeyi, özürsüz olarak ramazan ayında iftar etmeyi de büyük günahlardan saymışlardır.²³⁶

Adalet ilgili diğer bir konu ise Sahabenin adaleti mevzuudur. Bu konuyu kimlerin sahabe sayıldığı ile de ilgili olduğu için ayrı bir başlık altında inceleyeceğiz.

Ravinin adaletli olduğu bilinmesine rağmen isminde ihtilaf varsa bu rivayet kabul edilir mi? Nebiz 'i-Temr hadisindeki ravinin ismindeki ihtilaf gibi. Bu hadisin ravisi Amr b. Heris'tir. Bir görüşe göre ismi Zeyd'dir. Diğer bir görüşe göre ise Ebu Zeyd. Bazı hadisçilere göre bu hadis kabul edilmez. Zeydiyye'ye göre ise ismi hususundaki ihtilaf ravinin adaletini yok etmez. Kabul edilmeyeceğini öne sürenlerin delili ismindeki ihtilaf ravi hakkındaki bilginin azlığını ortaya çıkarır. Böylece adaletini tam olarak bilmek zorlaşır. Zeydiyye'ye göre ise ravinin adı ve kabilesinin ismi bilindiğinde ismi hususundaki ihtilaf ravinin adaletine zarar vermez.²³⁷

Zeydiyye'ye göre açıkça fasık olanın rivayeti kabul edilmez. Bu konuda da icma vardır. Tevil yoluyla fasık olan ravi hususunda ihtilaf vardır. Tevil yoluyla fasık olan Hariciler gibi kasıtsız olarak yaptığı işten dolayı tevil yoluyla fıskı gereken ehli kiblede olan kimselerdir. Bazı Zeydi âlimler, Ebu'l Hüseyin el-Basri, Kadı Abdulcebbar, Gazali ve fakihlerin çoğu tevil yoluyla fasık olanın rivayetinin kabul edileceğini belirtmişlerdir. Bazı Zeydi imamlar, Melik, Ali el-

²³⁵ Demirci, 156

²³⁶ el-Vezir, 294–295

²³⁷ İbnü'l-Murtaza, 523

Cubbai, Ebu Haşim ve Bakıllani ise fasıku't-tevilin rivayetinin kabul edilmeyeceği görüşündedir. Zayıf bir görüşe göre kâfir haricinde kabul edilir. Muaviye gibi halka muhalefet ederek te'vilini, sözlerini ve fiillerini açıkça ortaya koyan ravinin rivayeti kabul edilmez. Bazı usulu'd-din ve usul-ü fıkıh konularında farklı görüşlere sahip olan bu görüşleriyle kâfir de fasık da olmayanın rivayeti kabul edilir. Örneğin sarhoş etmeyen nebizin hükmü ihtilafli bir meseledir. Nebiz'in helal olduğunu söyleyen veya nebizi içen kimsenin rivayeti kabul edilir. Zira delil kesin değil zannidir. Bu konuda icma vardır.²³⁸

• **Zabt**

Hadis usul-ü ilminde Zabt işittiği hadisleri aradan uzun zaman geçse bile işittiği şekilde ezberinde tutup ne eksik ne de fazla olarak başkalarına rivayet edebilme yeteneğine denir.²³⁹

Zeydi âlim İbnü'l-Murtaza ravinin unutkanlık ve gaflet yönünden halini üçe ayırmış,

- Gafletin üstün olduğu durum.
- Muhafazanın üstün olduğu durum .
- Gaflet ve muhafazanın eşit olduğu durum .

Ravi de Zabt (ezberde tutma gücü) daha üstün olduğu dönemdeki rivayeti kabul edilir. Eğer ravide unutkanlığının hâkim olduğu bir dönemse yine hadisçiler ve usulcülere göre ittifak ile kabul edilmez. Eğer unutkanlık ve muhafaza eşit durumdaysa; Zeydiyye'nin bir kısmına göre kabul edilmez. Şafilere göre kabul edilir.²⁴⁰

Hatasını bilmek şartıyla Zeydi İmamların çoğu ve cumhuru Zeydiyye el - Mansur, İmam Yahya b. Hamza ve İbnü Ebban bunun içtihat konusu olduğunu söylemişlerdir.²⁴¹

b. Meçhulün Rivayeti:

²³⁸ el-Vezir, 292–293

²³⁹ Uğur, 426

²⁴⁰ İbnü'l-Murtaza, 521–522

²⁴¹ Demirci, 426

Meçhulün rivayeti hususu da ihtilaflıdır. Meçhul en kasıt, ravinin ismi, nesebi, zabtı veya adaleti hususundaki meçhullüktür. Zeydi âlim ve muhaddis Muhammed b. Mensur ve Hanefi 'lere ve cumhura göre ise adaleti meçhul olanın rivayeti kabul edilmez. Ancak sahaben adaleti meçhul olanın rivayeti kabul edilir. Tercih edilen görüşe göre isim ve nesebinde meçhullük olan ravinin de rivayeti kabul edilir. Fakat Zabt yönünden meçhul olanın rivayeti kabul edilmez.²⁴²

6. Cerh ve Tadil

Cerh ve tadil hadis ricali ilminin bir bölümü olup konusunu ravilerin özel hayatlarında ve hadis rivayetinde kusur sayılan ve rivayetlerinin reddedilmesine sebep sayılan hallerin bulunduğu yahut da adalet sahibi olduklarına hükmetmek teşkil eder.²⁴³

a. Tadili fade Etmenin Yolları

Âdil bir hâkimin ravi hakkında şahadette bulunması. Yani hâ kim bir adam veya bir kadının şahitliğine hükmettiğinde, biz üzerinde hüküm verilen ravinin adaletine hükmederiz. Onun başkasından yaptığı rivayeti kabul ederiz. Şahadeti ni kabul ederiz. Bundan sonra o ravinin adaleti araştırılmaz. Ancak ravide cerhi icap edecek bir durum ortaya çıkarsa ravi araştırılır.²⁴⁴

Hâkimin adalet sahibini zikrederek ravinin âdil olduğunun söylenmesi, “falan şu sebepten dolayı adildir” demesi. Tercih edilen görüşe göre meçhul ravinin rivayetini kabul etmeyen bir âlimin ravinin yaptığı rivayete amel etmesi de tadili ifade etmenin yollarından biridir. Âdil bir ravinin bir raviden rivayette bulunması. Fakat bu konu ihtilaflıdır. Bir görüşe göre mutlak bir tadildir. Diğer bir görüşe göre mutlak tadil değildir. Muhtar olan görüş ise; Adil ravi sadece adil olan raviden rivayette bulunuyorsa mutlak tadildir. Aksi halde tadil olmaz.²⁴⁵

b. Cerhi fade Etme Yolları

Sebebini zikrederek ravinin vasıflarından birinin kalktığını açıkça ifade etmek ravinin adaletinin kalktığını açıkça ifade etmektir.

²⁴² el-Vezir, 296

²⁴³ Uğur, 53

²⁴⁴ İbnü'l-Murtaza, 493

²⁴⁵ el-Vezir, s298

Hâkimin ravi hakkında şahadette bulunmasına rağmen onun rivayeti ile amel etmemesi ravi hakkında cerh sayılmaz. Bir âlimin ravinin rivayeti ile amel etmesi de onun cerh edilmesi anlamına gelmez. Çünkü tearuz caizdir. İctihat meselelerinde herhangi biri ile ravinin amel etmesi onun cerh edilmesine sebep teşkil etmez. Zeydi ravinin zalim imamlara karşı isyan etmesi gibi içtihadı dayalı meselelerden dolayı cerh yapılmaz. Ravinin tedlis yapması cerh sayılmaz.²⁴⁶

Tedlis ise ravinin hadis işittiği şeyhten gerçekte işitmemiş olduğu hadisi rivayet etmesi veya bir ravinin muasırı olup görüşmediği ya da görüştüğü halde hadis almadığı bir şeyhten hadisi işitmişçesine rivayette bulunmasına denir.²⁴⁷

Zeydi imamlardan el-Mueyyed cerh ve tadilin âdil bir kişinin görüşü ile gerçekleşeceğini söyler. Bazı muhaddislere göre ise cerh ve tadil bir kişinin görüşü ile gerçekleşmez. Cumhurun görüşüne uygun olarak muhtar olan görüş rivayette bir kişinin görüşü ile cerh ve tadil gerçekleşir ancak şahadette gerçekleşmez. Şahitlik için iki kişinin görüşü gereklidir.²⁴⁸

Cerh ve tadili yapan kişilerde bulunması gereken şartlar vardır. Âdil kişilerin yaptıkları cerh ve tadil kabul edilir. Ayrıca cerh ve tadili yapanların bu konuda arzu ve heveslerinin düşmanlık, haset, asabiyet gibi nefsi arzularının tesirinde kalarak cerh ve tadilde bulunmamaları gerekir. Arzu ve heveslerinin etkisinde kalınarak cerh ve tadil yapıldığı belirlenirse böyle bir cerh ve tadil kabul edilemez. Yani cerh ve tadil yapan kişinin tamamen objektif olması gerekmektedir. Ancak Zehebi'nin ifade ettiği gibi peygamberler ve sıddıkları dışında bu vasıfta kişileri bulmak neredeyse imkânsızdır.²⁴⁹

Kişi hakkında yapılan cerh ve tadil Hz. Ali'nin cerh; Haccac'ın tadil edilmesi gibi ihtimal taşııyorsa bir kişinin görüşü ile kabul edilir. Cerh ve tadilde bir tearuz olduğunda sayıları çok ise cerh tercih edilir. Ancak bu açıkça cerh olduğu konusunda icma edilen durumda söz konusudur. Yine cerh ve tadil edenlerin sayısı eşit ise ya da cerh edenler az ise cerh takdim edilir. Belli bir sebebin isbatı ve nefyi söz konusu olduğunda tercih yapılır.²⁵⁰

²⁴⁶ el-Vezir, 298

²⁴⁷ Uğur, 395

²⁴⁸ el-Vezir, 298

²⁴⁹ Demirci, 164

²⁵⁰ el-Vezir, 299

Âdil olmamakla zalim kötü bir kimse olmakla meşhur olmuş bir kimse hakkında yalpan tadilde geçerli değildir. Örneğin âdil bir kimse Haccac b. Yusuf'un âdil olduğunu söylese, onun bu adaleti kabul edilmez.²⁵¹

c. Tadil Mertebeleri

Zeydi usul-ü fıkıh âlimleri tadilin kuvvetini şöyle sıralamıştır.

1. Şahsın adil olduğunu haber vermek.
2. Adaletine itibar edilen hâkimin kişinin şahitliğine hükmetmesi ikinci mertebedir.
3. Adil bir âlimin rivayetle amel etmesi üçüncü mertebedir.
4. Adil bir kişinin ondan rivayet etmesi dördüncü mertebedir.

d. Tadil Lafızlarının Mertebeleri

1. “Esdakun'n-Nas, ev sekulum” gibi mübalağa ifade eden “أفعال” kalıbında ravinin vasfının zikredilmesi ve “sika, sebtun hucetün, hafızun , mutkinun gibi tadil lafızlarının tekrar edilerek söylenmesi tadilin birinci mertebesidir.
2. Sika, hafız, hüccet, mutkın, zabıt, muhtaccun bi hadis lafızları tadilin ikinci mertebesidir.
3. لابس به , صادق , خيار lafızları üçüncü mertebedir.
4. روعنه , محلصك , şeyh, vasat, ceyyidu'l-hadis dördüncü mertebedir.
5. Salihu'l-Hadis, yuktebu li'itibar beşinci mertebedir.

e. Cerh Lafızlarının Mertebeleri

1. “أفعال” kalıbı ile tavsif edilen cerhler “Ekzebu'n-nas ve hüve ruknü'l hizb, deccalun, kezzabun” lafızları gibi
2. Mütthemun bi'l-vaz'ı, sakıt, halik, zahibu'l hadis, metruk, la yu'teeberu bih, leyse bi-sika, leyse bi me'mun, muttehem bi'l kizb lafızlar kinci mertebedir.

²⁵¹ Demirci, 165

3. يراد حدیسیها , ضاعف جد , mutrahu'l-hadis, leyse bi şey, merdudu'l-hadis üçüncü mertebedir.
4. Daif münkeru'l hadis, muztaribu'l-hadis, vah, de'afuhu, la yuh-teccu bih dördüncü mertebedir.
5. Fihi makal, fihi da'f, yu'raf ve yunker, leyse bizalık kavi, leyse bi'l-hücce, yugalü fih beşinci mertebedir.²⁵²

7. Sahabe ve Sahabe ile İlgili Konular

a. Tanımı:

Zeydi âlimlerin sahabeyi Peygamber (s.a.v.)'in meclisinde uzun süre bulunmuş ve Resulullah (s.a.v.)'in şeriatına uyan onun yolundan giden ve vefatından sonra da onun yolundan ayrılmayan kişiler olarak tanımlamışlardır.²⁵³ Çağdaş Zeydi âlim Abdullah b. Hamad el İzzî, Ehli Sünnet'in sahabe tanımını eleştirmektedir. Ona göre sadece ehli hadis sahabe tanımında Hz. Peygamber (s.a.v.)'i mümin olarak gören herkesi bu sınıfa sokmaktadır. Ehli hadis bu tutumu ile tıpkı Mürcie'nin iman amelsiz bir sözdür demeleri gibi bir tutum benimsemişlerdir. Bu tanıma göre Ebu Süfyan ve çocukları, Muğire b. Şube ve oğlu Abdullah'ı nifakları açık olan münafıkları, Muaviye'ye tabi olanları, Hz. Ali ile harp edenleri, haricileri hep sahabe kategorisinde de değerlendirmişleridir. El-İzzî'ye göre bu büyük bir aşırılık ve açık bir iftiradır.²⁵⁴

b. Sahabeyi Bilmenin Yolları

Sahabe şu yollarla bilinir.

1. سمعت رسول الله veya Ehberani veya haddesini veya buna benzer şekilde diyorsa ittifakla kabul edilmesi vaciptir.
2. قال رسول الله veya benzer bir ifade kullanıyorsa Zeydi İmamlara, Mutezileye ve bazı Eşarilere göre sahabe olduğuna hükmedilir.

²⁵² Demirci, 166

²⁵³ İbnü'l-Murtaza, 541

²⁵⁴ Demirci, 157

3. Emera Resulullah (s.a.v.) bikeza veya neha anh ifadelerini kullanıyorsa Zeydiyye ve Cumhura göre hüccettir. Açık olan işiten bunu vasıtasız işitmiştir.
4. Emir na bikeza veya Nehiyne bikeza lafızlarını kullanıyorsa Zeydiyye ve cumhura göre bu haber marfu müsned nevinden delildir. Çünkü emreden ve nehyeden Resulullah (s.a.v.) dir.
5. Mines-sünneti keza veya es-sünnetü cariyetün bi keza lafızlarını kullanıyorsa yine merfu müsned nevinden hüccettir.
6. Künna nef'al veya Kanu yefalun lafızlarını kullanıyorsa Muhtar olan görüşe göre hüccettir.
7. Ani'n-Nebiyi (s.a.v.) lafzını kullanıyorsa cumhura göre isnadı muttasıl olan haberdir. Zeydiyye'ye göre ise mürsel haberdir. Mürsel haber ise sahabe veya diğerlerinden birinin isnat zincirinde olmamasıdır.²⁵⁵

c.Sahabenin adaleti

Hadisçiler, fakihler ve usulcülerin çoğuna göre sahabenin hepsi adildir. Mutezileye göre ise fasıklığı ortaya çıkan adil değildir. Hz. Ali'ye isyan edenler gibi. Bu isyancıların tövbesi kabul edilmiştir. Başka bir görüşe göre sahabe de diğer adalet hususunda diğer insanlar gibidir. Ancak adaleti ortaya çıkan adildir. Zeydiyye'ye göre ise fasıklığı ortaya çıkan sahabeler dışında hepsi adildir.²⁵⁶

Yine Zeydi âlimlerden el-İzzi sahabenin hepsinin âdil olduğuna ilişkin nazariyenin batıl olduğunu söylemekte ve bu nazariyenin Kur'an ve Sünnet'in nasları ile çeliştiğini, İslam'ın ruhu ve hayatın gayesi ile çeliştiğini ifade etmektedir.²⁵⁷

8. Haberin Lâfzen Rivayet Edilmesi Meselesi

Âlimler Resulullah (s.a.v.)'in sözünün aynıyla değil de manasıyla rivayetinin cevazı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Zeydiyye'ye göre hadisin manasına bir şey eklemeyen veya manadan bir şey çıkarılmadan lafız olmaksızın sadece manasıyla rivayeti caizdir. Usulcülerin çoğu bu görüştedir. Bunun sebebi

²⁵⁵ el-Vezir, 309-311

²⁵⁶ İbnü'l-Murtaza, 543

²⁵⁷ Demirci, 157

maksadın hadisle gelen emri yerine getirmek olmasıdır. Kur'an -ı Kerim'in lafzının tilaveti ile ibadet edilirken, sünnetin lafzının tilavetiyle ibadet edilmez.²⁵⁸

Hatib Bağdadi müradif lafızlar olma şartıyla manen rivayet edileceğini, Maverdi ravinin lafzı unuttuğu zaman mealen rivayet edilebileceğini, Ebu Hanife ise haberin bir tek manası var ise caiz olacağını aksi halde caiz olmayacağını belirtmiştir.²⁵⁹

9. Haberin Muhtevası ile ilgili artlar

Zeydi imamlara ve cumhura göre haberin içeriği ilmi bir muhtevayı içeriyorsa ve bu muhteva haberin başlangıcından itibaren inanç konuları gibi herkes tarafından bilinmesi gereken bir mahiyet arz ediyorsa bu mahiyetteki bir haber kabul edilmez. Aynı şekilde haber ilmi ya da amelî bir muhteva da olan haber şeriatın asılları ile ilgili bir konu taşıyorsa bu haber kabul edilmez. İmamiyye ve Zeydi Fırkalardan Bekriyye ve bazı muhaddisler bu esasa muhalefet etmişler ve bu içerikte olan ahad haberlerin de kabul edileceğini söylemişlerdir.²⁶⁰

Bu mahiyette olan bir haber eğer başlangıçtan itibaren değil de sonradan şöhret bulmuş ve herkes tarafından bilinir olmuşsa şeriatın delilleri bu haberi onaylarsa kabul edilir. Tek başlarına bu haberin delil niteliği yoktur. Eğer haber bu delillere muhalif olursa reddedilir. Ancak te'vili mümkünse te'vil edilir. Herkes tarafından bilinmeyen ve amelî konularla ilgili olan haber de ruku da ellerin kaldırılması ve bismelenin açıktan okunması gibi herkes tarafından bilinmesi gereken bir karakterde olan haber de Zeydi imamlar ve cumhura göre bu kısımda sayılır. Bazı Hanefiler ise bu haberleri kabul etmemişlerdir.²⁶¹

10. Hz. Peygamberin Fiilleri

Zeydiyye'ye göre Nebi (s.a.v.)'in fiil ve takrirleri hükümlerin dayandırıldığı delillerden biridir. Resulullah (s.a.v.)'in sözleri, fiilleri ve takrirleri ahad haber ve mefhumlardan sonra gelmektedir. Buna göre sebepler kavli delaletin türü ne olursa olsun, delil getirme noktasında davranışın sözlerden

²⁵⁸ İbnü'l-Murtaza, 510–511

²⁵⁹ Demirci, 169

²⁶⁰ el-Vezir, 304

²⁶¹ Demirci, 169–170

sonra getirilmesini gerektirir. Bu delalet ister mantık ister mefhum delaleti olsun müsavidir. Sözlü sünnetten elde edilen her hüküm, fiili ve takriri sünnetten elde edilenden daha önce gelir. Bunların tamamı, Kur'an -ın mücmel yönlerini açıklamak amacıyla mütevatir olarak gelen teşrii fiillerin dışındadır. Takrirlerin en alt düzeydeki delaletini, mubah oluş teşkil eder. Bu takrirlere aynı hükmü taşıyan deliller bitiştiğine bazen da mendupluk veya vaciplik ifade eder.²⁶²

Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ittiba etmek onun yapmış olduğu fiilleri davranışları ve yapmayıp terk ettiği işleri içermektedir. Ancak bu fiiller yapılması vacip olan bağlayıcı fiillerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in her fiili bağlayıcı değildir. Örneğin, Nebi (s.a.v.)'in insan olarak yaratılışının gereği yahut giyinmesi veya yemesi gibi. Arap beldelerinde uygulanan örf ve adetler uyarınca sergilediği davranışlardır.²⁶³

Hz Peygamber (s.a.v.)'e vacip olan bize vacip olmayabilir. Keza ona helal olan bize helal olmayabilir. Ona haram olan bize haram olmayabilir . Nitekim Hz Peygamber (s.a.v.)'e vitir namazı, kurban kesmek vacip iken bize değildir. Dörtten fazla kadınla nikâhlanmak Hz. Peygamber (s.a.v.)'e helal iken bize helal değildir. Nezir ve sadaka Hz Peygamber (s.a.v.)'e ve Ehli Beyt'ine helal değilken bize helaldir.²⁶⁴

Zeydiyye'ye göre Hz Peygamber (s.a.v.)'in bütün fiilleri bağlayıcı değildir. Fiillerin bağlayıcı olması için şer'î bir gerekçe ile yapılması gerekir. Ayrıca Resulullah (s.a.v.)'in fiilleri vacip mendup, mubah gibi hükümler de içermektedir.²⁶⁵

Peygamber (s.a.v.)'in kendisine peygamberlik gelmeden önce ibadet edip etmediği hususu ihtilaflıdır. Zeydiyye, Mutezilenin cumhuru ve bazı fakihlere göre Resulullah (s.a.v.) kendisine peygamberlik gelmeden önce ibadet etmemiştir. İbadet ettiğini iddia edenler ise hangi şartla ibadet ettiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları Âdem (a.s.)'ın, bazıları Nuh (a.s.)'ın, bazıları İbrahim

²⁶² Ebu Zehra, İmam Zeyd, 362

²⁶³ Demirci, 171

²⁶⁴ el-Vezir, 270

²⁶⁵ el-Vezir, 269

(a.s.)'ın, bazıları Musa (a.s.)'ın bazıları ise İsa (a.s.)'ın şeriatı üzerine ibadet ettiğini iddia ederler.²⁶⁶

11. Tercih

Tercih, hadis ilminde manaları bakımından birbirine zıt iki hadisten birini herhangi bir sebeple alıp diğerini bırakmaya denir. Tercih aralarında nesh söz konusu olmayan rivayetler içindir.²⁶⁷

Zeydi usul-ü fıkıh kitabı Fusulu'l-Lü'liyye iki haber arasında tercih yapılırken senet, metin, hüküm ve harici sebepler olmak üzere dört kıtas zikretmektedir.

a. Sened

Ravilerin çokluğu, sayısı tercih sebebi sayılmıştır. Bu vasıtaların azlığı ve zannın kuvvetinden kaynaklanır. Ravinin zekâ, güvenilirlik, takva gibi vasıfları tercih sebebidir. Zeydiyye özellikle dört masum olarak tanımladıkları Ehli Beyt'ten Hz. Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'den gelen rivayetleri tercih sebebi kabul etmişlerdir. Fakih olan ravi fakih olmayana göre tercih edilir. Fakih olan raviler arasında en fakihi seçilir, Âlimler arasında da en âlimi seçilir. Eser imamları diğerlerine tercih edilir. Kıssa sahipleri, hadis almada en yakın olan hadisi doğrudan alan diğerlerine tercih edilir.

Kıssa sahipleri, hadis almada en yakın olan, hadisi doğrudan alan diğerlerine tercih edilir. Adaleti tezkiye ile zahir olan, adaleti mestur olana tercih edilir. Adaleti tezkiye bilinen raviler arasında da takva veya sahibi olan adil ravi bu özellikte olmayana tercih edilir. Ravinin adaleti adalet sebebi zikredilerek tezkiye ediliyorsa diğer bir sebebin zikriyle adaleti tezkiye edilene tercih edilir. Ravinin adaletini açıkça tezkiye eden, ravinin adaletini şahitlikte tezkiye edilene tercih edilir. Haberi ile amel edilen veya tezkiye edilen ravi böyle olmayana tercih edilir. Bidatçi olmayan ravi bidatçi olan raviye tercih edilir. Allah'ın işlenen günahları cezalandıracağına inanan kişi Mürcieye tercih edilir. Rivayetleri karıştırmayan ravi karıştıran raviye tercih edilir.²⁶⁸

²⁶⁶ el-Vezir, 278

²⁶⁷ Uğur, 403

²⁶⁸ el-Vezir, 408

Ayrıca rivayetle ilgili tercih sebebi şunlardır. Söz fiile tercih edilir. Lâfzî olan rivayet manevî rivayete tercih edilir. Sebebi zikredilen rivayet sebebi zikredilmeyene tercih edilir. Merfu oluşunda ittifak edilen, ihtilaf edilen rivayete tercih edilir. Aslın inkâr etmediği rivayet aslın inkâr ettiği rivayete tercih edilir. Müsned mürsele tercih edilir. A had haberlerde umum belva olmayan umum belva olana tercih edilir.²⁶⁹

b.Metin

Nehiy emre tercih edilir. Sahih olan görüşe göre emir ibahaya tercih edilir. Nehiy ibahaya tercih edilir. İhtimali az olan ihtimali çok olana tercih edilir. Hakikat olan, ister şer'î ister örfî ister Lugavi olsun, mecaz olana tercih edilir. Şer'î olan örfî ve Lugavi olana tercih edilir. Örfî olan Lugavi olana tercih edilir. Mecaz mecaz olana delilinin üstünlüğü, kullanımın şöhreti veya musahhihine göre tercih edilir. Mecaz müşterek olana tercih edilir. Dalaleti tekitli olan böyle olmayana tercih edilir.²⁷⁰

c.Hüküm

Hazer hükmü ibahe hükmüne tercih edilir. Haddi yerine getirmek haddi uygulamamaya tercih edilir. Akıl hükmüne muvafık olan akıl hükmüne olmayana tercih edilir. Vacip mendub olan, yasak mübah olana tercih edilir. Olumlu olan hüküm olumsuz olana tercih edilir. Biri yasaklayan diğeri serbest bırakan iki hükümden akla uygun olan tercih edilir. Bu tercih, aklın hükmünü kabul etmeyen mezhepler için geçerli değildir.²⁷¹

d.Harici Sebep

Kitap, Sünnet, icma ve kıyas gibi başka bir delilin muvafakat ettiği hadis böyle olmayana tercih edilir. Umumi olarak varit olan özel bir sebeple varit olana tercih edilir. Ravi tarafından söz ve fiille tefsir edilen hadis böyle olmayana tercih edilir. İleti zikredilen ileti zikredilmeyene tercih edilir. Sahabenin çoğunun sözüne muvafık olan muhalif olana tercih edilir.²⁷²

²⁶⁹ Demirci, 172

²⁷⁰ el-Vezir, 408-409

²⁷¹ Demirci, 173

²⁷² el-Vezir, 410

12. De erlendirme

Bu bölümde Zeydiyye'nin haber anlayışını ve Peygamber (s.a.v) 'in söz fiil ve takrirlerinin usul-ü fıkıh açısından inceledik. Zeydiyye'nin hadis ile ilgili kriterleri usul-ü fıkıh kriterleri oluşmadan önce ilk dönem Zeydi İmamların eserlerine yer alan hadis kabul şartı ile ilgili söyledikleri görüşlere ve yaptıkları hadis değerlendirmelerine dayanmaktadır. Usul literatürünü n yazılması ile bu görüşle o literatür içinde yer almış ve daha sistematik bir hale gelmiştir.²⁷³

Ortaya konan bilgilerde göze çarpan husus diğer usul-ü fıkıh literatüründe yer alan haber konuları ile Zeydi usul literatüründe yer alan haber konusu arasındaki benzerliktir. Bu durum usul-ü fıkıhçıların, sadece bilgi değeri konusunda değil hemen hemen haberle ilgili bütün konularda ortak bir bakış açısına sahip oldukları tesbitini teyit etmektedir.²⁷⁴

²⁷³ Demirci, 173

²⁷⁴ Kırbaşoğlu, Hayri, Alternatif Hadis Metodolojisi , Kitabiyat, Ankara, 2002, s.53

3.3. CMA

3.3.1. Tanımı;

İcma sözlükte iki anlama gelmektedir. Bunlardan birincisi;

İcma bir iş üzerine istek ve kararlılık demektir. Buna örnek şu ayeti kerimedir.

فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ “Ortaklarınızla toparlanıp yapacağınızı kararlaştırın.”²⁷⁵

Ve Resulullah (s.a.v) ‘in şu hadisi; “Kim fecirden önce istemez ve iyice oruca karar vermezse orucu yoktur .”²⁷⁶

İcmanın ikinci anlamı ise bir iş üzerinde ittifak etmektir. Eğer o mesele üzerinde ittifak etmişlerse bir kavim şunun üzerine icma etti denilir. İki mana arasındaki fark şudur ki; Birinci manada icma tekil tasavvur edilmiştir. İkinci manada ise emrin vukuu iki veya daha fazla kişiyle olur.²⁷⁷

İcmanın ıstılahta manası ise; Bir emir (iş) üzerin de bir zamanda Ümmeti Muhammedin âdil müctehidlerinin ittifak etmeleridir.²⁷⁸

Bazı usulcüler bu tanıma bazı sıfatlar ekler. Bazısı müctehid sıfatını eklemez. Bazıları ise Resulullah (s.a.v)’in vefatından sonra kısmını eklemez. Bazısı usulcüler ise ‘şer’î bir hüküm üzere’ kısmını eklemez.²⁷⁹

Minhacu’l-Vusul yazarı ise icmayı; Bir asırda Ümmeti Muhammed’in bir iş üzerinde ittifak etmesidir’ şeklinde tanımlamıştır.²⁸⁰

Fusulu’l-Lü’lüyye de ise icmanın tanımında icmayı genel ve özel olarak ikiye ayırmış ve şöyle açıklamıştır;

a. Amm:

²⁷⁵ Yunus suresi, 10/71

²⁷⁶ Ebu Davut, Süleyman B. Eş’as es -Sicistani, Sünen-i Ebi Davut, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, Savm (2/863), r.2454

²⁷⁷ Mad’el-Ahz bi-haberi Ahad İnde’z-Zeydiyye. 23

²⁷⁸ Es-Sadi, 11

²⁷⁹ Mad’el-Ahz bi-haberi Ahad İnde’z-Zeydiyye. 23

²⁸⁰ İbnu’l-Murtaza, 591

Ümmetin icmasıdır. Bir zamanda bir iş üzerine ümmetin müminlerinin müctehidlerinin ittifakıdır.

b. Hass:

Belli bir gurubun icmasıdır. Burada العتر kelimesi kullanılmıştır ve müminlerin belli bir gurubunun icmasıdır.²⁸¹

Ebu Zehra ise (العتر) belli bir gurubun icmasını şöyle açıklar;

Zeydiyye de cumhurun anlayışında bir karşılığı bulunmayan ve peygamberin soylu sülalesinin (el-ıtra) icması demek olan bir icma türü vardır. Bu icma onlara göre havas tabakasının icmasıdır. Dolayısıyla icma avam tabakasının icması ve havas tabakasının icması olarak ikiye ayrılır. Avamın icması herhangi bir zaman dilimi içerisinde şeriatın herhangi bir meselesinde İslam ümmeti müctehidlerinin görüş birliğine varmasıdır. Bu tanım genel anlamda cumhur-u fukahanın yaptığı icma tanımına uymaktadır. Fakat imam Malik'i istisna edecek olursak cumhur icmanının sadece bu türünü tanır. İmam Malik ise Medinelilerin icmasını icma olarak benimser. Havasın icması ise soylu sülalenin yani Nebi (s.a.v)'in aile ocağı müctehidlerinin görüş birliğine varmasıdır.²⁸²

2. icmanın Mümkün Olması;

İslam bilginleri icmanın mümkün olup olamayacağı hususunda ihtilafa düşmüşlerdir.

Zeydiyyeye göre icmanın sahabe ve diğerleri tarafından yapılabileceğinin aklen mümkün oluşunda ittifak vardır. Fakihlerin cumhuruna göre de icmanın gerçekleşmesi mümkündür. İcmanın vaki olup olmaması hakkında da ihtilaf vardır. Zeydi imamlarının çoğuna göre mutlaka gerçekleşmiştir. Mansur, er-Razi ve İmam Ahmet'in kavline göre ise icma gerçekleşmemiştir. Ancak sahabe döneminde gerçekleşmiştir. El-Müeyyed, el-Mansur ve İmam Yahya ya göre ise sadece Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin döneminde gerçekleşmiştir.²⁸³

İcmanın olamayacağını savunanlar şu gerekçeleri öne sürmüşlerdir;

²⁸¹ el-Vezir, 245

²⁸² Ebu Zehra, İmam Zeyd, 365

²⁸³ el Vezir, 245

—Bütün müctehidlerin görüşlerini bilmek imkânsızdır. Bu imkânsızlık müctehidlerin çokluğundan ve farklı beldelerde oluşlarından . Bir belde birisi içtihatda bulursa o belde ki ve diğer yerlerdeki onunla tartışır. Onun içtihat ehliyeti olup olmadığı hususunda müctehidle müctehid olmayı ayıran bir kural yoktur.

—Bütün müctehidlerin görüşlerinin bilinmesi çok zordur. Bu onları bir araya toplamak ve meseleyi onlara arz etmenin zorluğundandır. Çünkü müctehidler farklı ülke ve şehirlere dağılmışlardır.

—İcmanın senedi kati ise icmaya ne gerek vardır. İnsanlar zaten senedi kati olandan gafil değildirler. Eğer icmanın senedi zanni ise müctehidlerin hüküm çıkarmadaki tarz ve fikirlerindeki ihtilaftan dolayı o hükümde müctehidlerin ittifakı muhaldir.

Yukarıdaki deliller ‘kim icmayı iddia ederse yalancıdır’ diyen Ahmet b. Hanbel (v.214 h) ve icmanın olamayacağını savunan kişilerin delillerinin bazılarıdır.²⁸⁴

İcmanın olabileceğini savunanların delilleri ise şunlardır;

—İcma fiili olarak sahabe devrinde vuku bulmuştur. Ve şu meselelerdeki icmaları bize nakledilmiştir;

—Mirastan nineye altıda bir pay verilmesi, Müslüman olmayan erkekle Müslüman kadının evliliğinin batıl oluşu, iki tarafında üzerinde belli bir mehir olmaksızın nikâhın sahih oluşu, fethedenlere fethedilen toprakların bölünmemesi. Açık olan şu dur ki icma eğer sahabe döneminde vuku bulmuşsa bu icmanın imkânının delilidir.

—İcma sahabe asrından sonra vuku bulmuştur. Buna örnek ise Şafii mezhebinin hepsinin Zimmî'ye karşı müslümanın öldürülmesini kabul etmemeleri ve velinin izni olmaksızın nikâhın batıl olduğunu savunmaları bütün

²⁸⁴ Mad'el-Ahz bi-haberi Ahad İnde'z-Zeydiyye, 30

Hanefilerinde buna karşı çıkmalarıdır. Bu şekilde icmanın vukuu, icmanın imkânının delilidir.²⁸⁵

3. cmanın Delilli i;

Âlimlerin çoğunluğuna göre icma şer'i ahkâmda kitap sünnet gibi bir delildir.²⁸⁶ İmamiyye, Nazzam²⁸⁷ ve haricilere göre mutlak delil değildir. Zahiriyye ye göre ise sahabenin icması dışındaki ic ma hüccet değildir. Eğer icma kesin delille değil de zanni delille yapılmışsa Zeydi imamlar ve cumhura göre katidir. Yani metni katidir delaleti değil.

İcma bazen mütevatir haber gibi zaruri ilim ifade eder. Veya sahih olan görüşe göre mütelegga bil kabul gibi istidlali hüküm ifade eder. Veya haberi vahidle nakledilen icma gibi zanni ilim ifade eder. Haberi vahidle nakledilen icma Zeydi âlimler ve cumhura göre hüccettir.²⁸⁸

İcmanın delil olduğunu savunanlar buna kuran ve sünnetten birtakım deliller getirmişlerdir.

a. Kuran'dan Deliller;

— وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ “İşte böylece sizin insanlığa şahit olmanız için, resulünde size şahit olması için sizi mutedil (vasat) bir millet kıldık.”²⁸⁹

— كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ “Siz insanlık için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.”²⁹⁰

— وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا “Hep birlikte Allah'ın ipine (İslam'a) sımsıkı yapışın parçalanmayın.”²⁹¹

— وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ “Ayrılığa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm vermek Allah'a mahsustur.”²⁹²

²⁸⁵ Mad'el-Ahz bi-haberi Ahad İnde'z-Zeydiyye, 31

²⁸⁶ İbnü'l-Murtaza, 591

²⁸⁷ Ebu İshak İbrahim b. Seyyar e n-Nazzam, mutezilenin önemli âlimlerindendir hicri 231 yılında vefat etmiştir.

²⁸⁸ el-Vezir, 246

²⁸⁹ Bakara suresi, 2/143

²⁹⁰ Ali İmran suresi, 3/110

²⁹¹ Ali İmran suresi, 3/103

Bu ayetlerden çıkan sonuç ümmetin ittifak ettiği şeylerin hayırlı oluşudur. Açık olan şu ki bu ayetlerin manalarında bir takım ihtimaller vardır. Bu ayetlerden müctehidlerin hükümler üzerine ittifakının nass olduğu sonucu ortaya çıkabilir bu ihtimallerden biri ise bu ayetlerle (icmanın delil olduğu) hükmünün tamam olmadığıdır.

وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ -
 “Doğru yol kendisine apaçık belli olduktan sonra, Peygamberden ayrılıp, inananların yolundan başkasına uyan kimseyi, döndüğü yöne döndürür ve onu cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir dönüş yeridir.”²⁹³Bu ayet icmanın delil olduğunu savunanların en kuvvetli delilidir. Çünkü bu ayette Allah müminlerden başkasının yoluna tabi olanları Allah ve Resulüne sıkıntı verenler zümresine dâhil etti ve bunu yapanları cehenneme atmak la tehdit etti. Eğer Allah ve Resulüne zahmet vermek haramsa müminlerden başkasının yoluna tabi olmakta haramdır. Bu durumda müminlerin yoluna uymak vaciptir. Ve müminlerin yoluna uyanların icmayı hüccet olarak görmeleri vaciptir. Çünkü kişinin yolu seçtiği söz fiil ve itikadıdır. Bu yüzden icma hüccettir.²⁹⁴

b. Sünnetten Deliller;

Sünnetten gelen deliller icmanın hüccet olduğunun en kuvvetli delilidir. Resulullah (s.a.v)’den ümmetin hatadan masum olduğuna delalet eden birçok hadis nakledilmiştir. Ve bu hadisler sahabeden dikkatle izlenen Ömer b. Hattab, İbni Mes’ud, Ebu Said el-Hudri(ö.h74), Enes b.Malik, Abdullah b. Ömer el-Hattab (Mekke de vefat eden son sahabedir v,h74) ,Ebu Hureyre gibi bir grup cemaatin lisanında yaygınlık kazanmıştır. Çeşitli lafızlarda teki bile mütevatir olmayan bu konuyla alakalı birçok hadis vardır. Bu hadislerin ortak özelliği ümmetin hatadan masum olduğu yönündedir. Bu haberlerin hepsinin bulunması bu haberleri manevi mütevatir kılar. Bu hadislere örnek şunlardır;

— “Ümmetim dalalet üzerine birleşmez .”²⁹⁵ لا يجمعوا امتي على ضلالة —

— “Allahın eli cemaatle beraberdir.”²⁹⁶ يد الله مع الجماعة —

²⁹² Şura suresi, 42/10

²⁹³ Nisa suresi, 4/115

²⁹⁴ Mad’el-Ahz bi-haberi Ahad İnde’z-Zeydiyye, 25–26

²⁹⁵ Tirmizi, Ebu İsa Muhammed bin İsa, Sünenü’t -Tirmizi, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, Fiten, (4/466), r.2166

— ان الشيطان مع الواحد وهو من الاثنين ابعد “Şeytan tek başına olan kişiyle beraberdir iki kişiye daha uzaktır.”²⁹⁷

— من فارق الجماعة شبرا فمات الامات ميتة الجاهلية— “Kim cemaatten ayrılır ve ölürse ancak cahiliye ölümüyle ölür.”²⁹⁸

c. Akli Delil;

Müctehidlerin ittifakları için şer’î bir delil gerekir. Çünkü içtihat hevaya göre olmaz. Bilakis hevadan yoksun olması üzerinde ittifak edilmiştir. Müctehidler bir meselenin hükmünde ittifak ettiklerinde biliriz ki ittifak üzerinde ittifak ettikleri görüşü dayandıracakları şer’î bir dayanak bulmuşlardır. Fikir ve mizaçlarındaki farklılıklardan dolayı adeten hükmün üzerine bina edildiği delilin şer’î dayanağı olmasa o hüküm üzerine ittifak etmezler. Delilin eğer birkaç yöne ihtimali varsa müctehid topluluğunda ittifak oluşmaz.²⁹⁹

Cumhur ve Zeydiyye ye göre icma harp hususundaki görüşler gibi dünyevi meselelerde hüccettir.³⁰⁰

4. Kat’i ve Zanni cma;

a. Kat’i cma;

Muteber olan Ehli Beytten ve bütün ümmetten mütevatir olarak sadır olan icmadır. Sarih olan görüşe göre Mülteka bil-kabul de böyledir.

Mütekellimin³⁰¹den bazılarına ve bazı müctehidlere göre kitap sünnet ve kıyasa takdim edilir. Ve kat’i icmaya muhalefet eden kâfir olur. Cumhur ve zeydi imamlara göre ise kat’i icmaya muhalefet eden fasık olur.

Zeydi imamlar Ehli Beytin kat’i icmasına muhalefet edenin durumu hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bazıları bu tür icmaya muhalefet edenlerin fasık olacağını, bazıları günahkâr olacağını bazıları ise bunun sadece hata olacağını

²⁹⁶ Tirmizi, Fiten (4\466), r.2166

²⁹⁷ Tirmizi, Fiten (4\466), r.2165

²⁹⁸ Buhari, Fiten 2 (8/87)

²⁹⁹ Mad’el-Ahz bi-haberi Ahad İnde’z-Zeydiyye, 27–28

³⁰⁰ El Vezir, 252

³⁰¹ Fıkıh usul-ü ilminin va’z ve tedvininde daha çok kelimelerin takip ettiği yöntemdir. Bkz; Erdoğan, 352

savunmuşlardır. Beş vakit namaz gibi zaruri ibadetler hususundaki icmayı inkâr edenlerin kâfir olacakları hususunda ittifak vardır.

b. Zanni cma;

Ümmeti Muhammed veya ehli Beytten nakli mütevatir olma yan icmadır.³⁰²

5. cmanın Çe itleri;

Fakihler icmayı üç bölüme ayırırlar. Aynı zamanda bu üç bölüm icmanın mertebelerini oluşturur.

a. Sarih cma

Bu icmaya katılan bütün müctehidlerin, üzerinde icma sağlanan görüşü kabul ettiklerini açıkça ortaya komalarındır. Bu hususu İmam Şafi şöyle açıklamıştır; Mutlaka karşılaşılaçağın her âlim sana bu görüş üzerinde icma sağlanmıştır demedikçe sen bu konuda icma sağlanmıştır diyemezsin?.

Bu tür icma Zeydilerin de aralarında bulunduğu fakihlerin oybirliği ile kesinlik belirten bir hüccettir. Bu tür icma hakkında kimse ihtilaf etmemiştir. Eğer bir ihtilaf noktası varsa, hüccet oluşu üzerine değil meydana geliş hususundadır.³⁰³

Sarih icma şu yollardan biriyle olur:

—Müctehidler bir mekânda toplanırlar. Sonra mesele müctehidler e arz edilir. Müctehidlerde ittifak edecekleri bir görüş üzerinde meseleyi tartışırlar.

—Müctehidler farklı yerlerdeyken mesele tek tek müctehidlere arz edilir ve müctehidler bir görüş üzerinde ittifak ederler.

—Bazı müctehidler açık bir meselede fetva verirler. Ve bu fetva diğerlerine ulaştığında fetva veren müctehidlerin fikirlerine muvafakat ettiklerini diğer müctehidler açıklarlar.

³⁰² el Vezir, 259–260

³⁰³ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 369–370

—Müctehid hâkim belli bir meselede hüküm verir ve bu hüküm diğer müctehidlere ulaşır. Diğer müctehidler de bu hükme kavlen veya fetva olarak açıkça muvafakat ederler.³⁰⁴

b. Sükuti icma

Bir müctehidin veya müctehidlerden bir cemaatin ortaya görüş atması ve asırlarında ki âlimler tarafından duyulması ancak hiçbirinin aksi görüş bildirmemesidir. İmam Şafi ve bazı âlimlere göre süku ti icma icma değildir. Sükuti icmayı şer'i bir hüccet saymayanlar görüşlerini şu hususlarla delillendirirler.

—Susan kimseye herhangi bir görüş mal edilemez ve hiçbir müctehid söylemediği sözün uygunluğunu yüklenemez. Susmayı icma saydığımız takdirde susan kişiye ortaya atmadığı ortaya atmadığı bir görüşü isnat etmiş oluruz.

—Şüphesiz suskunluğu onaylama olarak kabul etmek doğru olmaz.

Zeydiler ise sükuti icmayı benimserler. Zeydiyye ye göre icma ya fiili ya kavli yahut bir düşünceye katılmamak veya katılma kla birlikte suskun kalmakla gerçekleşir³⁰⁵.

Zeydiyye ye göre bazı âlimler bir meselede görüş belirtir de diğerleri görüş belirtmezlerse, eğer bu suskunlukları razı olmalarından kaynaklanıyorsa icmadır. Eğer suskunluklarının sebebi bilinmiyorsa ve meselede A mmar Huzeyfe'den faziletlidir gibi yükümlülük gerektiren bir konu ise bu icma da hüccet değildir. Eğer yükümlülük gerektiren kati bir mesele ise ve müctehidler suskunluğunda razı olmama ihtimali varsa , rıza tahakkuk etmediği için icmada hüccette değildir. Eğer suskunluk rızayı gösteriyorsa icmadır.³⁰⁶

Usulcülerin çoğunluğu sükuti icmayı delil kabul etmişlerdir. Bunların bir kısmı 'Sükuti icmada sarıh icma gibi kesin delil teşkil eder' demişlerdir. Hanefilerin çoğunluğu ve İmam Ahmet b. Hanbel bu görüştedir . Onlar bu görüşü şöyle savunurlar. 'icmanın kaynak olduğu ve onun kesin bir hüccet teşkil ettiğini

³⁰⁴ Mad'el-Ahz bi-haberi Ahad İnde'z-Zeydiyye, 28

³⁰⁵ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 370

³⁰⁶ El Vezir, 247–248

gösteren deliller, sarîh icma ile sükutî icma arasında bir ayırım yapmamıştır. Sükutî icmayı kabul edenlerin bir kısmı ise ‘o zannî bir delildir’ derler.³⁰⁷

c. Âlimlerin Hükümün Genel Çizgileri Üzerinde İhtilafıyla Oluşan İcma

Cumhura göre üçüncü tür icma herhangi bir asırdaki fakihlerin, görüşlerinin genel çizgileri üzerinde ihtilaf etmeleridir. Böylece bu noktada ufak tefek ayrılıklar bulunmasına rağmen temel ilke üzerinde görüş birliği sağlandığı takdirde bir müctehidin kalkıp bütün müctehidlerin görüşlerine ters düşecek düşünce ortaya atması doğru olmaz.

Sahabenin kardeşlerle birlikte dedenin alacağı miras konusunda ihtilaf etmeleri buna örnektir. Bir kısmı dedeyle birlikte üçte birden az olmamak şartıyla diğer bir kısmı da altıda bir den az olmamak şartıyla kardeşleri varis kılmışlardır. Bir bölümü de erkek ve kız kardeşleri mirastan menedip yalnız dedeyi varis yapmışlardır. Bu durumda müctehidlerin mirasın esasında icma sağlamalarından dolayı herhangi bir müctehidin, dedenin varis olamayacağını söylemesi doğru olmaz. Muhammed Ebu Zehra’ya göre Zeydiler bu tür icmayı benimserler ancak sarîh icma mertebesinde saymazlar.³⁰⁸

6. İcmanın Dayanağı Olması Meselesi;

İcmanın şer’î bir delili olması gerekir. Çünkü dinî meselelerde delilsiz ve ilimsiz fikir beyan etmek hevaya tâbî olmaktır. Ve dinî meselelerde hevaya tabî olmak caiz değildir. İcmanın dayanağı bazen kitaptan bazen de sünnetten olur.

Torunları ve nineleri nikâhlamanın icma ile haram oluşunun dayanağı şu ayettir:

“حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ” “Analarınız ve kızlarınız size haram kılındı.”³⁰⁹

Ayeti kerimedeki ümmühat (anneler) de maksat kadınlar yönünden kişinin usul-ü olduğuna dair genel bir kanaat vardır. Ve torunları da kişinin furuundan olduğu için icma ile bu haramlığa dâhil edilmiştir.

Sünnetin icmaya dayanak olmasına örnek ise, müctehidlerin nineye mirastan altıda bir verilmesi gerektiği üzerine icmalarıdır. Çünkü Resulullah

³⁰⁷ Şaban, 112

³⁰⁸ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 371–372

³⁰⁹ Nisa suresi, 4/23

(s.a.v)'in mirastan nineye altıda bir verdiği nakledilmiştir. İctihad ve kıyasın icmaya dayanak teşkil etmesi hususunda ise müctehidler ihtilaf etmişlerdir.³¹⁰

Cumhur ve Zeydiyye ye göre içtihat ve kıyasta icmaya dayanak olabilir. Kıyas ve içtihadı dayalı icmaya muhalefet Zeydiyye ye göre haramdır.

Cumhur ve Zeydiyye ye göre rasgele icma yapılmaz. Bilakis bir dayanağı olması gerekir. Eğer mütevatir bir haberi icmaya dayanak kabul etmişler ve bu mütevatirlik kendi asırlarından sonra da devam etmişse ve açık bir nassı dayanak yapmışlarsa bu icma üzerinde ittifak vardır. Eğer kendi asırlarından sonra tevatür yoksa ve bir delil ile biliniyorsa bu da icmadır. Eğer icmaya ahad bir haber dayanak oluyorsa, ahad haber zannilik ifade etse bile icma kendisini katilik mertebesine yükseltir.³¹¹

Cumhur icmanın kitap ve sünnete dayanabileceği üzerine Zeydiyye ile ittifak ettiği gibi aynı zamanda ahad tarikle rivayet edilen sünnetinde icmanın dayanağı olabileceği hususunda görüş birliğine varmıştır.³¹²

7. cmanın Mertebeleri:

Zeydiyye ye göre icmanın yedi mertebesi vardır. Güçlüden zayıfa doğru sıralanışı şöyledir.

—Halef ve selefin icma edip hakkında hiçbir ihtilafa rastlanmayan mertebedir. Bu icmanın en güçlü mertebesidir.³¹³ Temel farizalar namaz rekâtlarının sayısı, namaz vakitleri ile zekât, oruç, hac ve bunun dışında kalan ne halefin ne de selefin karşı çıktığına rastlanmayan icmalar birinci mertebededir.³¹⁴

—Sadece selefin icmasıdır bu icma asırlarca devam etmiştir.³¹⁵

—Sadece selef tarafından ortaya atılan ve yapıldığı asır geçmeyen icmadır. Her ne kadar asrın geçmesi Zeydiyye ye göre şart değilse de asrın geçmemesi olayı onun mertebesini bir alt sıraya indirir.

³¹⁰ Mad'el-Ahz bi-haberi Ahad İnde'z-Zeydiyye, 29–30

³¹¹ El Vezir, 255–256

³¹² Ebu Zehra, İmam Zeyd, 372

³¹³ El Vezir, 262

³¹⁴ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 375

³¹⁵ El Vezir, a.g.y

—Selefin daha önce ayrılığa düştükleri mesele üzerinde icma etmeleridir. Yani çeşitli fikirler üzerinde ayrılığa düşmelerinden sonra tek bir görüş üzerinde icma sağlamalarıdır.

—Sahabenin bir mesele hakkında ikiye ayrıldığı, asır sona ermesine rağmen görüşlerin hiçbiri üzerinde icmanın gerçekleşmediği daha sonra Tabii'nin gelerek bu görüşlerden birisi üzerine icma edip diğerini terk ettikleri tarzdaki icmadır. Şüphesiz bu tür icmada sahabenin iki görüş üzerinde ayrı fırkalara bölünmeleri nedeniyle hataya düşme ihtimalleri mevcuttur. Tabii'nin daha sonra icma etmeleri bu ihtimali ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla bu mertebedeki icma bir öncekinin altına indi.³¹⁶

—Bu tür icmada bir grup müctehidin verdiği fetvayı diğer müctehidlerin duydukları halde sessiz kalmalarıdır. Bu sükuti icmadır.

—Bir veya iki müctehid haricinde aynı dönemde yaşayan müctehidlerin bir meselede icma etmeleridir.³¹⁷

Minhacu'l-Vusul'ün yazarı İbnü'l Murtaza ise bir veya iki müctehidin icmaya muhalefet etmeleri icmayı ortadan kaldırır der.³¹⁸

8. İcmanın Artıları;

Fukahanın cumhuru icma için aynı asırdaki müctehidlerin ihtilaf etmeyecekleri şekilde tek bir görüş üzerine birleşmelerini şart koşmuşlardır. Karşı çıkanlar bulunduğu takdirde icma gerçekleşmez. Bu görüşü Zeydiyye ortaya atmıştır. Fakat bir veya iki kişinin karşı çıkmasının icmayı bozmayacağı düşüncesini benimsemişlerdir. Bazı bilginler icmanın tamamlanabilmesi için icmaya katılan müctehidlerin hayatta bulunmalarının şart olduğunu söylemişlerdir. Kuşkusuz böyle bir şart müctehidlerin birisinin görüşünden dönebilme hakkının bulunduğu ve görüşünden döndüğü anda icmanın bozulacağı sonucuna götürür. Fakat çoğu âlim böyle bir şartın bulunmadığı görüşünü benimserler. Makul olan görüşte budur.³¹⁹

³¹⁶ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 376

³¹⁷ El Vezir, 262

³¹⁸ İbnü'l-Murtaza, 202

³¹⁹ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 369

Zeydiyye ve cumhura göre ise icmanın gerçekleşmesi için asrın geçmesine gerek yoktur.³²⁰

9. Ehli Beyt'in cması;

Zeydiyye ye göre ehli beytin icması hüccettir. Cumhura göre ise hüccet değildir. Ehl-i Beyt ise Hz Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin ve bunların zürriyetleridir. Zeydi âlimleri kitap ve sünnetten deliller zikrederek bu görüşlerini savunmuşlardır. Kitaptan getirilen deliller şu ayetlerdir:

“Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”³²¹

Bu ayeti kerimede Allah Teala te'kidli bir haberle ehli beyti ricsten temizlemek istediğini haber veriyor. Allah Tealanın dileğinin gerçekleşmesi gerekir, bunda hiç şüphe yoktur. Bu yüzden Allah Teala ehli beyt'i ricsten temizlemiştir. Rics'in ise iki manaya ihtimali vardır. Birinci ihtimal necaset ve kirlerden ehli beyt'in temizlenmesidir. İkinci ihtimal ise ehli beyt'in yerme ve ceza gerektiren fiillerden temizlenmeleridir. Burada kuvvetli olan ikinci ihtimaldir yani ehli beyt'in ceza gerektiren fiil ve sözlerden temizlenmeleridir.

“Ona önünden de ardından da batıl gelemez.”³²²

“Ben bu risalet ve irşad hizmetinden ötürü, sizden akrabalık sevgisinden başka beklediğim hiçbir karşılık yoktur.”³²³

Sünnetten getirilen delillerden biri ise şu hadisi şeriftir;

وانى تارك فيكم التقلين ما ان تمسكتم به لن تضلوا من بعدى ابا كتاب الله و عترتى اهل بيتى
324 فان اللطيف الخبير نبانى انهما لن تفرقا حتى يراد على الحوض

Size iki güvenilir şey bırakıyorum. Onlara sarılırsanız dalalete düşmezsiniz. Allah azze ve cellenin kitabı ve ehli beytimin sünneti. Ne güzel

³²⁰ el-Vezir, 249

³²¹ Ahzab suresi, 33/33

³²² Fussilet suresi, 41/42

³²³ Şura suresi, 42/23

³²⁴ İbni Hanbel, Ahmet b. Muhammed, Müsned, Kütübü Sitte ve Şuruhu, Çağrı yay. İstanbul,1999,3\17, r.11147

haberdir ki bana o ikisinin havzımda bana iletilene dek ayrılmayacağı haber verildi. Bu hadis ehli beytin haktan ayrılmayacağına delalet eder. 325

Hz Ali'nin kavlinin hüccet olup olmaması hususunda ise şu görüşler vardır: İmamiyye ve Zeydi imamların çoğuna göre Hz Ali'nin kavli ve filleri hüccettir. Cumhura göre ise hüccet değildir. Bazı Zeydi imamlara göre ise tercih edilen görüştür. 326

Zeydiyye mezhebine göre Medine ehlinin icması hüccet değildir. İmam Malik buna muhalefet eder. İmam Malik'e göre Medine Resulullah (s.a.v)'in şehridir ve Medine ehlinin görüşü diğerlerinin önüne geçer. Bu yüzden Medine ehli bir konuda icma etmişlerse bu diğerleri içinde hüccet olur. 327

10. Bir veya ki Kiinin cmaya Muhalif Olu u

Zeydiyye ve cumhura göre bütün zamanların ehlinin icması muteberdir. Eğer bir veya iki kişi bu icmaya muhalefet ederse , icma olmaktan çıkar ve hüccette olmaz. Zayıf bir görüşe göre ise tevatür derecesine ulaşmasa da bir veya iki kişi muhalefet etse de icma muteber olur. Muhaddisler gibi icma mertebesine ulaşmayanların icmaları hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazılarına göre mutlaka itibar edilir, bazılarına göre ise itibar edilmez. Bazılarına göre usul meselelerinde itibar edilir, bazılarına göre ise furu meselelerinde itibar edilir. Muhtar olan görüşse üzerinde icma edilen görüş, o konuda uzman olan ya da o konuda fikir söyleyebilecek konumda olan kişiden gelirse kabul edilir. Aksi durumda kabul edilmez. 328

Cumhur ve bazı Zeydi imamlara göre bir meselede icma olur daha sonra bu icmanın aleyhine haberi vahidle bir haber gelirse bu icmayı ortadan kaldırmaz. 329

11. Kâfir ve Fası m cması;

³²⁵ İbnü'l-Murtaza, 621–623

³²⁶ el-Vezir, 256

³²⁷ İbnü'l-Murtaza, 617

³²⁸ el Vezir, 250–251

³²⁹ İbnü'l-Murtaza, a.g.y.

Açıkça kâfir veya fasık olanın icmaya muhalefetlerine itibar edilmez. Fakat te'vilen kâfir veya fasık olanın icmaya muhalefetlerine itibar edilip edilmemesi hususu ihtilaflıdır.

Bazı Zeydi imamlar ve Eşariler'e göre muteberdir. Zeydiyye'nin cumhuruna göre ise bu durumda olanların icmaya muhalefetlerine itibar edilmez. Gazali'ye göre ise Fasığın muhalefetine itibar edilir fakat k âfirin muhalefetine itibar edilmez. Ümmet iki görüş üzerinde ihtilaf etse, sonra taifelerden birisi küfre düşse muhalefetleri düşer. Ve icma hâsıl olur.³³⁰

12. İhtilaftan Sonraki İcmanın Delaleti;

Zeydiyye ye göre ihtilaftan sonraki icma sanki hiç ihtilaf olmamış gibi kati delil olur. Bir mesele üzerinde ümmet iki kavilde ihtilaf etseler, evvelki iki görüşe muhalif üçüncü bir görüşün ihdası caizdir.³³¹

13. Sahabenin İcması:

Zeydiyye mezhebine göre sahabenin bir görüş üzerinde ittifak etmesi durumunda icmaları hüccet teşkil eder. Cumhur da bu görüştedir.

Aynı zamanda sahabenin iki görüş arasında ihtilafa düşüp bu ihtilafları devam ederken yaşadıkları dönem sona erdiği takdirde daha sonra gelenlerin bu iki görüşe karşı çıkmalarının doğru olmayacağı, bilakis o görüşler arasından birini seçip, o görüşün dışına çıkmamalarının zorunlu olacağı hususunda da yine cumhurla aynı görüştedirler.³³²

14. Tabiinin İcması:

Tabi'in hicri birinci asırdaki görüşlerden biri üzerine ittifakı gibi ikinci asrın ittifakı hususunda da ihtilaf edilmiştir. Eşariler, Gazali gibi bazıları bu icmayı kabul etmezler. Cumhur ve Zeydiyye ye göre ise bu tür icma caizdir. Bu icmanın vuku bulup, bulmayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir.

Çoğu âlime göre bu tür icma vaki olmuştur. Bazı fukaha ve Zeydi âlimlerin çoğuna göre bu tür icma icmadır ve bu icmanın hilafına amel etmek

³³⁰ el Vezir, 251

³³¹ İbnü'l-Murtaza, 610-612

³³² Ebu Zehra, İmam Zeyd, 380

haramdır. Bazı Zeydi imamlara göre ise icma değildir ve bu tür icmanın hilafına amel caizdir.

Zeydiyye ve cumhura göre tabiin'in sahabenin icması hilafına icmada bulunmaları mümkün değildir.³³³

³³³ el-Vezir, 253–254

D. KIYAS

1. Tanımı

Kıyas lügatte takdir, müsavat, bir şeyi diğer bir şeyle ölçmek manasındadır. Buna mukayese de denir.³³⁴

Zeydi usul-ü fıkıh kitaplarında kıyasın ıstılah manası hususunda çeşitli tarifler yapılmıştır. Bunların bir kısmı şöyledir .

İstilahta kıyas arada bir çeşit benzerlik bulunmasından dolayı bir şeyi diğerine hamletmektir. Yani bir meselenin hükmünün aralarındaki benzerlik dolayısıyla diğeri içinde var olduğunu benimsemektir. Bu tarif, cumhurun benimsediği tarife yakınlık arz etmektedir. Zira cumhur, hükmü hakkında nass bulunmayan bir meselenin hükmünü hakkında kitap ve sünnetten nassını getirerek hükmü belirlenmiş bir meseleye ilhak etmek suretiyle açıklığa kavuşturmak tarzında kıyası tanımlamışlardır.³³⁵

Fer ile aslın illet yönünden birliğinden dolayı asl için sabit olan hükmü fer'e de hüküm kılmaktır³³⁶

Hükümdeki illet birlikteliğinden dolayı hükmü hakkında nass varid olan meselenin hükmünü, hükmü hakkında nass varid olmayan meselenin hükmüne ilhak etmektir.

Şarii belli bir meselede nass yoluyla hüküm verir ve müctehid bu hükmün illetini bilir. Sonra hakkında nass varid olmayan bir mesele çıkar ve ikinci meselenin illeti birinci meselenin hükmünün illetiyle benzer olursa müctehid ikinci meseleyi birinci meseleye ilhak eder ve bu şekide hükümde benzerlik olur. İşte bu kıyastır.³³⁷

Zeydi usul-ü fıkıh kitaplarında kıyasın ıstılahi manası verilirken kıyas iki kısma ayrılmıştır. Kıyasüt-tard ve kıyasul aks.

a. Kıyasüt-tard;

³³⁴ Bilmen, 1/171

³³⁵ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 383

³³⁶ Muhammed, Mirkatul Vusul, 43

³³⁷ Mad'el-Ahz bi-haberi Ahad İnde'z-Zeydiyye, 32

Aslın hükmünü illetlerinde birlik olduğu için fer'e de dâhil etmektedir. Kıyasların çoğu tardidir.

b.Kıyasu'l aks:

Hükmün illetindeki ayrılıktan dolayı aslî hükmün aksini ferî olanda elde etmektir. Ulema kıyasu'l-aksında Kıyasu't-tard gibi hüccet olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Zeydiyye'nin bu konuda benimsediği görüşe göre kim illetin aksine lüzum görüyorsa kıyasu'l-aksi hüccet kabul eder.³³⁸

2. Kıyasın Kısımları

Zeydi usul-ü fıkıh kitapları kıyası birtakım kısımlara ayırmıştır. Bunlar;

- Kıyas konumu itibariyle akli ve şer'i olmak üzere iki kısma ayrılır. Akli olan kıyasın akli meselelerde ortaya çıkması, şer'i olan da kıyasın şer'i meselelerde ortaya çıkmasıdır.

Zeydi imamların cumhuru, mutezile ve ilk dönem eşarilerine göre akli kıyas akli meseleler de hüccettir. Şer'i kıyasla ibadet hususunda ihtilaf edilmiştir. Zeydiyye'ye göre vahiy yoluyla yapılan kıyasla ibadet vaciptir.³³⁹

- Zati itibariyle kıyas ise kati ve zanni olmak üzere ikiye ayrılır.

1-Kat'i kıyas: Asılda hükmün illetinin kati olduğu kıyastır. Bu tür kıyasta illet asılda kat'i olduğu gibi fer de de kati dir. Fer'de hükmün sabit olmasıyla netice kati olur. Anne babayı dövmenin haramlığının anne babaya uf demenin haram oluşuna kıyas edilmesi buna örnektir. Çünkü anne babaya uf demenin haram oluşunun illeti uf demenin onlara eza oluşudur. Kesinlikle biliriz ki anne babayı dövmenin eza illeti mevcuttur bu da fer dir. Bu yüzden asıldaki haramlığa kıyasla fer de de hüküm haramlık olur.

2-Zanni kıyas: Aslın illetinin kati olmadığı veya aslın illeti kati olduğu halde ferde aslın illetinin varlığının kati olmadığı veya asl ve ferdeki illetlerin zanni olduğu kıyastır.

³³⁸ İbnu'l Murtaza, 701–702

³³⁹ el-Vezir, 321

•Fer'in hükmüne göre kıyasın kısımları; Kıyas illetin hükmünde fer'in asla iştirakine mebni olduğundan, kıyas ferdeki illetin varlığının kuvvetine göre iki kısma ayrılır. Bunlar kıyas-ı celi ve kıyas-ı hafi dir.³⁴⁰

1-Kıyas'ı celi: İletin ferde asıldakinden daha açık olduğu kıyastır. Buna kıyası evla da denir. Bu tür kıyasta asıl ile fer arasında bulunan farkın kaldırılmış olduğu kesinlikle bilinir.³⁴¹ Kıyas-ı celi de iki kısma ayrılır:

•Kıyasu'l evla:

Bu tür kıyasta fer'in illetinin kuvveti aslın illetinin kuvvetinden fazladır. Bu yolla aslın hükmü ferde sabit olur. Buna örnek şu ayeti kerimedir **فَلَا تَقُلْ لَهُمَا** “Onlara uf deme”³⁴² Bu ayet valideyne uf demeyi haram kılıyor. Buradaki illet valideyne uf demenin eza içermesidir. Ve bu illet valideyni dövmede daha açıktır. Bu şekilde anne babayı dövme fiili kıyasu'l evla tarikiyle haram edilmiştir.

•Kıyasu'l-musavi:

Aslın hükmünün bina edildiği illetin fer de de asıl da bulunduğu kadar bulunmasıdır. Buna örnek ise yetim malını zulmen yemenin haramlığını bildiren Allah Teala'nın şu kavlidir. **إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا** “Haksızlıkla (zulümle) yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıkmış olurlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.”³⁴³ Bu ayeti kerimede bu fiilin haramlığının illeti yetim malını zulmen almak ve yetimlerin o maldan menfaatini engellemektir. Bu şekilde yetim malını herhangi bir şekilde yemek zulmen yemek gibi haram olur.

2-Kıyasu'l-hafi: Bu kıyas kıyasu'l celi ye göre daha zayıf bir kıyastır. Bu tür kıyasta illetin fer de tahakkuku asıl da bulunduğu miktardan açıklık olarak daha zayıf ve daha azdır.³⁴⁴

Bu kıyasta asıl ile fer arasındaki farkın kaldırıldığı zanni olarak bilinir.³⁴⁵

³⁴⁰ Mad'el-Ahz bi-haberi Ahad İnde'z-Zeydiyye, 42-43

³⁴¹ Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, 246

³⁴² İsra suresi, 17/23

³⁴³ Nisa suresi, 4/10

³⁴⁴ Mad'el-Ahz bi-haberi Ahad İnde'z-Zeydiyye, 43

•Bir başka yönden kıyas, kıyasu'l delalet ve kıyasu'l illet olmak üzere ikiye ayrılır.

Kıyasu'l illet: Asl ve fer arasındaki birleştirici illetin zikredildiği kıyastır. Nebiz³⁴⁶ ve hamr'ın koku özelliğinin birleştirici olması gibi.³⁴⁷

3. Kıyasın Rükünleri

Kıyasın dört rüknu vardır bunlar; Asıl, aslın hükmü, fer' ve varlık ve yokluk açısından hükmün taalluk ettiği birleştirici illet. Fer'in hükmü ise kıyasın neticesidir.

a. .Asıl

Asıl nassla belirlenen hükmün ortaya çıkardığı konudur. Veya mevzu üzerinde kıyas yapılan hükmün açıklık getirdiği nassın bizatihi kendisidir. Yahut da asıl hakkında kitap sünnet veya icma'nın nassıyla hükmün kesinlik kazandığı husustur.

Cumhur fakihlerinin bir bölümü icma'nın mevzu üzerinde kıyas yapılan hükmün kesinlik kazanması konusunda temel dayanak kabul edilemeyeceğini ayrıca kıyas için sadece nassların dayanak alınabileceğini söylerler. Zeydiler ise icma yoluyla kesinlik kazanan hususun kıyas için temel dayanak olacağını ve üzerine kıyas edilebileceğini uygun görürler.³⁴⁸

b. Aslın hükmü

Asıl hakkında sabit olan ve kıyas yoluyla fer'e de uygulanmak istenen hükümdür.³⁴⁹ Aslın hükmünün birtakım şartları vardır. Bunlar;

—Aslın hükmünün sabit ve nesh edilmemiş olması gerekir. Eğer aslın hükmü neshedilmiş olursa kıyas rükünlerinden ikisini kaybeder. Bunlar neshedilen hüküm ve bu hükme bağlanan illettir.³⁵⁰

³⁴⁵ Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, 247

³⁴⁶ İçine hurma üzüm gibi maddeler atılıp henüz tam olarak sarhoşluk verici kerteye ulaşmamış içecek. Bu içecek tam olarak sarhoşluk verecek dereceye gelince hamr adını alır. Bkz. Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, 363

³⁴⁷ el-Vezir, 360

³⁴⁸ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 388

³⁴⁹ Şaban, 138

³⁵⁰ Mad'el-Ahz bi-haberi Ahad İnde'z-Zeydiyye, 43

—Asıl şer’i bir meselede olmalıdır. Akli meselelerin onunla ispatı imkânsızdır. Aklın aslın hükmünün niçin konulduğunu kavraması mümkün olmadığı durumlarda da kıyas imkânsızdır. Buna göre taabbudi hükümlerde kıyas yapılmaz.

—Aslın hüküm kıyas yoluyla sabit olan bir hüküm olmamalı.

—Aslın hükmünün delilinin fer’in hükmünü içermemesi gerekir.

—Aslın hükmünün illetlendirmeyi kabul eden bir hüküm olması gerekir. Aksi takdirde kıyas yapılmaz. Bu meseleler üç çeşittir.

a)İleti bilinmeyen ve kendisiyle ibadetlerin açıklandığı hususlarda kıyas yapılmaz. Namazın beş vakit olması, rekât, secde ve vakitlerinin tayini, orucun zamanı, hac ibadetinin sıfatları, mekânı ve vakti, zekât nisaplarının açıklanması, nikâhın dörde kadar helal oluşu gibi meseleler buna örnektir.

Bu tür meseleler kıyastan hariç olanlar diye isimlendirilirler. Bu meselelerin illetini sormak mahzurludur.

b)Karşılaştırılabilir örneği ve benzeri olmayan meselelerde kıyas yapılmaz. Yolcunun namazı kısaltması gibi bazen illeti bilinir bazen de kasame meselesinde olduğu gibi illeti bilinmez. Benzeri bulunmayan diye isimlendirilir.

c)Asıl üzere hükmün kasredildiği meselelerde kıyas yapılmaz. Nebi (s.a.v)’e tahsisi açıklanmış meseleler, dokuza kadar nikâh buna örnektir.

Zeydiyye ye göre illet sabit olduktan sonra gelecek delillerden biri ile kıyas’ın cevazında özel delil şart değildir.³⁵¹

c.Fer’

Hükmü nass veya icma tarafından belirlenmemiş meseledir. Buna ‘el-makis’ yani hükmü bilinen asla kıyas edilen de denir.³⁵²

Fer’in şartları ise şunlardır;

—Fer’in hükmü hususunda nass varid olmamalıdır. Eğer fer’in hükmü varsa kıyasa gerek yoktur.

³⁵¹ el-Vezir, 326–327

³⁵² Şaban, 138

—Aslın illetinin fer' de mevcut olması gerekir fer'in hükmü nün asıla dayanmasının şartı asıl ile fer'in illetlerinin birlikteliğidir. İletteki birliktelik hükümdeki birlikteliğe sebep olur. Eğer asıl ile fer'in illetlerinde birliktelik olmazsa hükümlerinde de birliktelik olmaz.

—Fer' hakkında aslın hükmünün muhalifine delalet eder nass veya icma bulunmamalıdır. Eğer böyle bir hüküm bulunursa bu hüküm kıyasa muhalif olur. Bunun sonucunda ise kıyas batıl olur.³⁵³

Zeydiyye ve cumhura göre fer'in hükmü hafifleştirme ve ağırlaştırmada mutlak olarak asl ile birlikteliği şart değildir.³⁵⁴

d. İlet

İlet çeşitli anlamlarda kullanılır. Bunlar; Hükmün konmasına münasiplik gösteren durum, hükmün konmasından amaçlanan sonuç ve hükmün korumak istediği menfaat. Fıkıhçılar illeti bu manalarda kullanırlar. Usul -ü fıkıhçılara göre ise illet hükmün konmasını münasip gösteren durumu genellikle ihtiva eden açık seçik vasıftır. Usulcüler illet yerine menâ tü'l-hüküm, el-vasfu'l-câmi, el-vasfu'l-münasip gibi terimleri de kullanırlar.³⁵⁵

Zeydiyye ye göre illet açıklık getiren emaredir. İlet fer 'i konularda hükmü ortaya çıkarır. İlet hükmün kendisinde etkili olmayıp fer'i konulardaki yasa koymanın hükmünü açıklar ve fer'î konularla aslî konular arasındaki irtibatı sağlar ve Allah Teala'nın hükmünün fer'i konuları da kapsadığını beyan eder. Temel mesele Allah Teala'nın fer'i konulardaki hükmünü elde etmek için sadece bir simgedir. Kısaca illet ispatlayıcı değil açıklığa kavuşturucu bir husustur.³⁵⁶

d.1. İletin artları;

—Varlığının veya yokluğunun tahakkunun mümkün olması için illet açık olmalıdır. Eğer illet açık olmazsa alameti bilmek mümkün olmaz. İçkinin sarhoşluk verici olması buna örnektir. Sarhoşluk verici olması vasfının içkide tahakkuku mümkündür. Bu şekilde bu vasıf içkinin haram olması için illet olur.

³⁵³ Mad'el-Ahz bi-haberi Ahad İnde' z-Zeydiyye, 34–35

³⁵⁴ el-Vezir, 330

³⁵⁵ Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, 194

³⁵⁶ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 394

—İllet munzabıt (açık, belirli) olmalıdır. Kişilerin ve hallerin değişikliğine göre farklılık gösterecek şekilde olmamalıdır. Eğer illet munzabıt olmazsa illetin hükmünde asıl ve fer' arasında eşitlik tahakkuk etmez. Kıyasın sıhhatli olabilmesi için ise asıl ve fer' arasında eşitliğin meydana gelmesi gereklidir.

—İlletin hüküm için münasip bir vasıf olması gerekir. Hükümle münasip olmak ise üzerine bina edilerek çıkarılacak hükmün illetten kaynaklanmasıdır. Bu kullar için bir menfaati temin etmek veya kulları bir zarardan korumak içindir. Sarhoşluk verici oluşunun içkinin haramlığına nispet edilmesi buna örnektir. Burada kullar için aklın korunması menfaati vardır.

—İlletin asla tahsis edilmiş bir vasıf olmaması gerekir. Aslın hükmünün illetlendirildiği vasfın diğer durumlar için de geçerli olabilecek bir vasıf olması gerekir. Eğer aslın hükmünün illetlendirildiği vasıf asla mahsus olursa bu durumda kıyas tahakkuk etmez. Kıyasın tahakkuku için aslın ve fer'in illetlerinin müşterek olması gerekir.³⁵⁷

Zeydiyye'ye göre illetin varlığıyla hükümde bulunur. İlet ortadan kalktığı durumda hüküm de yok olur. İlet var olmak ve yok olmak açısından hükümle birlikte deveran eder. Yani illet bulununca hüküm varlığını gösterir, illet ortadan kalkınca hükümde ortadan kalkar.³⁵⁸

d.2. İlet Yolları;

İlet yollarından maksat, asıldaki illeti bilmeye götürülen yollardır. Bu yollar nass, icma, sibr ve taksimdir.

d.2.1. Nass:

Nass ise dört şekilde illeti bilmeye götürür. Bunlar;

1—Hükmün sebebinin (muayyen) belirli bir şey olması sebebiyle nassın açık bir şekilde gelmesidir. Bu nassın illete ya açıkça delalet etmesiyle olur. Şu illetten dolayı veya şu sebepten dolayı veya şunun için sözlerinin nass da gelmesi bu kısma örnektir.

³⁵⁷ Mad'el-Ahz bi-haberi Ahad İnde'z-Zeydiyye, 35–36

³⁵⁸ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 394

Veya nassın illete lügatte talil (illetlendirme) lafzı olarak açıklanan kelimelerle delalet etmesidir. Bu kısma misal şu ayeti kerimedir;

“Ta ki o mal sizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir mal olmasın.”³⁵⁹

Bu nass da açık olan illet malın sadece zenginler arasında dolaşmasını engellemektir.

2—Nass illete açıkça delalet eder fakat bu delalet Kat’i değildir. Buna örnek ise şu ayeti kerimedir;

“Bu öyle bir kitaptır ki KİTَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ insanları karanlıklardan aydınlığa güçlü ve övülmeye layık olan Allah’ın yoluna çıkarman için onu sana indirdik.”³⁶⁰Ayetteki لِتُخْرِجَ kelimesindeki lam harfinin talile (illetlendirmeye) ve akıbete ihtimali olduğu için yani başka bir ihtimalin de bulunmasından dolayı delaleti kat’i değildir.³⁶¹

3 — Nass illete açık olmayan bir şekilde delalet eder fakat nass illeti işaret eder. Bu durumda nassın illete delalet ettiğine dair bir karine bulunur. Buna örnek ise Resulullah (s.a.v)’ın kedi atığı hakkındaki soruya verdiği cevapta vardır.

“Kedi necis değildir, etrafınızda dolaşır.”³⁶²

4 -İma ve Tembih; Bu üç şekilde olur. Bunlar;

a)Hüküm cevap mevkinde olur. Buna örnek Resulullah (s.a.v)’ın ramazan gündüzünde hanımıyla cima ettiğini haber veren sahabeye cevaben söylediği sözdür;

“Köle azad et.”³⁶³

b)Vasıf hükme yakın olur. Bu yakınlıkta hükme yerleştirilen vasfın illet olduğuna delalet eder. Buna misal ise şu ayeti kerimedir;

³⁵⁹ Haşr suresi, 59/7

³⁶⁰ İbrahim suresi, 14/1

³⁶¹ Mad’el-Ahz bi-haberi Ahad İnde’z-Zeydiyye, 37

³⁶² Ebu Davut, Taharet (1/60), r.75

³⁶³ Buhari, Edep (6/275), r.918

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا “Hırsız erkek ve kadının elini kesin.”³⁶⁴

الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ “Zina eden erkek ve kadının her birine yüzer değnek vurun.”³⁶⁵

Bu ve benzeri örneklerde ima ve tembihin kıyas yollarından biri olduğuna delalet eder.³⁶⁶

c.2.2. cma:

İllet icma yoluyla da sabit olabilir. Küçüklüğün mal hususunda illet olması üzerine icma edilmesi buna örnektir. Eğer icma zanni olursa illette zanni olur. Eğer icma kat’i olursa illette kat’i olur.³⁶⁷

c.2.3. Sibr ve taksim:

Eğer illet nass veya icma ile sabit olmamışsa müctehid illeti bulmak için sibr ve taksim yolunu kullanır.

Sibr burada ihtiyar (seçim) manasındadır.

Taksim ise şöyle anlatılır: Müctehid araştırdığı meselede hükme illet olması için hükmün vasıflarını sınırlayıp illet olmaya elverişli vasıfları ortaya çıkarmasıdır. Müctehid meselede hükümle münasip olmayan kısmı iptal etmek için incelemeye başlar. Sonuçta hükme elverişli vasıf kalır. Ve bu incelemeden sonra müctehidin incelediği meseleye has bir illet meydana gelir.

Taksim’e örnek ise içkinin haramlığıyla ilgili varid olan nass tır.

كل مسكر خمر “Sarhoşluk veren her şey haramdır.”³⁶⁸Bu hadisi şerif müctehidlerden bazılarının ulaşmazsa veya müctehid bu haberi sahih görmezse sibr ve taksim yoluyla içkinin haramlığının illetini bulmaya çalışır. Önce hükme illet olması muhtemel vasıflar belirlenir. Üzümden yapılması, belirli bir rengi olması, sarhoşluk verici olması gibi vasıflar buna örnektir. Sonra bu vasıflar üzerinde düşünülür, sonra hükme münasip olmayan vasıf ilga edilir. İçkinin

³⁶⁴ Maide suresi, 5/38

³⁶⁵ Nur suresi, 24/2

³⁶⁶ Mad’el-Ahz bi-haberi Ahad İnde’z-Zeydiyye, 37

³⁶⁷ el-Vezir, 347

³⁶⁸ Buhari, Megazi 60 (5/108)

belirli bir rengi olması veya üzüm den yapılması veya hükme münasip olmayan diğer vasıflar ilga edilir(ortadan kaldırılır). Sonra içkinin vasıflarından sarhoş edici olması vasfı kalır. Ve bu vasıfta hükmün illeti olur.³⁶⁹

c.3. İletin spatını Ortadan Kaldıran Hususlar:

Bir takım meselelerden dolayı illetin sübutu ortadan kalkar. Bu bazen asıl cihetinden olur. İletinin asıldan illetlendirmeye uygun olmadığı halde alınması veya neshedilmiş bir meselenin illetinin alınması veya kıyasla sabit olan bir meselenin illetinin kullanılması bu kısma örnektir.

Bazen de fer' cihetinden olur. Aslın illeti fer'de sabit olmaz veya fer'in hükmü kıyasu't-tard da aslın hükmüne kat'i olarak muhalif olur veya fer'in illetinde eksiklik veya fazlalık olursa illetin ispatı sabit olmaz.

Ve yine fer'in illetinin ispatı şer'i delile değil de sadece tahakküme (düşünceye) veya akli delile dayalı olursa illetin ispatı sabit olmaz.³⁷⁰

4. Kıyasın Hüccet De eri

Cumhur-u fukaha'ya göre kıyas şer'i bir hüccettir. Zahiriyeye, mutezile ve caferiyeye kıyasın hüccet olmadığını savunurlar.³⁷¹

İmam Şafi kıyası şer'i bir delil olarak kabul eder ve kıyas yapacak kişinin Kitab'ı, onun nasihini ve mensuhunu amm ve hassını bilmesi gerektiğini şart koşar.³⁷²

Zeydiyye mezhebine göre ise kıyas şer'i bir delildir. Ayrıca İmam Zeyd'in kıyasla hüküm verenlerden biri olduğunu reddedecek hiçbir haber yoktur özellikle İmam Zeyd'in dedesi Ali b. Ebi Talib sahabe dönemindeki görüş belirten fakihlerden birisiydi ve onun kıyas konusunda açık icthadları mevcuttu.³⁷³

³⁶⁹ Mad'el-Ahz bi-haberi Ahad İnde'z-Zeydiyye, 39

³⁷⁰ el-Vezir, 360

³⁷¹ Şevkani, Muhammed b. Ali, İrşadul-fuhul ila Tahkiki'l hak min İlmi'l-usul, Daru'l-fikr, Şam. ty, s.199

³⁷² Şafi, İmam Muhammed b. İdris, er-Risale, tah. Ahmed Muhammed Şakir, Daru't-Turas, Kahire, 1979, s.41

³⁷³ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 387

Kıyasın hüccet olduğunu savunanlar ve karşı tezi savunanların birtakım delilleri vardır. Bunlar kısaca şunlardır:

a. Kıyasın Hüccet Oldu unu Savunanların Delilleri

Kıyasın hüccet olduğunu savunanlar görüşlerini kitap, sünnet, sahabe'nin ameli ve akli deliller getirerek delillendirirler.

a.1. Kitap

فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ “Artık siz düşününde ibret alın.”³⁷⁴bu ayeti kerimede Allah teala Beni Nadir Kabilesi olayını anlattığı ayette zikretti. Beni Nadir Kavmi'nin müminlere ve Resulullah (s.a.v) a eziyet vermelerinden ve küfürlerinden dolayı dünyada cezalandırıldıklarını anlattı. Bunun manası ise ‘Ey akıl sahipleri düşünün ve onların yaptıklarını yapmaktan kaçının ki onlara isabet eden ceza size de isabet etmesin! Sünnetullah’a göre bir meselede cari olan benzeri diğer meselelerde de caridir.

a.1.2. Sünnet

Sünnette Nebi (s.a.v)'in kıyası tembih ettiğine dair birçok işaret vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

—Bir kadın Resulullah (s.a.v)'e geldi ve ‘Babam yaşlandı ve hac vazifesini yerine getirmeye gücü yetmiyor. Onun yerine hacca gitsem ona faydası olur mu? Diye sordu. Allah Resulu’de cevaben ‘Eğer babanın borcu olsa ve sen o borcu ödesen babana faydası olur mu’ buyurdu. Kadın ‘evet’ dedi. Allah Resülü (s.a.v) ‘Allah’a olan borcu ödenmeye daha layıktır buyurdu.’³⁷⁵

Burada Resulullah (s.a.v) Allah’a olan borcu kula olan borca kıyas ediyor. Ve nasıl ki kula özel bir borcun ödenmesi vacip oluyorsa ve başka birinin bu borcu ödemesi caiz oluyorsa Allah’a olan borcun ödenmesi de vacip oluyor ve başka birinin bu borcu ödemesi caiz oluyor.

—Bir Arabî Resulullah (s.a.v)'e geliyor ve şöyle diyor: ‘Hanımım siyah bir çocuk doğurdu ve ben de o çocuğu reddettim. Resulullah (s.a.v) ‘senin davalarının var mı? Diye sordu. Adam ‘evet’ dedi. Resulullah (s.a.v) ‘Renkleri nedir? Diye

³⁷⁴ Haşır suresi, 59/2

³⁷⁵ Tirmizi, Hac (3\267), r. 967

sordu. Adam ‘Kırmızı’ dedi. Resulullah (s.a. v) ‘İçlerinde beyaz renkli olan var mı? Diye sordu. Adam ‘Var’ dedi. Resulullah (s.a.v) ‘Bu renk ona nasıl geçmiş diye sorunca. Adam ‘Belki neslinde bulunan birinden bu rengi almıştır ‘ dedi. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v)’Bu seninki de böyle bir rengi n eslinden almış olabilir ‘ diye cevap verdi.³⁷⁶

Burada da yine Resulullah (s.a.v) iki olay arasında kıyas yapıyor.

a.3. Sahabenin Ameli

Sahabe olaylar hakkında icthad ediyordular. Ve bazı hükümleri bazı hükümlere kıyas ediyorlardı. Bu kısma örneklerden biri i se şudur:

—İbni Abbas’ın, Nebi (s.a.v)’in yiyecek maddelerini teslim almadan alışverişini nefyettiğini duyduğunda ‘Her şeyi yiyecek maddesi konumunda hesap ederim’ demesi sahabenin kıyasına örnektir.

a.4. Akli Delil

Hükümlerin teşriinde maksat kulların maslahatını sağlamaktır. Kıyas delili de İslam ümmetinin yeni çıkan meselelere şer’i bulmalarını kolaylaştırdığı için ümmetin maslahatına uygundur. Kitap ve sünnetteki nasslar sınırlı fakat insanların karşılaştıkları olaylar sınırsızdır. Sınırlı olanın sınırsız olanı ihata etmesi mümkün değildir. Nassların içerdiği ve işaret ettiği mana ve illetlerin hakkında hüküm bulunmayan meselelerin illetleriyle birleşmesi sonucu hükmün o meseleleri de kapsaması yeni çıkan meselelere hüküm bulma açısından kolaylaştırıcı rol oynar.³⁷⁷

b. Kıyasın Hüccet Olamayacağı ve İddia Edenlerin Delilleri

Kıyasın hüccet olamayacağını savunanların en önemli delilleri kıyasın zanna dayalı olmasıdır. Fakat bu fikir yersizdir çünkü nefyedilen akide ile alakalı meselelerde zanna tabi olunmamasıdır. Ameli meselelerin çoğunun delili zannidir. Eğer bu görüşe itibar edilse nassların zanni olarak delalet ettiği

³⁷⁶ Buhari, Talak 62 (6/178)

³⁷⁷ Mad’el-Ahz bi-haberi Ahad İnde’z-Zeydiyye, 39–41

meselelerde amel mümkün olmaz bu da Müslümanları içinden çıkılmaz sorunlar için iter.³⁷⁸

Hz. Peygamber (s.a.v)'in ve sahabenin rey ile amel etm eyi yeren sözleri.³⁷⁹

Kıyasa karşı çıkanların delillerinden bir diğeri de kıyasın Müslümanların birbirlerine düşmelerine ve ihtilaf etmelerine yol açmasıdır. Çünkü bir kıyas işleminde aslın hükmünün belirlenmesi bu hükmün niçin konulduğunun (illetin bilinmesi) sonra aynı illetin kıyas yoluyla bulunarak meselede gerçekleşmiş olduğunun ispatı gerekir. Bütün bunlar zanni şeylerdir. Zanni şeyler ise ihtilafları harekete geçirir. İslam ümmetinin ihtilafa düşmesi ve çekişmesi ise İslam dininin razı olmadığı bir durumdur. Zira Allah Teala şöyle buyuruyor: *وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ* “Birbirinizle çekişmeyin, yoksa zaafa düşersiniz ve kuvvetiniz gider.”³⁸⁰

Fakat İslamiyet'in yasakladığı ve hoşlanmadığı ihtilaf ve çekişme, inançlarla, dinin temellerini teşkil eden hükümlerle veya savaş ve devlet yönetimiyle ilgili konulardır. Ameli hükümlerdeki ihtilaflar değildir.³⁸¹

³⁷⁸ Hellaf. Abdulvehhab, İlmü Usulî'l Fıkıh, Daru'l -Müttehîde, Şam,1962, s.59

³⁷⁹ Gazzâlî, el-Mustafâ min 'ilmi'l-usul, (tah: Muhammed Süleyman el-Eskar), 1. Basım, Beyrut, Müessesetü'r -Risale, 1997, 2/256–266

³⁸⁰ Enfal suresi, 8/46

³⁸¹ Şaban, 137

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. ZEYD USUL-ÜNDEKİ FER'İ DELİLLER;

A. stihsan;

1. Tarifi:

İstihsan müctehidin bir meselede, kitap sünnet veya icmadaki daha kuvvetli bir delil sebebiyle kıyası terk etmektir.³⁸²

Zeydiyyeye göre ise İstihsan daha güçlü bir delille hüküm vermeyi gerekli kılabacak olağanüstü bir durum dolayısıyla kıyastan vazgeçmektir. Onlara göre kıyasın gerçekleşmesi için, birisi kendisinden vazgeçilen diğeri de kendisine doğru yönelen iki zanni delilin bulunması gerekir. Her ikisinin de şartlarında anormallik söz konusu olmayacak şekilde sahih olmaları gerekir. Fakat ister ikisi de kıyas isterse biri kıyas diğeri haber tarzında bulunsun, birisinin tercihe şayanlık yönünden daha güçlü olması icap eder.³⁸³

2. Hükümü:

Zeydiyyeye göre İstihsan şer'i delillerden biridir. Hanefî ve Hanbelî mezhebine göre de İstihsan şer'i bir delildir.³⁸⁴ Malikiler de istihsanı delil olarak kabul ederler.³⁸⁵ Fakat İmam Şafi'ye göre İstihsan şer'i bir delil değildir. İmam Şafi'ye göre 'Her kim İstihsanla hükmederse yasa uydurmuş olur. Yani kim İstihsan la şer'i bir meselede hüküm verirse Resulullah (s.a.v)'in şeriatı dışında bir şeriat ihdas etmiş olur.³⁸⁶

3. stihsan Yolları:

İstihsan eser (nass) yoluyla sabit olur. Selem ve icare hakkındaki haberler gibi. Kıyas bunların yasaklanmasını gerektirir. Çünkü bunlar var olmayan malın satışdır. Fakat bunlar nassla sabittir.³⁸⁷

³⁸² Zeydan, Abdulkarim, Fıkıh Usulü, Çev: Ruhi Özcan, M.Ü.İ.F.Y., İstanbul, 1993, s.218

³⁸³ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 399

³⁸⁴ İbnü l Murtaza, 699

³⁸⁵ Şatibi, Musa bin Muhammed, el-Muvafakat fi Usuli's-Şeria, Çev: Mehmet Erdoğan, İz Yay., İstanbul, 1990, 4/199

³⁸⁶ İbni Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Said, el-İhkam Fi Usuli'l-Ahkam, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., 1/195

³⁸⁷ Mad'el-Ahz bi-haberi Ahad İnde' z-Zeydiyye, 205

İstihsan icma ile sabit olur. Hamama belirli olmayan bir ücretle girilmesi buna örnektir. Çünkü kişi önceden ne kadar su harcayacağını bilemez. Kıyasa göre bu caiz değildir. Fakat bu konudaki icmadan dolayı İstihsan yoluyla caizdir

İstihsan zaruretle sabit olur. Kuyunun suyunu boşalttıktan sonra temizliğine hükmedilmesi buna örnektir. Kıyasa göre bu temizlik sayılmaz ama zaruretle temiz sayılır.

—İstihsan kıyası hafi ile sabit olur.³⁸⁸

Zeydi usul-ü fıkıh kitaplarında İstihsan meselesi kıyas konusu içerisinde anlatılmaktadır. Bunun sebebi ise İstihsan'ın kıyas türlerinden birisi oluşu yahut İstihsan konusundaki açıklamaların kıyasla ilişkili bulunmasından dolayıdır.³⁸⁹

B. İstihab;

İstihab geçmişte var olan bir şeyin aksini ortaya koyan bir delil olmadıkça şu anda da var olduğuna hükmetmektir.³⁹⁰

1. Bölümleri;

Zeydiyye mezhebine göre İstihab dört bölüme ayrılmaktadır;

Beraatı asliye İstihabı: Kişinin küçükse akıl baliğ olması, deliyse aklını tekrar kazanması buna örnektir.

Mülkiyet İstihabı: Bu, mülkiyetin kesinlik kazanmasıdır. Mülkiyet sahibinin mülkü üzerindeki egemenliği, mülkiyet hakkının değiştirildiğini gösteren bir delil ortaya çıkana kadar devam eder. Miras yoluyla bir akarın mülkiyeti kendisine devredilen, bu hakkın değiştirici bir neden ortaya çıkana kadar sürmesi buna örnektir.³⁹¹

Hüküm İstihabı: Bir kimse abdest alıp ta abdestin bozulduğu konusunda şüphe edecek olsa, abdestli olduğu hükmü devam eder. Yine hanımını boşayıp ta bu talakın ric'i olup olmadığı hususunda kuşkulansa artık, o kadın kendisine helal olmaz. Çünkü haram kılma olayı kendisini doğuran talak nedeniyle kesinlik

³⁸⁸ Mad'el-Ahz bi-haberi Ahad İnde'z-Zeydiyye, 205

³⁸⁹ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 398

³⁹⁰ Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, 206

³⁹¹ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 412

kazanmıştır. Dolayısıyla kesinlik kazanan olayın değiştiğine dair bir delilin bulunması zorunludur.

Hal ve vasıf ıstıshabı: Kaybolan kişinin hayatta olduğu varsayımının aksi sabit oluncaya kadar devam etmesi bu kısma örnektir.³⁹²

2. Hükmü;

İstıshab Zeydiyye ve cumhura göre müstakil bir delildir. Hanefi mezhebinin çoğunluğuna göre delildir.³⁹³

C. Mesalihi Mürsele;

Mesalihi Mürsele hükmün kendisine bağlanması ve üzerine hüküm bina edilmesi insanlara bir fayda sağlayan veya onlardan bir zarar gideren fakat muteber veya geçersiz sayıldığına dair belirli bir delil bulunmayan durumlardır.³⁹⁴

Zeydi usul-ü fıkıh kitapları Zeydilerin Maslahatı Mürsele ile hüküm verdiklerini fakat adına kıyas dediklerini belirtirler. Aynı zamanda Maslahatı Mürsele, istidlalü'l-mürsel olarak ta isimlendirilir. Zeydiyye geçerliliğine veya geçersizliğine dair bir nass bulunmayan ancak nassların genel yapısından elde edilen maksatlarıyla uyum sağlayan Mesalihi Mürsele ile hüküm vermektedirler.³⁹⁵

D. er'ü Men Kablena

1.Tanımı

Şer'ü Men Kablena'dan maksat, yüce Allah'ın, Hz Muhammed (s.a.v) den önceki toplumlar için koyduğu ve Hz İbrahim, Hz Musa ve Hz İsa gibi peygamberleri vasıtasıyla bildirdiği hükümlerdir.

2.Hücciyeti

Hanefi ve Malikilerin çoğunluğuna, İmam Ahmet b. Hanbel'den rivayet edilen iki görüşten tercih edilene göre şer'ü men kablenanın kitap ve sünnet ifadelerinde kabul veya ret işareti olmaksızın zikri geçen ve nesh edildiğine dair bir delil bulunmayan nev'i Müslümanlar hakkında geçerli ve bağlayıcıdır.

³⁹² Ebu Zehra, İmam Zeyd, 412

³⁹³ el Vezir, 400

³⁹⁴ Şaban, 170

³⁹⁵ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 405–408

Şafililerin çoğunluğuna, mutezile ve zahirilere göre ise bu nevi hükümler Müslümanlar bakımından geçerli ve bağlayıcı değildir.³⁹⁶

Fusulu'l-lülüyye yazarı ise bu konuyu açıklarken bazı zeydi imamlara göre bu delilin hüccet olmadığını söyler. Fakat muhtar olan görüşü ise şöyle açıklar: Fakat eski şeraitlerde bildirilen meseleler sonra inkâr, nesh ve hususiyet ortaya çıkmazsa hüccet kabul edilir.³⁹⁷

Şer'ü men kablenanın şer'i bir delil olduğunu savunanların ve aksi görüşte olanların getirdikleri deliller kısaca şunlardır:

Hüccet Olduğunu Savunanların Delilleri;

Allah teala şöyle buyurdu; **وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَذْنَ بِالنَّفْسِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ** “Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir.”³⁹⁸ Eğer biz Şer'ü men Kablena ile amel etmeseydik bu ayet kısasın vacipliğini delillendirmede kullanılmazdı.³⁹⁹

Allah teala bir grup peygamberin ismini zikrettikten sonra **أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَاهُمْ أَقْتَدُوهُ** “İşte bunlar Allah'ın doğru yola eriştirdikleridir, onların yoluna uy”⁴⁰⁰buyurmuştur. Ve yine şöyle buyurdu **مَا وَصَّيْ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ** “Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahiy ettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi Allah size de din kıldı.”⁴⁰¹ Bu ayetler Şer'ü men kablenanın şer'i bir delil olduğunu savunanların en kuvvetli delilleridir.

Hüccet Olmadığını Savunanların Delilleri:

İslam şeriatının önceki şeriatları nesh ettiği hususunda icma vardır. Bu da bizden öncekilerin şeriatıyla ibadeti yasaklar.

³⁹⁶ Şaban, 208

³⁹⁷ El Vezir, 401

³⁹⁸ Maide suresi, 5/45

³⁹⁹ İsmail, Muhammed bin, İcabetü's-Sail Şerhü Buğyetü'l-Amil, tahk; Hüseyin b. Ahmet Seyyaği, Hasan Muhammed Makbuli el Ehdel, Müessesetü'r -Risale, Beyrut,1988, s.219

⁴⁰⁰ Enam suresi, 6/90

⁴⁰¹ Şura suresi, 42/13

Eğer bizden öncekilerin şeriatıyla amel etmemiz gerekseydi onlara inen kitapları okumamız gerekirdi. Allah Resulü (s.a.v) ise bize bunu emretmemiştir.

— Allah Resulü (s.a.v), Muaz b. Cebel'in Şer'ü men kablenayı istinbat metotları arasında zikretmeyişini tasvip etmiştir. Eğer biz bununla emr olunmuş olsaydık Resulullah (s.a.v) Muaz b. Cebel'in Şer'ü men kablenayı zikretmeyişini tasvip etmezdi.⁴⁰²

E. Sahabe Kavli

Zeydiyye mezhebine göre sahabenin müstakil görüşü hüccet değildir.⁴⁰³ Fakat sahabenin görüşü üzerine icma sağlanmışsa bu görüş hüccet teşkil eder.

Başka bir görüşe göre ise sahabenin görüşü sahabeye karşı hüccet olmayıp diğerlerine karşı hüccettir. Çünkü sahabe olayları bizzat gören ve müşahede eden ayrıca risaletin tebliğini bizzat Nebi (s.a.v) den almıştır.⁴⁰⁴

Zeydiyye ye göre masum olmasından ve diğer sebeplerden dolayı Hz Ali'nin fiil ve kavilleri hüccettir. Hz Ali'nin görüşüne karşı çıkan kişinin durumu hususunda Zeydiyye âlimleri arasında farklar vardır. Bazılarına göre Hz Ali'ye muhalif olan bazılarına göre günahkârdır. Bir görüşe göre ise Hz Ali'ye muhalefet eden kişi hata sahibi olur.⁴⁰⁵

F. ctihad

Zeydiyye mezhebinde içtihad büyük önem verilmiş, içtihat kapısının kapanması caiz görülmemiştir.⁴⁰⁶ Zeydiyye mezhebinin içtihadı verdiği bu önemden dolayı içtihat konusundan bahsedeceğiz.

1. Tanımı

İctihadın sözlük anlamı kişinin bir işte bütün gücünü sarf etmesidir.⁴⁰⁷

İstilahî manası ise şer'î zanni bir hükümde, şer'î izinle hüküm vermektir.⁴⁰⁸

⁴⁰² Mad'el-Ahz bi-haberi Ahad İnde'z-Zeydiyye, 203–204

⁴⁰³ İbnü'l-Murtaza, 632

⁴⁰⁴ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 381

⁴⁰⁵ El Vezir, 652–653

⁴⁰⁶ Karaman, Hayrettin, İslam Hukuku Tarihi, İz yay, İstanbul,1999, s.244

⁴⁰⁷ Muhammed, Ebu Harb, Mu'cemü'l-Medresi, Suriye Eğitim Bakanlığı, Şam,1985, s.212

⁴⁰⁸ Muhammet, Mirkatu'l Vusul, 45–46

Veya şer'î hükmü ortaya çıkarmak için fakihin bütün gücünü harcamasıdır.⁴⁰⁹

İctihad iki bölüme ayrılır:

—İstidlalin metotlarını düzenleyerek nasslardan hükümleri çekip çıkarmak ayrıca fikhın kuralları sayılan illetler anlamında olan ve hükümlerin kendisi üzerine bina edildiği şer'i manalara açıklık getirmektir.

—İstinbat edilen bu kuralları, çeşitli asırlardaki cüzi meselelere uygulamaktır. Birinci kısmı teşkil eden içtihat kâmil içtihat, ikincisi ise yargıçların kanunları uygularken yaptıkları içtihad benzeyen nakıs içtihatır.⁴¹⁰

2. Müctehid ve Müctehidin artları;

Müctehid ise tafsili delillerden yararlanarak fer'i meselelerde şer'i hüküm çıkarabilen kimsedir. Zeydiyye ye göre bu kişinin imam olması gerekmez. Yine Zeydiyye'nin cumhuruna göre müctehidin Ehl-i Beytten olması gerekmez⁴¹¹. Fakat müctehid olabilmek için kişinin bir takım hususiyetlerinin olması gerekir. Bunlar kısaca şu özelliklerdir:

—Arapça bilmek. Çünkü bu şer'iati getiren Kur'an Arapça olduğu gibi onu açıklamak için gelen sünnetin dili de Arapçadır.

—Kuran'ın nasih ve mensuh olan ayetlerini bilmek.

—Sünneti bilmek. Zeydiyye ellerinde ehli beyt tarikiyle gelen bir haber bulunmadığında fukaha cumhurunca maruf olan sünneti kabule şayan bulmakta ve onunla amel etmektedirler.

—İcma ve ihtilaf edilen konuları bilmek.

—Kıyasın bütün çeşitlerini ve tariklerini bilmek.

—Şer'i hükümlerin genel amaçlarını bilmek. Böylece müctehid İslam'ın geçerli saydığı zaruriyyat, ha ciyyat ve tahsiniyyat olarak üçe ayrılan maslahatları bilmiş olur.

⁴⁰⁹ Behran es-Sa'di, 45

⁴¹⁰ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 421

⁴¹¹ el-Vezir, 372

—Sağlıklı bir anlayış ve güzel bir takdir gücüne sahip olmaktır.

—Müctehidin niyetinin sağlıklı olması ve itikadının sağlam olmasıdır. ⁴¹²

3. Müctehidin Tabakaları;

Zeydiyye'nin çoğunluğuna göre içtihadın bölünebileceği sahihtir. Yani bir müctehid bir meselede hüküm verebilirken diğer meselede hüküm vermeyebilir. ⁴¹³

Bu şekilde sadece bazı meselelerde hüküm verebilen müctehid mukayyet müctehid olarak tarif edilir. Mutlak müctehid ise bütün meselelerde hüküm verebilir. ⁴¹⁴

Muhammed Ebu Zehra ise müctehidin tabakalarını şöyle sıralar;

—Müstakil hareket eden müctehidler.

—Bir mezhebe bağımlı müctehidler.

—Tahrir ehli olan müctehidler.

—Tercih ehli olan müctehidler. ⁴¹⁵

4. Taklit;

İçtihat meselesinde diğer bir önemli mesele ise taklit meselesidir. Taklit bir kişinin başka birinin hukuki bir meseledeki görüşüne delilini bilmeden tabi olmasıdır. ⁴¹⁶

Zeydiyye ve cumhura göre bütün şer'i, fer'i, ameli meselelerde, ister kati ister zanni olsun, taklit caizdir. Taklit müctehid olmayan kişi için vaciptir. Müctehidin bir meselede içtihat ettikten sonra aynı meselede başkasını taklidi caiz değildir. ⁴¹⁷

Zeydiyye ye göre mukallidin müctehidin fetvaya salahiyetini ve adalet sahibi olup olmadığını araştırması gerekir. Eğer mukallit fetvayı veren

⁴¹² Ebu Zehra, İmam Zeyd, 423–426

⁴¹³ İbnü'l-Murtaza, 763

⁴¹⁴ el Vezir, 374

⁴¹⁵ Ebu Zehra, İmam Zeyd, 427

⁴¹⁶ Behran es-Sa'di, 47

⁴¹⁷ el Vezir, 386–387

müctehidin durumunu araştırmazsa müctehidin fasık olup olmadığı hususunda bilgi sahibi olamaz. Yani müctehidin fetva verdiği meselede bilgisi olup olmadığını bilemez.⁴¹⁸

Zeydiyye ye göre hayatta olmayan müctehidin taklidi caizdir. Fakat e ğer bulunursa hayatta olan müctehidin takli di evladır. Zeydiyye ye göre müctehit içtihadından dönerse bunu bildirmesi gerekir. Böylece mukallitte yeni fetvaya göre amel eder.⁴¹⁹

Zeydiyye mezhebine göre kâfir ve Fasığın taklidi caiz değildir. Meşhur imamlar taklit edilme hususunda diğ erlerine göre daha evladır.⁴²⁰

⁴¹⁸ İbnü'l-Murtaza, 782

⁴¹⁹ İbnü'l-Murtaza, 797–798

⁴²⁰ Behran es-Sa'di, 47

SONUÇ

Peygamber (s.a.v)'in vefatından sonra hilafet meselesi Müslümanlar için asırlarca devam eden anlaşmazlıkların temelini oluşturur. Siyasi ve dini anlayış farklılıkları Müslümanları farklı gruplara ayırmıştır. Genel olarak bu ehli-sünnet ve şia olmak üzere iki başlık altında toplanır.

Biz bu çalışmada Şii mezhepler arasındaki Zeydiyye mezhebini incelemeye çalıştık. Mezhebin ilk imamı olan Zeyd b. Ali'nin ilk üç İslam halifesi hakkındaki olumlu düşünceleri, mezhebin aşırı fikirlere yaklaşmasını engellemiştir. Zeyd b. Ali'nin Ebu Hanife ile olan yakınlığı mezhebin fıkhi görüşlerine de yansımıştır.

Hiz. Hüseyin'den sonra Ehli Beyt'ten Emevi iktidarına karşı isyan eden ilk şahıs Zeyd bin Ali dir. İmam Zeyd bu isyanı sonucunda şehid olmuş fakat onun görüşlerini taşıyanlar günümüze kadar devam etmişlerdir. Mezhepler tarihi kitapları ve diğer tarihi kaynaklar birçok Zeydi fırkadan bahsederler. Bunların en önemlileri Carudiyye, Süleymaniyye ve Butriyye fırkalıdır.

Zeydiyye mezhebi usul-ü fıkıh anlayışı açısından genelde cumhurla yakın görüşleri benimsemektedir. Genelde mezhebin cumhurla ayrıldığı noktalar ehli beyt'le alakalı konulardır. Fakat Zeydiyye mezhebi ehli beyt tarihiyle gelen görüş ve haberler dışındaki görüş ve haberlere de itibar etmişlerdir.

Zeydiyye mezhebi fıkhi hükümlerin oluşmasında asli kaynak olarak sırasıyla; Kitap, sünnet, icma ve kıyas delillerini kullanmışlardır. Zeydi usul-ü fıkıh kitaplarında akıl da bu delillerden sayılır. Zeydiyye mezhebine göre akıl delili bu hükümleri anlamak için bir yoldur.

Kur'an, âlimlerinin icması ile kendisine hiçbir şey eklenmeden son Arz'daki (Nebi (s.a.v.)'in Cibril'i emine son defa Kur'an -ı baştan sona okunması) ve kendisinden hiçbir şey çıkarılmadan ümmetin elinde bulunan kitaptır. Zeydiyye'nin Kuran'ın Mütevatir oluşu ve şaz kıraatlerle alakalı görüşü Ehli Sünnet'in bu konulardaki görüşleriyle uyumludur. Zeydiyye'ye göre

Mütevahir olması da Kuran'ın şartlarındandır. Haberi vahidle nakledilen Kuran'dan değildir.

Zeydiyye'nin sünnet anlayışı ehlisünnetin sünnet anlayışıyla paralellik arz etmektedir. Zeydiyye Sünneti; Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirleridir diye tanımlamıştır. Zeydiyye'ye göre ahad haberler yakın ifade etmeyip, zan ifade ederler. Bu nedenle onlarla itikadi konularda değil, sadece ameli konularda hüküm verilir. Dolayısıyla ahad haberlerin kapsamına giren hususları inkâr eden kâfir sayılmaz.

Zeydiyye de cumhurun anlayışında bir karşılığı bulunmayan ve peygamberin soylu sülalesinin (el-itra) icması demek olan bir icma türü vardır. Zeydiyye ye göre (el-itra) icması yani ehli beytin icması hüccettir. Cumhura göre ise hüccet değildir. Ehl-i Beyt ise Hz Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin ve bunların zürriyetleridir. Zeydi âlimleri kitap ve sünnetten deliller zikrederek bu görüşlerini savunmuşlardır.

Zeydiyyeye göre icmanın sahabe ve diğerleri tarafından yapılabileceği aklen mümkündür. Fakihlerin cumhuruna göre de icmanın gerçekleşmesi mümkündür. Yine Zeydi imamlarının çoğuna göre icma mutlaka gerçekleşmiştir

Cumhur fakihlerinin bir bölümü icma'nın mevzu üzerinde kıyas yapılan hükmün kesinlik kazanması konusunda temel dayanak kabul edilemeyeceğini ayrıca kıyas için sadece nasların dayanak alınabileceğini söylerler. Zeydiler ise icma yoluyla kesinlik kazanan hususun kıyas için temel dayanak olacağını ve üzerine kıyas edilebileceğini uygun görürler

Zeydiyye mezhebi fer'i delillerden İstihsan, İstishab, Mesalihi mürsele, sahabe kavli ve şer'ü men kablena delillerini kullanırlar.

Zeydiyyeye göre İstihsan daha güçlü bir delille hüküm vermeyi gerekli kılabilecek olağanüstü bir durum dolayısıyla kıyastan vazgeçmektir. Onlara göre kıyasın gerçekleşmesi için, birisi kendisinden vazgeçilen diğeri de kendisine doğru yönelen iki zanni delilin bulunması gerekir. Her ikisinin de şartlarında anormallik söz konusu olmayacak şekilde sahih olmaları gerekir

Bazı zeydi imamlara göre şer'ü men kablena hüccet değildir . Fakat Zeydi usulcülere göre muhtar olan görüşü eski şeraitlerde bildirilen meseleler sonra inkâr, nesh ve hususiyet ortaya çıkmazsa hüccet kabul edilir.

Zeydiyye ye göre masum olmasından ve diğer sebeplerden dolayı Hz Ali'nin fiil ve kavilleri hüccettir. Hz Ali'nin görüşüne karşı çıkan kişinin durumu hususunda Zeydiyye âlimleri arasında farklar vardır. Bazılarına göre Hz Ali'ye muhalif olan bazılarına göre günahkârdır

Zeydiyye mezhebinde içtihada büyük önem verilmiş, içtihat kapısının kapanması caiz görülmemiştir .

B BL YOGRAFYA

- Kuran'ı Kerim, Asım Kıraati, Hafs Rivayeti.
- AHMET B. HANBEL, **el-Müsned**, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1992.
- AHMET CEVDET PAŞA, **Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa**, İstanbul, 1996.
- AKDOĞAN, Murat, **Zeydiyye'de man Amel li kisi**, İstanbul, 2004, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi .
- EI-BAĞDADİ, Abdulkadir, **Mezhepler Arasındaki Farklar**, Çev. Ethem Ruhi Fırlalı, T.D.V.Y. Ankara, 2005.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, **Hukuku slamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1988.
- BUHARİ, Muhammed bin İsmail (ö.256/897), **el-Camiu's-Sahih**, Çağrı Yay, İstanbul, 1981.
- CESSAS, Ahmed b. Ali er-Razi, **el-Fusul fi'l-Usul**, takh: Acil Cesim en-Neşmi, Vezaretü'l-Evkaf ve's-Şuunu'l-İslamiyye, Kuveyt, 1980.
- Ebu DAVUT, Süleyman B. Eş'as es-Sicistani, **Sünen-i Ebi Davut**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.
- DEMİRCİ, Kadir, **Zeydiyye'nin Hadis Anlayışı**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.
- DOĞAN, İsa, **Zeydiyye'nin Do u u ve Görü leri**, Kardeş Matbaası, Samsun, 1996.
- DOĞAN, İsa, **İk Fikir Hareketleri Üzerine Bir De erlendirme**, O.M.U. İ.F.D. Samsun, 1992, VI/169 .
- EBU ZEHRA, Muhammet, **slamda Siyasi tikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi**, Çev: Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay, İstanbul, Tarih Yok.
- EBU ZEHRA, Muhammet, **Ebu Hanife**, Çev: Osman Keskiöglü, D.İ.B.Y. Ankara, 1999.
- EBU ZEHRA, Muhammed, **İmam Zeyd**, Hayatı, Fikirleri ve Çağı, Çev: Salih Parlak, Ahmet Karababa, İstanbul, 1993.

- ERDOĞAN, Aydın, **Zeydiyye'nin Do u u ve nanç Sistemi**, İstanbul, 2002, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi .
- ERDOĞAN, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlü ü**, Rağbet Yay. İstanbul, 1998.
- el-EKVA, Kadı İsmail bin Ali, **Ez-Zeydiyyetü Ne etuha ve Mü'tekidatuha**, San'a, 1996.
- İbnül-ESİR, **El-Kamil Fit-Tarih**, Beyrut, 1979.
- EŞ'ARİ, Ebu'l-Hasan İbni Ebu Bişr Ali bin İsmail (324/935), **Makalatü'l-slamiyyin ve htılafu'l Musallin**, nşr. Helmut Ritter, Wiabaden, 1963 .
- FIĞLALI, E Ruhi, **Ça ımızda tikadi slam Mezhepleri**, Şato İlahiyat, İstanbul, 1999.
- GAZZALİ, **el-Mustasfa min İmi'l-Usul**, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1997.
- GÖKALP, Yusuf, **Zeydilik ve Taberistan'da Yayılması**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999 .
- GURABİ, Ali Mustafa, **Tarihü'l-Fraki'l- slamiyye**, Mısır, 1948.
- HANSU, Hüseyin, **Mutezile ve Hadis**, Kitabiyat, Ankara, 2004 .
- HASEBELLAH, Ali, **Usulü't-Te ri'il- slami**, Kahire, 1982.
- İBNİ HALDUN, **Mukaddime**, Çev: Zahir Kadiri Ugan, MEB Yay, İstanbul, 1997.
- HAMİDÜDDİN, Abdullah bin Muhammed b in İsmail, **Ez-Zeydiyyetü Kıraatün Fi'l-Me ru ve Behsün fil-Mükevvinat**, Merkezür-Raid, San'a, 2004.
- HANBELİ, Şakir, **Usulu'l-Fıkhü'l- slami**, Mektebetü'l-Mekkiyye, Mekke, 2002.
- İbni HANBEL, Ahmet b. Muhammed, **Müsned**, Kütübü Sitte ve Şuruhuha, Çağrı yay. İstanbul,1999.
- el-HATİB, Salih Ahmet, **Zeyd bin Ali ve'l Müftera Aleyh**, Mekke 1986, Faysaliyye Yay.
- İbni HAZM, Ebu Muhammed Ali b. Said, **el- hkam Fi Usuli'l-Ahkam**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.

- HELLAF. Abdulvehhab, **İmü Usuli'l Fıkıh**, Daru'l-Müttehide, Şam,1962.
- HİTTİ, Philip K, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, Çev. Salih Tuğ. İstanbul, 1999.
- İSMAIL, Muhammed bin, **cabetü's-Sail erhü Bu yetü'l-Amil**, tahk; Hüseyin b. Ahmet Seyyaği, Hasan Muhammed Makbuli el Ehdel, Müessesetü'r-Risale, Beyrut,1988.
- İMRANİ. Muhammed Bin İsmail, **Ez Zeydiyyetü bil'Yemen**, Kahire, 1950.
- İSFEHANİ, Ali b. Hüseyin b. Muhammed Ebu'l Ferec, **Makalatut Talibiyyin**, thk: es-Seyyid Ahmet Abbas Sahr, Beyrut, 1946 .
- KARAMAN, Hayrettin, **İslam Hukuku Tarihi**, İz yay, İstanbul,1999 .
- KARAMAN, Hayreddin, **İada Fıkıh Usulu ve eri Deliller**, Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumunda Sunulan Tebliğ .
- KASANİ, Ebu Bekir b. Mes'ud, **Bedaiü's-Sanai**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1986
- İbni KESİR, İmadüddin Ebu'l-fida İsmail b. Ömer, **Büyük İslam Tarihi**, Çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yay. İstanbul, 1995 .
- KIRBAŞOĞLU, Hayri, **Alternatif Hadis Metodolojisi**, Kitabiyat, Ankara, 2002.
- KÖKSAL, İsmail, **Fıkıh Mezhepler Arasındaki Usul Farkları**, H.Ü.İ.F.D, Şanlıurfa, 2000.
- KÖKSAL, İsmail, **Fıkıh Usul-ü**, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2008.
- KÖKSAL, İsmail, **İslam Hukuku**, Işık Akademi Yayınları, İzmir, 2008 .
- KUMMİ, Said b. Abdullah, **Kitabu'l-Makalat ve'l-Fırak**, nşr. Muhammed Cevad Meşkûr, Tahran, 1963 .
- KUTLUAY, Yaşar, **İslam ve Yahudi mezhepleri**, Ankara, 1965.
- el- MAHATVARİ, Murtaza, **Adale'r-Ruvat ve' - uhud**, Mektebetü Bedr, San'a, 1997.
- el-MALATİ, Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmet b.Abdurrahman, **et-Tenbih ve'r-Red ala Ehli'l-Ehva ve'l-Bida**, Beyrut, 1968.

- MESUDİ, Ebu'l Hasan Ali bin Hüseyin bin Ali, **Murucu'z-Zehab ve Medainü'l-Cevher**, Neşr M.Muhyiddin Abdulhamid, Mısır, 1964.
- MUHAMMED, İmam Kasım, **Mirkatul Vusul la İmil Usul**, Tahk Muhammed Yahya Selim Ozzan, Darut Türasil Yemeni, Sana, 1992 .
- MUHAMMED, Ebu Harb, **Mu'cemü'l-Medresi**, Suriye Eğitim Bakanlığı, Şam,1985.
- MUHAMMED, Abdullah b. **ez-Zeydiyye**, Amman, 2000.
- İbnü'l-MURTAZA, el-Mehdi Lidinillah, Ahmed b. Yahya, **Minhacul Vusul ila M'yaril Uhul Fi İmil Usul**, Thk; Ahmed Ali el-Me'huzi, Darul Hikmetül Yemeniyye, Sana, 1996 .
- NAŞİ el-EKBER, **Mesailü'l mame ve Müktefat mine'l-Kitabi'l,-Evsaf fi'l-Makalat**, thk. Josef Van Ess, Beyrut,1971 .
- en-NEŞŞAR, Ali Sami, **Ne 'etül Fikri'l-Felsefi fi'l- slam**, Kahire, 1977.
- İbni NEDİM, Muhammet b. İshak b. Ebi Yakup, **el-Fihrist**, neşr. Mustafa Şuveymi, Tunus, 1985.
- en-NEVBAHTİ, Ebu Muhammet el-Hasan b.Musa, **Fıraku' - ia**, Necef,1936.
- ÖZ, Mustafa, **Zeyd Bin Zeynel Abidin ve Zeydiyye**, M.Ü. İlahiyat Fak. Der. İstanbul, 2000.
- RASGOTİ, Tarahoran, **Muslim World slam Breaks Frash Graund Ashish Publishing House**, Yeni Delhi, Tarih Yok .
- es-SA'Dİ, Muhammed b. Yahya Behran, **Metnül Kafil**, Thk: İbnü-l İbnü'l-Murtaza b.Zeyd el-Mahadvari el-Hasani, Mektebetü'l-Bedr, San'a,2004.
- SERAHSİ, Şemsüddin, **Usulu's-Serahsi**, Eda Neşriyat, 1990
- SÖYLEMEZ, M Mahfuz, **Bedevilikten Hadarili e Küfe**, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2001.
- ŞA'BAN, Zekiyyüddin, **slam Hukuk İminin Esasları**, Çev. İbrahim Kâfi Dönmez, TDVY, Ankara 2001 .
- ŞAFİ, İmam Muhammed b. İdris, **er-Risale**, tah. Ahmed Muhammed Şakir, Daru't-Turas, Kahire,1979.
- ŞASİ, Ebu Ali, **Usulu' - asi**, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1982.

- ŞATİBİ, Musa bin Muhammed, **el-Muvafakat fi Usuli'** - eria, Çev:Mehmet Erdoğan, İz Yay., İstanbul,1990.
- eş-ŞEHRİSTANİ, Ebu'l Feth, Muhammed bin Abdülkerim, **el-Milel ve'n-Nihal, I-I**,Neşr M. S. Geylani, Kahire, 1961 .
- ŞEVKANİ, Muhammed b.Ali, **r adul-fuhul ila Tahkiki'l hak min İmi'l-usul**, Daru'l-fikr, Şam. Ty.
- et-TABERİ, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir, **Tarihi Taberi**, Sağlam Yayınevi, İstanbul, Tarih Yok .
- TAŞ, Yasin, **Zeydiyye'de mamet dü üncesi; Do u u ve Geli mesi** , İstanbul 2005, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi .
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed bin İsa, **Sünenü't-Tirmizi**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.
- TİRİTON, A.S, **slam Kelamı**, çev. Mehmed Dağ, Ankara, 1983 .
- UĞUR, Mücteba, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlü ü** , TDVY, Ankara, 1992.
- ÜMİT, Mehmet, **Zeydiyye Mutezile Etkile imi ve Kasım er Rassi**, Basılmamış doktora tezi, Ankara Üni. Ankara, 2003 .
- WELLHAUSEN, J, **slamiyet'in İlk Devrinde Dini Siyasi Muhalefet Partileri**, Çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1963 .
- WATT, Montgomery, **slam Dü üncesinin Te ekkül Devri** , Çev Ethem Ruhi Fığlalı, Umran Yay, Ankara, 1981 .
- VAROL, Mehmet Bahauddin, **Ehlibeyt ve Siyasi Faaliyetleri** , Basılmamış Doktora Tezi , Selçuk Üniv. Konya, 1999.
- el-VEZİR, İsmail, **Mad'el-Ahz bi-haberi Ahad nde'z-Zeydiyye**, basılmamış Master Tezi.
- el-VEZİR, Serimüddin İbrahim b. Muham med b. Abdullah b. el-Hadi, **el-Fusulul Lü'üyye Fi Usuli Fıkhı'l tretiz-Zekiyye ve A'lamü'l Ümmetil Muhammediyye**, Tak, Muhammed, Yahya Salim Azzan, Darul Menahil, Lübnan, 2001 .
- YAKUBİ, Ahmet bin Ebi Yakup b. Cafer b. Vehb (Ö.292/905), **Tarihü'l Yakubi**, Necef, 1358(hicri).

- YILDIZ, Dursun Hakkı, **Do u tan Günümüze Büyük slam Tarihi** , Red. Dursun Hakkı Yıldız, Çağ Yay. İstanbul, 1993 .
- ZAGZUG, Mahmut Hamdi, **Mevsuatü'l- slamiyetü'l-Amme**, Kahire 2001.
- ZEYDAN, Abdulkerim, **Fıkıh Usulü**, Çev: Ruhi Özcan, M.Ü.İ.F.Y., İstanbul, 1993.
- ZUHAYLİ, Vehbe, **el-Fıkühü'l- slami ve Edilletühü**, Daru'l-Fikr, Şam, 1984

ÖZGEÇM**K İSEL B LG LER**

Adı Soyadı: Abdullah KAVALCIOĞLU

Do um Yeri ve Yılı: Bayburt–1980

Medeni Durumu: Evli

Telefon: 0 (506) 328 23 69

Adres: Ballıkaya Köyü BAYBURT

E-mail Adresi: konursu_kaval@mynet.com

E T M DURUMU

2004–2008 Yüksek Lisans, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Elazığ.

2000–2004. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1991–1999. Bayburt Anadolu İmam Hatip Lisesi

1986–1991. Konursu Kasabası İlköğretim Okulu

Yabancı Dil: Arapça, İngilizce.

Durumu: İmam Hatip